

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İBNÜ'L-HÜMÂM'IN *FETHU'L-KADİR* ADLI
ESERİNİN METOT VE MUHTEVA AÇISINDAN
İNCELENMESİ
(Kitâbü'n-Nikâh Örneği)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ravza CİHAN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY

TEMMUZ - 2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

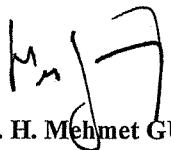
İBNÜ'L-HÜMÂM'IN *FETHU'L-KADİR* ADLI
ESERİNİN METOT VE MUHTEVA AÇISINDAN
İNCELENMESİ
(Kitâbü'n-Nikâh Örneği)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ravza CİHAN

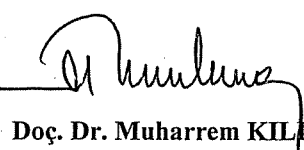
Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Bu tez 09 /07 / 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY

Jüri Başkanı

Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Muharrem KILIÇ

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Atilla ARKAN

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ravza CİHAN

09. 07. 2010

ÖNSÖZ

İbnü'l-Hümâm, hicrî dokuzuncu yüzyılda Memlûk Sultanlığı'nın himayesinde yaşamış ve gerek ilmî birikimi gerekse aklî muhakemesi ile muasırları arasında kıymetli bir yer edinmiş mümtaz şahsiyetlerden biridir.

İbnü'l-Hümâm, yaşadığı muhitin ilmî faaliyetlerinden âzâmi derecede istifade ederek farklı mezheplere mensup ve çeşitli alanlarda derinleşmiş kişilerden ders alma ve onlarla fikir alış-verişinde bulunma imkânına sahip olmuştur. Bu durum onun bakış açısını genişletmiş ve farklı görüşlere hoşgörülü bir yaklaşım sergilemesine katkı sağlamıştır. Böyle verimli bir eğitim sürecinin tezahürleri olan eserleri de kendisini ilim dünyasında önemli bir konuma getirmiştir.

Daha çok fikhî ve kelâmî yönleri ile tanınan İbnü'l-Hümâm'ın çeşitli konulara dair kaleme alınmış pek çok eseri mevcuttur. Müellifin en önemli çalışmalarından biri olarak değerlendirilen *Fethu'l-Kadîr li'l-`âcizi'l-fakîr* adlı eseri de, Hanefî furû` fikhını ortaya koyan bir şerh çalışmasıdır. İbnü'l-Hümâm'ın bir şerh çalışmasından öte mukayeseli bir fıkıh kitabı niteliği taşıyan bu kıymetli eserinin mezhep literatüründeki konumuna ve ehemmiyetine binâen daha fazla çalışmada ele alınması gerektiği düşüncesindeyiz. Bu gaye ile yola çıkarak hazırlamış olduğumuz çalışmanın, bu kıymetli eserden istifade edilmesi konusunda cüz`i de olsa bir katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği” başlığını taşımaktadır. Bu başlıkta müellifin yaşadığı döneme, biyografisine, ilmî kişiliğine ve eserlerine yer verilmiştir. Şimdiye kadar İbnü'l-Hümâm'ın konu edinildiği çalışmalarda onun hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgilerin mevcut olması sebebiyle bu bölümde aktarılan bilgiler çok geniş tutulmamıştır. Müellifin hayatı ile ilgili olarak başta müellifin kendi öğrencisi olan Sehâvî'nin *ed-Dav`ü'l-lâmi`* adlı eseri olmak üzere Suyûtî'nin *Buğyetü'l-vuât`ı*, Leknevî'nin, *el-Fevâidü'l-behiyye'si*, Ziriklî'nin *el-A`lâm`ı*, Taşköprüzâde'nin *Miftâhü's-saâde'si* ve Ömer Kehhâle'nin *Mu`cemü'l-müellifin`i* gibi Hanefî mezhebinin önemli tabakât eserlerine müracaat edilmiştir.

“*Fethu'l-Kadîr`in Nikâh Bölümünün Metot Olarak İncelenmesi*” adını taşıyan ikinci bölümde ilk olarak eserin genel tanıtımına yer verilmiş, daha sonra da çeşitli konu başlıkları altında eserin nikâh bölümünün metot açısından tahlili ortaya konulmuştur.

Bu bölümde tabî olarak en çok müracaat edilen kaynak *Fethu'l-Kadîr* olmuştur. Gerekli görülen yerlerde müellifin fıkıh usulüne dair kaleme aldığı *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh* adlı eserinden ve İbnü'l-Hümâm'ın öğrencisi olan İbn Emîri'l-Hâc'ın *et-Takrîr ve't-tahbîr* isimli şerhinden de istifade edilmiştir. Bunun yanında *Fethu'l-Kadîr*'de takip edilen yöntemin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için pek çok hususta *el-Hidâye*'nin bir diğer şerhi olan Ekmelüddîn el-Babertî'nin *el-Înâye* adlı eserine atıf yapılmış ve birtakım meselelerde *Fethu'l-Kadîr* ile *el-Înâye* mukayeseli bir şekilde sunulmuştur.

Çalışmanın son bölümünü teşkil eden üçüncü bölümün başlığı "*Fethu'l-Kadîr*'in Nikâh Bölümünün Muhteva Olarak İncelenmesi"dir. Bu bölümde öncelikli olarak örneklem olarak seçilen nikâh bölümünün konu fihristine yer verilmiştir. Daha sonra müellifin nikâh bölümünde işlediği konular muhtasar bir şekilde aktarılmıştır. Gerekli görülen birkaç noktada müellifin izahları detaylı bir şekilde sunulmuştur. Nikâh bölümünde ele alınan konular izah edilirken bazı noktalarda İbnü'l-Hümâm'ın tertibine riayet edilmemiş ve şahsî tasarruflarda bulunulmuştur. İkinci bölümde de belirtildiği gibi bu bölümün temel kaynağını *Fethu'l-Kadîr*'in kendisi oluşturmuştur. Müellifin eserini ortaya koyarken kendisinden önceki eserlerden ne derecede istifade ettiği hakkında fikir sahibi olabilmek için yine Babertî'nin *el-Înâye* adlı eserine müracaat edilmiştir. Bu bölümde ayrıca *Fethu'l-Kadîr*'in kendisinden sonraki Hanefî fakihlerini ne ölçüde etkilediğini ortaya koyabilmek için de İbn Âbidîn'in *Hâsiyetü Reddi'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar* isimli eserinden istifade edilmiştir.

Bu çalışmanın hiçbir safhasından maddî-manevî desteklerini eksik etmeyen aileme göstermiş oldukları anlayış ve hoşgörüden ötürü en derin şükranlarımı sunarım. Çalışmayı hazırlarken başından beri kıymetli mesaisini ve birikimlerini esirgemeyip her konuda yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY'a ve ismini zikredemediğim muhterem hocalarıma teşekkür ederim.

Ravza CİHAN

Sakarya 2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KEMÂLEDDİN İBNÜ'L-HÜMÂM'IN HAYATI VE İLMÎ	
KİŞİLİĞİ	3
1.1. Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın Hayatı	3
1.1.1. Yaşadığı Dönem	3
1.1.1.1. Siyasî Durum.....	3
1.1.1.2. Sosyal Durum.....	4
1.1.1.3. İlmî Durum.....	5
1.1.2. Biyografisi.....	7
1.2. Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın İlmî Kişiliği ve Eserleri.....	11
1.2.1. İlmî Kişiliği	11
1.2.2. Eserleri	15
1.2.2.1. Fıkha Dâir Eserleri	15
1.2.2.2. Akâide Dâir Eserleri.....	16
1.2.2.3. Muhtelif Konulara Dâir Eserleri	17
BÖLÜM 2: FETHU'L-KADÎR'İN NİKÂH BÖLÜMÜNÜN METOT OLARAK	
İNCELENMESİ	19
2.1. <i>Fethu'l-Kadîr Li'l-`Acizi'l-Fakîr</i> Adlı Eserin Genel Tanıtımı.....	19
2.1.1. Eserin Mahiyeti	19
2.1.2. Eserin Muhtevası ve Önemi	21
2.1.3. Eser ve Müellifi Hakkında Yapılan Çalışmalar	23
2.1.2.1. Tezler.....	24
2.1.2.2. Makaleler.....	25
2.2. Nikâh Bölümünün Metod Olarak İncelenmesi	26
2.2.1. Müellifin Nikâh Bölümünde Takip Ettiği Yöntem	27
2.2.1.1. Meseleyi Ele Alış Şekli.....	27

2.2.1.2. Şer`î Delilleri Kullanması	31
2.2.1.3. Farklı Görüşlere Yer Vermesi ve Kendi Görüşünü Belirtmesi	43
2.2.1.4. Kullandığı Tercih ve Tashîh İfadeleri	51
2.2.2. Müellifin Nikâh Bölümünde Yararlandığı Eserler.....	56

BÖLÜM 3: FETHU'L-KADÎR'İN NİKÂH BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA

OLARAK İNCELENMESİ.....66

3.1. Nikâh Bölümünün Konu Fihristi.....	67
3.2. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Tarifi ve Hükümü	70
3.2.1. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Tarifi.....	70
3.2.2. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Hükümü.....	71
3.3. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Unsurları ve Şartları	73
3.3.1. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Unsurları (Rükünleri).....	73
3.3.1.1. Nikâhın Mün`akit Olduğu ve Olmadığı Lafızlar	74
3.3.1.2. Yazı, Mektup veya Elçi ile Nikâh	75
3.3.1.3. Nikâhta İkrâr Lafızları.....	76
3.3.2. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Şartları	77
3.3.2.1. İn`ikâd Şartları	77
3.3.2.2. Sıhhat Şartlar	96
3.3.2.3. Nefâz Şartları	97
3.3.2.4. Lüzûm Şartları	98
3.3. Nikâhta Vekâlet.....	101
3.4. Nikâh Akdinin Çeşitleri	102
3.4.1. Sahih Nikâh	102
3.4.2. Fâsit Nikâh	103
3.4.3. Batıl Nikâh	105
3.4.4. Mevkûf Nikâh	106
3.5. Nikâh Akdinin Malî Sonuçları	107
3.5.1. Mehir	107
3.5.1.1. Mehrin Asgarî Miktarı	107
3.5.1.2. Mehir Çeşitleri	108
3.5.1.3. Mehir Olarak Belirlenebilen ve Belirlenemeyen Şeyler	109
3.5.1.4. Şiğâr Nikâhı	110

3.5.1.5. Kadının Mehrin Tamamını ya da Yarısını Hak Ettiği Durumlar	110
3.5.1.6. Akitten Sonra Mehir Miktarının Arttırılması ve Azaltılması	112
3.5.1.7. Mehir Olarak Tayin Edilen Şeyin Aksinin Ortaya Çıkması	112
3.5.1.8. Mehirde Öne Sürülen Şartlar	112
3.5.1.9. Velilerin Kadının Mehri Üzerindeki Tasarruf Hakları.....	113
3.5.1.10. Kadının Mehrini Almadıkça Eşini Münasebetten Men Etmesi	113
3.5.1.11. Mehir Miktarında İhtilâf Edilmesi	114
3.5.1.12. Müt`a Miktarı ve Müt`a Çeşitleri	114
3.5.1.13. Gayrimüslimlerin Mehirleri	115
3.5.2. Nafaka	116

SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	122
ÖZGEÇMİŞ.....	131

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.md.	: Adı geçen madde
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EAÜİFD	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
edt.	: Editör
GAL	: Geschichte der Arabischen Litteratur
Hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşir
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
sy.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
v.dgr	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yarın yeri yok

Tezin Başlığı: İbnü'l-Hümâm'ın <i>Fethu'l-Kadîr</i> Adlı Eserinin Metot Ve Muhteva Açısından İncelenmesi (Kitâbü'n-Nikâh Örneği)	
Tezin Yazarı: Ravza Cihan	Danışman: Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay
Kabul Tarihi: 09.07.2010	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 131 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku
<p>İbnü'l-Hümâm, hicrî dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan önemli bir Hanefî fıkıh âlimidir. Müellifin en önemli eserlerinden biri de, şüphesiz, Merğînânî'nin (593/1197) <i>el-Hidâye</i> adlı eserinin şerhi niteliğinde olan <i>Fethu'l-Kadîr</i>'dir.</p> <p>Bu eserini yazmaya 829 yılında başladığını ifade eden İbnü'l-Hümâm, <i>el-Hidâye</i>'yi yalnızca vekâlet bölümüne kadar şerh edebilmiştir. Eserin kalan kısmını ise <i>Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr</i> ismi ile Kadızâde olarak bilinen Şemseddin Ahmed (988/1580) şerh etmiştir. Ancak neticede <i>el-Hidâye</i>'nin dörtte üçlük bir kısmı İbnü'l-Hümâm tarafından şerh edilmiştir.</p> <p>İbnü'l-Hümâm, şerhinde <i>el-Hidâye</i>'nin konu tertibini aynen muhafaza etmekle birlikte gerekli gördüğü noktalarda <i>el-Hidâye</i>'de yer almayan meseleleri aktarmaktan da kaçınmamaktadır. Aynı şekilde <i>el-Hidâye</i>'nin muhtasar bir metin olması sebebiyle Merğînânî'nin (593/1197) eserinde yer vermediği pek çok delil, İbnü'l-Hümâm tarafından zikredilmekte ve ihtiyaç duyulan noktalarda bu delillerin değerlendirmeleri de aktarılmaktadır. Her meselenin delilleri ile birlikte sunulması müellifin, eserinde, taassuba düşmeksizin mezhebini müdafaa çabası içinde olduğunu da hissettirmektedir.</p> <p>Diğer yandan İbnü'l-Hümâm şerhinde, <i>el-Hidâye</i>'de yer almamasına karşın pek çok meselede konu ile ilgili diğer mezheplerin ya da şahısların görüşlerine de yer vermektedir. Bu görüşlerin delillerini ve bu delillerin değerlendirmelerini de eserine dâhil eden müellifin, eserinin bir şerh çalışmasından ziyade mukayeseli bir fıkıh eseri hüviyetine sahip olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Bu şekilde İbnü'l-Hümâm'ın eserinin tamamında hissettirdiği bu ilmî tavır <i>Fethu'l-Kadîr</i>'in literatürdeki mühim konumuna işaret etmektedir.</p>	
Anahtar kelimeler: Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm, <i>Fethu'l-Kadîr</i> , Nikâh	

Title of the Thesis: The Analysis Of Method And Content About The Work Of Ibn Al-Humam Named Feth Al-Kadir (Cample Of Marriage)	
Author: Ravza Cihan	Supervisor: Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay
Date: 09.07.2010	Nu. of pages: vi (pre text) + 131 (main body)
Department: Fundamental Islamic Sciences	Subfield: Islamic Law
<p>Ibn al-Humam, who lived in the ninth century (Hijrah), is a prominent Hanafi scholar of fiqh. One of his most important works, no doubt, is the annotation of Merginani's (593/1197), <i>al-Hidaye</i>, called <i>Feth al-Kadir</i>.</p> <p>Ibn al-Human had begun to write <i>Feth al-Kadir</i> in 829 and was able to complete his annotation up to the section of "vekale". The remaining portion of the work was completed in <i>Netaicu al-Efkar</i> by Kadızâde (988/1580). But in the end, it can be said that most of <i>al-Hidaye</i> -almost three fourths- was annotated by Ibn al-Humam.</p> <p>Ibn al-Human kept the content arrangement of <i>al-Hidaye</i>, but when he deemed necessary, he discussed subjects which were not present in the original work. Also, Ibn al-Humam had put forward evidences not included originally about the subjects. Evaluations of these evidences were also transmitted by him. Each issue is presented with evidence in his work which indicate that Ibn al-Humam had defended his denomination without falling into sectarian bigotry.</p> <p>On the other hand, Ibn al-Humam had also included opinions of scholars of other denominations which had not been mentioned in <i>al-Hidaye</i>. So it can easily be said that Ibn al-Humam's work was not only a classic annotation, but an important comparative work of <i>fiqh</i>.</p> <p>This thesis aims at examining these significant features as they make <i>Fathu'l-Kadîr</i> a unique work of fiqh.</p>	
Keywords: Kemaleddin Ibn al-Humam, Feth al-Kadir, Marriage	

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Mezheplerin ortaya çıkışından itibaren süreç içerisinde oluşan yoğun ve zengin mezhep birikimi her dönemde tedvin faaliyetlerine konu edinilmiştir. Bu tedvin sürecinde eserlerin farklı edebî türlerde kaleme alındığı görülmektedir. Genellikle mezhep içinde tercih edilen (râcih) görüşlerin derlendiği metinler; bu metinlerde yer alan görüşlerin delillerinin sunulduğu ve bir anlamda mezhep görüşlerinin müdafaasının yapıldığı şerhler ve fıkha dair güncel meseleler hakkında beyan edilen görüşleri ihtiva eden fetva kitapları bu edebî türlerin en yaygın olanlarıdır.

Hicrî IX. asrın önemli Hanefî âlimlerinden biri olan İbnü'l-Hümâm'ın kalem aldığı *Fethu'l-Kadîr* de, Hanefî furû` fikhının en muteber metinlerinden biri olan *el-Hidâye* üzerine yazılan pek çok şerhten biridir. Ancak mezhebin muhakkiki olarak nitelendirilen İbnü'l-Hümâm'ın bu eseri çeşitli yönlerden emsallerinin önüne geçmiştir. İşte gerek eserin hacmi ve gerekse eserde konuların işlenişi bakımından bir şerh çalışmasından çok müstakil bir eser olarak değerlendirilen *Fethu'l-Kadîr*'i incelemek ve mezhep literatüründeki konumunu belirlemek bu çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Eserini inceleme konusu edindiğimiz müellif, yaşadığı dönemin mümtaz şahsiyetlerinden dersler alma imkânına sahip olmuştur. Müellifin eğitim sürecine bakıldığında hem İslâmî ilimlerde hem de müsbet ilimlerde nitelikli bir birikime sahip olduğu görülmektedir. İbnü'l-Hümâm'ın, ilmî birikimi ve aklî muhâkemesi ile ulaştığı seviye, onu kısa zamanda yaşadığı dönemin ilmî otoritelerinden biri halinde getirmiştir.

Müellifin aldığı bu çok yönlü eğitim, onun çeşitli alanlara dair kaleme aldığı eserlerinde kendisini göstermektedir. İbnü'l-Hümâm, İslâmî ilimlerin her dalında âlim olarak değerlendirilmekle birlikte, eserlerine bakıldığında onun fikhî ve kelâmî yönünün daha ağır bastığı görülmektedir.

Türkiye'de müellif ve eserleri ile ilgili yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde İbnü'l-Hümâm'ın bir kelâm âlimi olarak gördüğü ilgiye, bir fikhî âlimi olarak mazhar olamadığı göze çarpmaktadır. Müellifin furû` fikhına dair kaleme aldığı *Fethu'l-Kadîr*

ise birkaç çalışmaya konu edinilmiştir. Ancak eserin fıkıh penceresinden bakılarak müstakil bir çalışmada ele alınmadığı görülmektedir. Bu durum, İbnü'l-Hümâm'ın ve eserinin mezhep içerisindeki mühim konularına düşünüldüğünde büyük bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da bir fıkıh eseri olan *Fethu'l-Kadîr*'in, nikâh bölümü özelinde metot ve muhteva açısından tahliline ve tanıtımına yer verilmiştir. Bu sebeple çalışma, belirtilen bu eksikliğin giderilmesi adına cüz'î bir adım olması amacı ile hazırlanmıştır.

Çalışmanın Metodolojisi

Fethu'l-Kadîr, Merğînânî'nin (593/1197) Hanefî furu' fikhına dair yazdığı ve mezhepte en muteber metinlerden biri olarak kabul edilen *el-Hidâye* adlı eserin şerhidir. Çalışmamızda bu kıymetli eserin incelemesine yer verildiği için çalışmanın temel kaynağını eserin kendisi oluşturmaktadır.

Hanefî fıkıh literatüründe önemli bir konuma sahip olan bu eserin metot ve muhteva olarak incelenmesi konusunda bir örneklemin seçilmesi zarurî idi. Zira eserin tamamının bu şekilde bir incelemeye tâbi tutulması bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple müellifin eserinde sergilediği ilmî tavrın doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayabileceği düşünülen birkaç bölüm değerlendirilmiş ve netice olarak nikâh bölümü seçilmiştir.

Klasik bir furû' fıkıh eserinin konuları göz önünde bulundurulduğunda nikâh bölümünün hem dinî hem de dünyevî bir yönünün bulunması, konu ile ilgili gerek Hanefî mezhebi içerisinde gerekse diğer mezhepler arasında ihtilafli olan meselelerin yer alması ve söz konusu meseleleri ilişkin pek çok şer'î delilin gündeme getirilmiş olması bu tercihin alt yapısını hazırlayan etkenler olarak zikredilebilir.

Çalışmamızda klasik bir eserin konu edinilmesi sebebiyle müracaat edilen kaynakların büyük bir kısmını klasik eserler oluşturmaktadır. Ancak bununla birlikte çalışmanın genelinde ihtiyaç hissedilen noktalarda konu ile ilgili modern kaynaklara ve çalışmalara da atıf yapılmıştır. Özellikle *Fethu'l-Kadîr* ve İbnü'l-Hümâm ile ilgili yapılan akademik çalışmaların bize pek çok konuda yol gösterici olduğu belirtilmelidir.

BÖLÜM 1: KEMÂLEDDİN İBNÜ'L-HÜMÂM'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın Hayatı

Bu bölümde İbnü'l-Hümâm'ı tanıyabilmek ve düşünce dünyasını daha iyi anlayabilmek için onun hayatı, yaşadığı asrın genel özellikleri ve biyografisi ele alınarak aktarılacaktır.

1.1.1. Yaşadığı Dönem

İbnü'l-Hümâm'ın hayatının, almış olduğu eğitiminin, ilmî çalışmalarının ve bu çalışmalarının mahsulü olan eserlerinin daha doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için müellifin biyografisinden önce yaşamış olduğu devrin (hicrî 790-861) siyasî, sosyal ve ilmî yapısından kısaca bahsedilecektir.

1.1.1.1. Siyasî Durum

Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm, babasının ve dedesinin kadılık vazifesini ifade ettikleri şehre nisbetle “*Sivâsî*”¹ olarak anılmasına rağmen hayatının hiçbir safhasında Sivas'ta bulunmamış, hayatını Memlûklerin (648/1250-923/1517) hâkimiyeti altında olan şehirlerde geçirmiştir.²

Memlûkler Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesinde hüküm sürmüş müslüman bir Türk devletidir. Siyasî tarihlerine bakıldığında *Bahrî Memlûkleri* ve *Burcî Memlûkleri* olmak üzere iki safhada değerlendirilmektedir.³

Eyyûbî Hükümdarı'nın Kıpçak ve Kafkasya'dan getirdiği Türk asıllı memlûkler⁴, kısa zamanda Eyyûbî ordusunda hâkim unsuru teşkil etmişlerdir. Son Eyyûbî hükümdarının ölümüyle de Eyyûbîler yıkılmış ve memlûklerin hâkimiyeti ele geçirmesiyle Memlûk

¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 166; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 296; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 134.

² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127-132.

³ Yiğit, İsmail, *İslâm Tarihi (Memlûkler)*, VII, 21, 98; Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VI, 444-541.

⁴ Memlûk tabiri, savaşlarda esir düştükten sonra ya da esir olarak satın alındıktan sonra askerî eğitimden geçirilen ve orduda kendilerinden istifade edilen köleleri ifade etmektedir (Kızıltoprak, Süleyman, “Memlûk”, *DİA*, XXIX, 87; Yıldız, *a.g.e.*, VI, 433-434).

devleti kurulmuştur.⁵ Orduda istihdam edilmek üzere getirilen memlûklerin Nil Nehri'ndeki bir adaya yerleştirilmiş olmaları sebebiyle kendilerine *Bahrî Memlûkleri* denilmiştir.⁶

Hicrî 648-784 (1250-1382) yılları arasında varlık gösteren Bahrî Memlûkleri, çoğunluğunu Çerkez asıllı memlûklerin oluşturduğu ve Kâhire'deki kale burçlarına yerleştirilmiş olmaları sebebiyle *Burcî Memlûkleri* olarak anılan birlikler tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁷ Bir asırdan daha uzun bir süre hâkimiyetini devam ettiren Burcî Memlûkleri ise 923 (1517) yılında Ridâniye Savaşı ile Osmanlı Devleti tarafından tarih sahnesinden silinmiştir.⁸

784-923 (1382-1517) tarihleri arasında yirmi üç hükümdarın saltanat tahtında yer aldığı Burcî Memlûklerinde, İbnü'l-Hümâm'ın yaşamış olduğu hicrî 790-861 (milâdî 1388-1457) yılları arasında Berkûk (784/1382-801/1399), Ferec (801/1399-815/1412), Şeyh Müeyyed el-Mahmudî (815/1412-824/1421), Baybars (825/1422-842/1438), Seyfeddin Çakmak (842/1438-857/1453) ve Seyfettin İnal (857/1453-865/1461) sultan olmuştur.⁹

Siyâsî açıdan Burcî Memlûkleri istikrarlı bir seyir takip edememekle birlikte, İbnü'l-Hümâm'ın yaşadığı dönem, Burcî Memlûkleri hâkimiyetinin en parlak dönemi olarak vasıflandırılabilir.

1.1.1.2. Sosyal Durum

Memlûk toplumu, yönetici tabaka ve halk tabakası olmak üzere, birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış olan iki kesimden meydana gelmiştir.¹⁰ Devlet yönetiminde söz sahibi olma açısından yapılan bu ayırım, yalnızca idârî alanda değil, iktisâdî ve içtimâî alanlarda da kendisini etkili bir şekilde hissettirmiştir. Irk olarak da halka tabakasından ayrı olan yönetici sınıfı¹¹, ekonomik gücü de elinde tutmuştur/bulundurmıştır.¹²

⁵ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 15-20; Yıldız, *a.g.e.*, VI, 437-440.

⁶ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 16; Yıldız, *a.g.e.*, VI, 438; Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 37.

⁷ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 95-105; Yıldız, *a.g.e.*, VI, 500-502.

⁸ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 130-133; Yıldız, *a.g.e.*, VI, 528-540.

⁹ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 21; Yıldız, *a.g.e.*, VI, 541-543.

¹⁰ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 379.

¹¹ Bahrî Memlûkleri'nde yönetici sınıfı Türkler, Burcî Memlûkleri'nde ise Çerkezler oluşturmaktaydı (Yiğit, *a.g.e.*, VII, 379).

¹² Yiğit, *a.g.e.*, VII, 379-380; Yıldız, *a.g.e.*, VII, 28.

Devlet idaresinde söz hakkına sahip olmayan halk tabakasında ise, çeşitli sebeplerle meydana gelen göçler neticesinde farklı ırklar bir arada bulunmuştur.¹³ Müslüman halkın büyük bir kısmı dört sünnî mezhepten birine mensup olup Hıristiyanların çoğunlukta olduğu gayrimüslim topluluk da halk tabakasında yer almıştır.¹⁴

Memlûklerde yönetici sınıf, halk tabakası ile çok fazla diyalog içerisinde olmamıştır. Ancak devletin bekası için halkın memnun edilmesinin gerekliliği bilinciyle yönetici sınıf, bu memnuniyeti ulema sınıfından istifade ederek sağlama yoluna gitmiştir.¹⁵ Yönetici sınıfında yer alan emirlere bağlı olmakla birlikte dinî, adlî ve divânî görevler ilim adamları tarafından yerine getirilmiştir.¹⁶ Bu anlamda Memlûk Devleti'nde âlimlerin yöneticiler ve halk arasında bir köprü vazifesi ifa ettiği söylenebilir.

1.1.1.3. İlmî Durum

Memlûkler dönemi, ilmî gelişim açısından İslam Tarihi'nin en parlak dönemlerinden birini teşkil etmiştir. Memlûk sultanlarının ilme ve ilim adamlarına göstermiş oldukları teveccüh bölgenin ilmî seviyesinin yükselmesine ve yeni ilmî gelişmelere zemin hazırlamıştır.¹⁷ Bu tutum çerçevesinde devletin önemli merkezlerinden olan Kahire ve Dımaşk da, muhtelif sebeplerle meydana gelen göçlerde pek çok âlimin ve fakihin tercih ettikleri mekânlar olmuştur.¹⁸

Memlûkler döneminin ilmî hayatına dair en mufassal bilgiyi aktaran İsmail Yiğit¹⁹, dönemin ilmî faaliyetlerin yoğunluğuna ve âlimlerin sayıca artışına rağmen ilmî çalışmalarda nakilciliğin hâkim olduğunu, müstakil eserler yerine önceki dönemlerde yazılmış olan eserlerin şerhlerinin, muhtasarlarının, haşiyelerinin ortaya konulduğunu bildirmektedir. Memlûk sultanlarının dört mezhebin çerçevesi dışındaki fikir ve akımlara hoşgörülü yaklaşmaması neticesinde bu dönemde yaşayan âlimlerin, önceki âlimlere tâbi olan mukallidler oldukları değerlendirmesini yapmakta ve bu sebeple Memlûkler dönemindeki ilmî faaliyetlerde, nitelik olarak bir gelişmeden ziyade, nicelik olarak bir artışın söz konusu olduğunun altını çizmektedir.²⁰ Ancak bu ifade isabetli gözükmemektedir. Zira

¹³ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 381.

¹⁴ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 383.

¹⁵ Yıldız, *a.g.e.*, VII, 29.

¹⁶ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 381; Yıldız, *a.g.e.*, VII, 29-30.

¹⁷ Yıldız, *a.g.e.*, VII, 41-42.

¹⁸ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 381.

¹⁹ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 257-366.

²⁰ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 252.

Yiğit, bu değerlendirmenin akabinde hem naklî hem de aklî ilimlerde onlarca âlimin ismini zikretmekte ve onların literatürde sahip oldukları mühim konuları belirtmektedir. Kanaatimizce kendi ilim alanlarında birer “köşe taşı” olarak kabul edilen bu âlimlerin yalnızca birer “mukallid” olarak nitelendirilmesi yerinde bir değerlendirme değildir. İlmî çalışmalar bir zincirin halkaları gibi, bir önceki halkaya eklenerek devam etmektedir. İlmî birikim ve gelenek de bu şekilde teşekkül etmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında, söz konusu dönemde yazılan eserlerin mahiyetlerinden ziyade türlerine (şerh, muhtasar, haşiye) bakarak özgün olmadıklarını söylemek çok doğru bir genelleme olmasa gerekir.

Dönemin yoğun ilmî faaliyetlerinin mahsulleri hem naklî hem de aklî ilimlerde kendisini göstermiştir.²¹ Hadis ilminin altın çağı olarak nitelenen bu dönemde Nevevî (676/1277), Zehebî (748/1347), İbn Hacer el-Askalânî (852/1449) gibi mühim şahsiyetler yetişmiş, muteber şerh ve rical eserleri kaleme alınmıştır.²² Önemli kıraât âlimlerinden İbnü'l-Cezerî (833/1424), Şâtıbî (672/1574), İbnü'l-Kerekî (853/1449), İbnü'l-Bârîzî (738/1377)²³ ve tefsir literatürüne kıymetli eserler kazandırmış olan İbn Kesîr (774/1373), Kurtubî (671/1273) ve Suyûtî (911/1505)²⁴ de bu dönemde yetişmiş âlimler arasındadır.

Fıkıh ilmi açısından da verimli olan bu dönemde dört sünnî mezhepte kıymetli âlimler varlık göstermiştir. Hanefî mezhebinden Zeylâî (743/1342), Babertî, (768/1384), İbnü'l-Hümâm (861/1457), İbn Kutluboğa (879/1350); Şâfiî mezhebinden, başta mezhebin muhakkiki kabul edilen Nevevî (676/1277) ve İbn Hacer el-Askalânî (852/1449), İzz b. Abdisselâm (660/1262), Taceddîn es-Sübkî (711/1370), Sadreddîn b. Vekîl (716/1316), İbn Cemâ'a (733/1333), İbnü'l-Mülakkîn (804/1401); Mâlikî mezhebinden Karâfî (684/1285), İbn Ferhûn (799/1397), Muhammed b. Ahmed el-Bisâtî (840/1436); Hanbelî mezhebinden Tûfî (716/1316), Abdullah b. Abdülmelik el-Makdîsî (769/1367), Takiyüddin İbn Teymiyye (728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) bu dönemde öne çıkan âlimlerdendir.²⁵

²¹ Bu dönemde yetişen âlimlerin daha geniş bir listesi için bkz. Yiğit, *a.g.e.*, VII, 257-366; Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s.39-40.

²² Yiğit, *a.g.e.*, VII, 272-289.

²³ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 257-262.

²⁴ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 262-272.

²⁵ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 284-301.

Hadis, tefsir ve fıkıh alanlarındaki bu ilerlemeye rağmen kelâm ilmine kayda değer bir teveccühün olmadığı görülmektedir.²⁶ Zikredilen naklî ilimlerin yanında Arapça, tıp, matematik, tarih, coğrafya ve edebiyat²⁷ alanlarında da birçok âlim yetişmiştir.

Netice itibariyle İbnü'l-Hümâm, güçlü bir siyasetin hâkim olduğu, ilmî faaliyetlerin yoğun bir şekilde gündemde olduğu bir devletin himayesinde yaşamıştır. Yaşadığı dönemin ilim yelpazesinin genişliği, aldığı eğitimde ve yazmış olduğu eserlerinde de kendisini hissettirmiştir.

1.1.2. Biyografisi

İbnü'l-Hümâm'ın hayatına dair pek fazla bilgi mevcut değildir. Müellifin öğrencilerinden Sehâvî'nin (902/1496) İbnü'l-Hümâm'ın hayatıyla ilgili olarak “*el-İhtimâm bi-tercemeti'l-Kemâl İbni'l-Hümâm*” adlı bir eser²⁸ kaleme almış olduğu zikrediliyor ise de bizden önceki çalışmalarda bu esere ulaşılamadığı gibi²⁹, biz de günümüzde mevcut olup olmadığını bilmediğimiz bu eserden istifade edemedik. Bununla beraber müellif hakkında en doyurucu bilgi yine öğrencisi Sehâvî'nin (902/1496) “*ed-Dav'ü'l-lâmi*” adlı eserinde yer almaktadır.³⁰

Tam adı Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd b. Mes'ûd el-Kemâl b. Hümâmüddîn b. Hamîdüddîn b. Sa'düddîn'dir.³¹ Babasının ve dedesinin Sivaslı olması hasebiyle es-Sivâsî³², İskenderiye'de doğmuş olması sebebiyle el-İskenderî³³ ve hayatının büyük bir bölümünü Kâhire'de geçirmiş olması nedeniyle de el-Kâhîrî³⁴ olarak anılmıştır.

İbnü'l-Hümâm, Sivas kadısı olan babasının³⁵ bu şehirden ayrılmasından sonra 790 yılında³⁶ İskenderiye'de³⁷ doğmuştur.³⁸ Babası İskenderiye'de de aynı vazifesine sürdür-

²⁶ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 302-304.

²⁷ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 315-366.

²⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl `alâ Keşfi'z-zünûn `an esâmi`i'l- kütüb ve'l-fünûn*, I, 151.

²⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 41; Uysal, Şule, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, s. 30.

³⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127-132.

³¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

³² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 166; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 296; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 134.

³³ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 166; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 296; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 134.

³⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

³⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127; Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 296.

müş ancak İbnü'l-Hümâm 10 yaşlarında iken vefat etmiştir.³⁹ Babasının vefatı nedeniyle anneanesi ile birlikte Kâhire'ye giden İbnü'l-Hümâm dinî eğitimine burada başlamıştır.⁴⁰

Kâhire'de eş-Şihâb el-Heysemî'nin yanında hıfzını tamamlamış, ez-Zerâtî'nden (825/1421) Kur'ân-ı Kerîm kıraatı ve talimi üzerine dersler almıştır. Ebu'l-Hüseyin el-Kudrî'nin (428/1036) *Muhtasaru'l-Kudûri*'sini, Ebu'l-Berakât en-Nesefî'nin (710/1310) *Menâru'l-envâr* adlı usul-i fıkıh eserini, Zemahşerî'nin (538/1143) Arap diline dair olan *el-Mufasssal fi'l-luğa* adlı eserini ve İbn Hişâm en-Nahvî'nin (761/1360) *Elfiyyetü'n-nahv* adlı eserini ezberleyen İbnü'l-Hümâm, kısa bir dönem İskenderiye'de bulunduktan sonra tekrar Kâhire'ye dönmüştür. Burada mantık ilmini İzzüddin b. Abdüsselâm el-Bağdâdî (859/1454) ve İbnü'l-Mecdî'den (850/1447), kelâm ilmini de Bisâtî (842/1438) ve Muhammed el-Eberkûhî'den (819/1416) okumuştur.⁴¹

Mahmud b. Muhammed el-Aksarayî el-Hanefî'nin (825/1421) tefsir derslerine iştirak etmiş, hadis konusunda da Bedrüddin Aynî (855/1451) ve Ebû Zür'a Ahmed el-İrakî (825/1423) ile teşrik-i mesaide bulunmuştur.⁴²

Fıkıhı, Cemâleddin el-Hümejdî, Zeynüddîn el-İskenderî, ez-Zeyn Abdurrahman et-Tefehnî (825/1431) ve Kâriu'l-Hidâye Sırâcüddin Ömer b. Ali el-Kinânî'den (829/1426) okumuştur. İbnü'l-Hümâm, hayatında ve ilmî kişiliğinde derin izleri bulunan ve kendisinden sitayişle bahseden hocası Kâriu'l-Hidâye'den (829/1426) *el-Hidâye*'nin tamamını okumuştur.⁴³

İbnü'l-Hümâm ilim dolu hayatının yaklaşık 15 yılında resmî vazifeler üstlenmiştir. İlk resmî görevi Mansuriyye Medresesi'nde fıkıh öğretimi olmuştur.⁴⁴ 829 yılında

³⁶ Müellifin doğum tarihi için Makrîzî'nin 788 (Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127; Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, 297; Bilmen, *Kâmus*, I, 405) veya 789 (Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127) tarihlerini zikrettiği kaynaklarda yer almaktadır.

³⁷ Ömer Nasuhi Bilmem, İbnü'l-Hümâm'ın doğum yerinin Sivas olduğunu bildirmiştir (Bilmen, *Kâmus*, I, 405); ancak müracaat ettiğimiz diğer kaynaklarda bu bilgiyi teyit eden bir husus mevcut değildir.

³⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, II, 201; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, X, 264.

³⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

⁴⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

⁴¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

⁴² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128.

⁴³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128; Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 297.

⁴⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 129; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 298.

Eşrefiyye Medresesi'ne atanmış ve dört yıla yakın bir süre buradaki vazifesini devam ettirmiştir.⁴⁵ Eşrefiyye'deki müderrislik görevinden kendi talebi üzerine ayrıldıktan sonra 847 yılında Şeyhûniyye Hangâhî'na "şeyhu'ş-şuyûh" ünvanıyla idareci olarak atanmıştır.⁴⁶ Buradaki vazifesinden yine kendi isteğiyle 858 yılında ayrılmıştır.⁴⁷

Medreselerdeki öğreticilik vazifeleri haricinde birkaç kez fetva vermiş ancak daha sonra ifta işini tamamen terk etmiştir.⁴⁸ Ayrıca Kudüs'te iken hocası ez-Zeyn Abdurrahman b. Ali et-Tefehnî (829) kendisinden hâkimlik yapmasını istemiş ancak İbnü'l-Hümâm bunu kabul etmemiştir.⁴⁹

İbnü'l-Hümâm yaşadığı dönemde sahip olduğu ilmî birikimi ve ahlâkî vasıfları sebebiyle tebarüz etmiş ve takdir edilmiştir. Devlet erkânı tarafından hürmet edilen bir şahıs olan İbnü'l-Hümâm, buna mukabil devlet büyüklerine karşı mültefit bir tavır içerisinde olmamıştır.⁵⁰

824, 854 ve 860 tarihlerinde olmak üzere⁵¹ birkaç defa Haremeyn'i ziyaret ederek hac farzasını ifa etmiş⁵² olan İbnü'l-Hümâm, 7 Ramazan 861 (30 Temmuz 1457) Cuma günü Kâhire'de vefat etmiş⁵³ ve cenazesi Mısır'da Karâfe denilen mevkide İbn-i Ataulah el-İskenderî (709/1309)'nin türbesine defnedilmiştir.⁵⁴ Kaynakların bildirdiğine göre İbnü'l-Hümâm'ın vefatının ardından eş-Şihâb el-Mansur onun için bir methiye yazmıştır.⁵⁵

İbnü'l-Hümâm, hayatının büyük bir bölümünü Kâhire'de geçirmiş olmasına rağmen farklı ilimlerde pek çok kıymetli insandan ders alma imkânını elde etmiştir. Bir kısmını

⁴⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 130; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 298.

⁴⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 130; Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 445; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 298; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 135; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, X, 264.

⁴⁷ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 135.

⁴⁸ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-saâde*, II, 271; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 298; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, X, 271.

⁴⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128.

⁵⁰ Taşköprüzâde, *Miftâhü's-saâde*, II, 271; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 135; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, X, 264.

⁵¹ Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 63.

⁵² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 131.

⁵³ Taşköprüzâde, *Miftâhü's-saâde*, II, 271; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, II, 202; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 135; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 298; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, X, 264.

⁵⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 132.

⁵⁵ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 168-169; şiirin tercümesi için bkz. Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 45.

daha önce de zikrettiğimiz bu kişilerden isimlerini tespit edebildiklerimizi toplu şekilde şöylece sıralayabiliriz:

Kâriü'l-Hidâye Sirâcüddin Ömer b. Ali (829/1425), ez-Zeyn Abdurrahman b. Ali et-Tefhenî el-Hanefî (835/1431), Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (855/1451), İbnü'ş-Şihne (815/1412), Muhammed b. Ali el-Kâhirî el-Hanefî el-Mukriî ez-Zerâtîfî (825/1421), Cemal en-Hanbelî (846/1443), İbn Zahîra (827/1424), Muhammed b. Ahmed b. Osman el-Bisâtî (842/1438), Yusuf b. Muhammed el-Cemâl el-İskenderî el-Humeydî (821/1418), İbnü'l-Mecdî (850/1447), Veliyyüddin Ebû Zür'a Ahmed b. Abdurrahman el-Hâfiz Ebu'l-Fazl İbnü'l-İrâkî (826/1423), İbn Hacer Ebu'l-Fazl Ahmed Ali el-Kinânî el-Askalânî (852/1448), İbn Cemâa (819/1416), İbrahim b. Ömer b. Muhammed el-Edkâvî el-Kâhirî eş-Şâfî (834/1430), Muhammed b. Muhammed Ebu Bekr ez-Zeyn el-Havâfî el-Hanefî (838/1435), Yahyâ b. Abdurrahman el-Uceysî (862/1458), İzzüddin b. Abdüsselâm el-Bağdâdî (859/1459).⁵⁶

Gerek medreselerde öğreticilik ve idarecilik yaptığı sürelerde gerekse çeşitli ilim meclislerinde bulunduğu dönemlerde pek çok kıymetli öğrenci de onun rahle-i tedrisinden geçmiştir. Bunlardan birkaçını da şu şekilde sıralayabiliriz:

Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Emir Hâc el-Halebî el-Hanefî (879/1474), Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahim b. Muhammed es-Sehâvî eş-Şâfî (902/1496), Zeynüddin Ebu'l-Adl Kasım b. Kutluboğa el-Kahirî el-Hanefî (879/1474), Ebu'l-Fazl Muhibbüddin İbnü'ş-Şihne (882/1477), Muhammed b. Ebî Bekr es-Sudrûşî el-Kâhirî el-Hanbelî Ma`ruf es-Sa`dî (900/1494), Ebu'l-Fazl Necmüddin İbn Kâdî Aclûn (876/1472), Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî el-Kâhirî eş-Şâfî (886/1481), Kadı Şerefüddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed b. Mahlûf el-Münâvî eş-Şâfî (871/1466), Ebu'l-Vefâ Burhânüddin İbrahim b. Abdurrahman el-Kerekî el-Hanefî (922/1516), Ömer b. İsâ el-Ververî eş-Şâfî (861/1456), Şeyh ez-Zeyn Ubâde b. Ali Sâlih Abdülmün`ım el-Ensârî ez-Zerzârî el-Mâlikî (846/1442), Cemâl Abdullah b. Muhammed b. el-Muhîb b. Hişâm el-Hanbelî (855/1451), İbnü'l-Ğars (894/1489), Takiyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şümünî el-Hanefî (872/1467).⁵⁷

⁵⁶ es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi`*, VIII, 127-129.

⁵⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi`*, VIII, 131.

İbnü'l-Hümâm önemli bazı ilmî seyahatlerde de bulunmuştur. Bunları kısaca zikretmek gerekirse;

a) İskenderiye: İskenderiye'de doğmuş ve babası vefat edene kadar orada kalmıştır.⁵⁸ Kâhire'den ayrıldıktan sonra bir müddet daha İskenderiye'de bulunan İbnü'l-Hümâm, İskenderiye kadısından nahiv dersleri almış, Tefehnî (835/1431) ile kıraat ve fıkıh derslerine burada başlamıştır.⁵⁹

b) Kâhire: 10 yaşındayken anneannesi ile birlikte Kâhire'ye gitmiş, hıfzını tamamlamış, kıraat ve talim eğitiminden sonra birkaç muhtasar metni burada ezberlemiştir.⁶⁰

c) Kudüs: Hocası et-Tefehnî ile birlikte olabilmek için bu seyahate çıkan İbnü'l-Hümâm burada hocasından *el-Keşşâf* ve *el-Hidâye* adlı eserleri okumuştur.⁶¹

d) Halep: Kivâmüddin el-Kâkî'nin (749/1384), Ebu'l-Berakât en-Neseffî'nin (710/1310) *el-Menâr*'ına yazmış olduğu ve eş-Şerhü's-sağîr diye de bilinen *el-Câmiu'l-esrâr fi şerhi'l-Menâr*'ının bir kısmını okuduğu Kadı Muhibbüddin b. eş-Şihne el-Hanefî (815/1412) ile Halep yolcuğuna çıkmıştır. Bir yıl sonra hocasının vefatı sebebiyle buradan ayrılıp Kâhire'ye dönmüştür.⁶²

e) Hicaz: İbnü'l-Hümâm, hac yapma münasebetiyle 824, 854 ve 860 yıllarında Hicaz'da bulunmuştur.⁶³

1.2. Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın İlmî Kişiliği ve Eserleri

İbnü'l-Hümâm'ın ilmî şahsiyeti ile ilgili olarak dinî ilimlerdeki yetkinliği ve bu ilimlere dair kaleme aldığı kıymetli eserleri ele alınacaktır.

1.2.1. İlmî Kişiliği

Fıkıh, usûl-i fıkıh, kelim, hadis, tefsir, tasavvuf, nahiv, sarf, beyan, bedî'i, mantık, ilm-i cedel/münazara, matematik ve musikî ilimlerinde "imam" ve "allâme" olarak nitelendi-

⁵⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

⁵⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

⁶⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 127.

⁶¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128.

⁶² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128.

⁶³ Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 63.

rilen⁶⁴ İbnü'l-Hümâm'ın ilmi kişiliği henüz öğrencilik yıllarında iken kendisini göstermeye başlamıştır.

Derin anlayışı ve keskin zekâsı ile arkadaşları arasında kendisini fark ettirmiş, bu bakımdan hocalarının takdirlerini kazanmış ve kısa zamanda hocaları ile mukayese edilecek bir seviyeye ulaşmıştır. İbnü'l-Hümâm'ın hayatına yer veren kaynaklar, kendisinin hocası Muhammed el-Bisâtî'den (842/1438) daha bilgili ve daha fasih olduğunu, meseleleri dikkatli bir şekilde incelemesi neticesinde derin tahkikleri ile hocalarını bile şüpheye düşürdüğünü ve kimi hocalarının kendisi derse gelince zekâsından dolayı derste okumayı bıraktıklarını kaydetmiştir.⁶⁵

el-Hidâye adlı eserin tamamını kendisinden okuduğu ve fıkıh eğitiminde mühim bir yere sahip olan hocası Kâriü'l-Hidâye'nin (829/1425) “*Onun benden istifade ettiğinden çok, ben ondan istifade etmişimdir.*”⁶⁶ ifadesi henüz bir öğrenci iken İbnü'l-Hümâm'ın eriştiği ilmi seviyeyi ortaya koyan en güzel örnektir.

Yaşadığı dönemin kıymetli şahıslarından uzun bir süre fıkıh eğitimi almış olan İbnü'l-Hümâm, kaynaklarda öncelikli olarak bir fakih olarak zikredilmektedir.⁶⁷ Fıkıh literatüründe mühim bir yeri bulunan *el-Hidâye*'nin şerhi olan *Fethu'l-Kadîr* ve usûl-i fıkha dair kaleme almış olduğu *et-Tahrîr* adlı eserlerinde sergilemiş olduğu ilmî tavır kendisinin fikhî seviyesini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sehâvî (902/1496), İbnü'l-Hümâm'ın dinî delilleri çok iyi bildiğini, hükümlerin dayanakları olan bu delilleri mahîr bir şekilde kullanabilen ve hukukî kâideler arasında delillerine göre tercihler yapabilen döneminin muhakkik bir âlimi olduğunu belirtmektedir.⁶⁸ İbnü'l-Hümâm'ın müçtehitler arasındaki konumunu ele alan Hakkı Aydın, müellifin pek çok meselede içtihatlarının söz konusu olduğunu misaller ile izah ederek onun tercih ehlinde olduğuna dair var olan genel kanaatin aksine müçtehid sınıflandırmasında “meselede müçtehidler” tabakasında yer alması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁹ Aydın'ın değerlendirmelerinden de güç alarak İbnü'l-Hümâm'ın “müçtehit” vasfına layıkıyla hâiz olduğu söylenebilir.

⁶⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 131; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 166; Leknevi, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 297.

⁶⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128-129.

⁶⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128.

⁶⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 131; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 166; Leknevi, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 297.

⁶⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 131.

⁶⁹ Aydın, “*Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın Müçtehidler Arasındaki Yeri*”, s. 43-63.

Mezhep literatüründe İbnü'l-Hümâm'ın "muhakkiku'l-mezhep" vasfı ile anıldığı bilinmektedir. Çalışmanın metodolojisi başlığında da değinildiği gibi tezimizde *Fethu'l-Kadîr*'in, nikâh bölümü özelinde bir değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu bölüm üzerinde yaptığımız değerlendirmeler bizde müellifin bu vasfa ziyadesiyle lâayık olduğu kanaatini oluşturmuştur. Zira İbnü'l-Hümâm'ın mezkûr eseri klasik bir şerh çalışmasının ötesinde bir eserdir. Müellifin meseleleri ele alış tarzı, *Fethu'l-Kadîr*'in bir Hanefî furû' fıkıh eserinden ziyade mukayeseli bir fıkıh kitabı olarak değerlendirilmesine kapı aralamaktadır. Bunun yanında her fihkî meseleye müdellel izahlar getirme çabası ve Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezhep ve şahıs görüşlerini mezhep taassubuna düşmeden değerlendirme gayreti, müellifin "muhakkik"liğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Hümâm'ın yaşadığı dönemin ilmî özelliklerinde devletin, benimsemiş olduğu mezhep görüşlerinden farklı yaklaşımlara hoşgörölü olmayan bir duruş sergilediği ve diğer dinî ilimlere nazaran kelim ilminin pek fazla teveccüh görmediği zikredilmiştir. İşte böyle bir dönemde İbnü'l-Hümâm İmâm Gazzâlî'nin (505/1111) *er-Risâletü'l-Kudsiyye* adlı eserini ihtisar etme gayesiyle yola çıkmış ancak müstakil bir eser niteliği taşıyan *el-Müsâyere* ve onun şerhi olan *Tavzihu'l-Müsâyere* isimli kıymetli eserleri kaleme almıştır. Eserlerinde kullandığı delillere vukûfiyeti ve taassuba düşmeksizin sergilemiş olduğu tavır dinî ilimlerin temeli olarak değerlendirilecek kelim ilminde de müellifin otorite olduğunu ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Hümâm dinî ilimlerden fıkıh ve kelim alanlarında eserler yazmış olmakla birlikte bu alanlardaki birikimi diğer dinî ilimlerde de belli bir yetkinliği iltizam etmektedir. Hadis alanında elimize ulaşan bir eseri bulunmayan İbnü'l-Hümâm'ın hadis bilgisi hakkında öğrencisi Sehâvî (902/1496), kendisinin hocalarından çok sayıda hadis dinlediğini ancak kendisinin rivayet ilmi ile pek meşgul olmadığını belirtmiştir.⁷⁰ Bununla birlikte İbnü'l-Hümâm'ın dinî delillere hâkim olması konusunda kaynaklarda zikredilen ifadeler⁷¹ ve yazmış olduğu eserlerde kullandığı hadis malzemesi göz önünde bulundurulduğunda kendisini bu alanda da âlim olarak nitelendirilebilecek bir hadis bilgisine sahip olduğu söylenebilir.

⁷⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128.

⁷¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 129; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-saâde*, II, 270.

İbnü'l-Hümâm'ın tefsir alanında yazmış olduğu müstakil bir eseri bilinmemekle birlikte kendisi bu alanda da üstâd olarak kabul edilmiştir.⁷² “*Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.*”⁷³ âyet-i kerimesini tefsir ederken hocası Muhammed el-Bisâtî (842/1438) “*Bırakınız konuşsun, zira o benzeri olmayan şeyler söylemektedir.*” diyerek onun tefsire dair birikimine dikkat çekmiştir.⁷⁴

İbnü'l-Hümâm zâhirî ilimlerin yanında bâtinî ilimlerden olan tasavvufta da itibar görmüş bir şahıstır. Tasavvufî hayata meylederek bir dönem uzlete çekilen İbnü'l-Hümâm, insanların onun ilmine ihtiyaçları olduğu ve bu şekilde kendisinden istifade edilemeyeceği yönündeki telkinleri dikkate alarak uzletine son vermiş ve ilmî faaliyetlerine devam etmiştir.⁷⁵ Kaynaklarda İbnü'l-Hümâm'dan keşf ve kerametlerin de sâdır olduğu ancak halkla birlikte olması sebebiyle bu durumun kısa zamanda ortadan kalktığı zikredilmiştir.⁷⁶ Gerek ilmî birikimi gerekse tasavvufî yönü sebebiyle Mısır'daki Şeyhûniyye Hangâh'ına, mümtaz sufî şeyhlerine verilen “şeyhu'ş-şuyûh” unvanı ile tayin edilmiş ve on yıl kadar bir süre bu göreve devam etmiştir.⁷⁷

Eserlerine bakıldığında İbnü'l-Hümâm'ın Arap diline vukûfiyeti net bir şekilde kendisini göstermektedir. Müstakil bir divanı olmasa da Arapça, Türkçe ve Farsça olarak kaleme aldığı şiirler tabakât kitaplarında yer almıştır.⁷⁸

“*Aklî ilimlerde hiç kimseyi taklit etmem.*” diyen⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, cedel ilmi ya da mantığa dair bir eser kaleme almamıştır. Ancak usul-i fıkıh alanında yazmış olduğu *et-Tahrîr* adlı eserinin mukaddimesinde mantıkî konulara da yer vermiştir.⁸⁰

Çok yönlü bir âlim olması sebebiyle ilmî çevreler tarafından da ilgi görmüş olan İbnü'l-Hümâm, devlet erkânı ile olan münasebetlerini seviyeli bir şekilde sürdürmüş ve ilminin yanında sağlam kişiliğini de ortaya koymuştur.

İbnü'l-Hümâm, bir âlimden beklenen ahlâki vasıflara da sahipti. Onun, girdiği ilim meclislerinde ısrarlara rağmen meclisin başına değil, okuyucuların yanına oturarak edeb

⁷² Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 297.

⁷³ el-Bakara, 2/269.

⁷⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 130.

⁷⁵ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-saâde*, II, 270-271.

⁷⁶ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167.

⁷⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 135.

⁷⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 73-79; Arslan, Şükrü, “İbnü'l-Hümâm es-Sivâsi'nin Edebî Şahsiyeti”, s. 17-24.

⁷⁹ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 167; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-saâde*, II, 270.

⁸⁰ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, I,

örneği sergilediği kaynaklarda zikredilirken⁸¹, tevazusu da yazmış olduğu eserlere verdiği isimlerden (*Fethu'l-Kadîr li'l-`âzici'l-fakîr*, *Zâdü'l-fakîr*, *el-Müsâyere*) rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle İbnü'l-Hümâm, yaşadığı muhitin ilmî faaliyetlerinden istifade ederek farklı mezheplere mensup ve çeşitli alanlarda derinleşmiş kişilerden ders alma, onlarla fikir teâtisinde bulunma imkânına sahip olmuştur. Bu durum onun bakış açısını genişletmiş ve farklı görüşlere hoşgörülü bir yaklaşım sergilemesine katkı sağlamıştır. Böyle verimli bir eğitimin tezahürleri olan eserleri de kendisini ilim dünyasında önemli bir konuma getirmiştir.

1.2.2. Eserleri

1.2.2.1. Fıkha Dâir Eserleri

1. *Fethu'l-Kadîr li'l-`âzici'l-fakîr*: Bu eser, çalışmamızın müstakil bir bölümünü teşkil ettiğinden ilgili bölümde tanıtılacaktır.⁸²

2. *Zâdü'l-fakîr fi'l-furu`*: Hanefî furû`-fikhına dair kaleme alınan, tahâret ve namaz bahislerini ihtivâ eden muhtasar bir eserdir. Muhammed b. Ali et-Timurtâşi (1004/1595) *Î`ânetü'l-hakîr* adıyla, Abdülvehhâb el-Hümâmî (875/1470) *Zâdü'l-fakîr li Fethi'l-Kadîr* (*Nüzhetü'l-Basîr li halli Zâdi'l-fakîr*) adıyla, Abdürrahim el-Mesnevî *Nüzhetü'l-basîr* adıyla bu eseri şerh etmişlerdir.⁸³

3. *Fetâvâ İbni'l-Hümâm*: Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesi, nr: 1289 numarada kayıtlıdır.⁸⁴

4. *el-Fetâvâ's-sirâciyye (Fetâvâ Kârii'l-Hidâye)*: Müellifin, hocası Kâriü'l-Hidâye'nin (829/1425) fetvalarını derleyerek oluşturduğu eseridir. Kâtip Çelebi bu eserin Sirâcüddîn Ömer bi İşhâk'a (773/1372) ait olduğunu kaydetmişse de⁸⁵, bu bilginin doğru olmadığı belirtilmektedir..⁸⁶

⁸¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi`*, VIII, 129.

⁸² Bkz. Tez metni s. 19-26.

⁸³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 945-946. Eserin yazmaları için bkz. Koca, Ferhat, "İbnü'l-Hümâm", *DİA*, XXI, 89.

⁸⁴ Koca, Ferhat, "İbnü'l-Hümâm", *DİA*, XXI, 89.

⁸⁵ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1227.

⁸⁶ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 98.

5. *et-Tahrîr fi usûli'l-fikh*: Fukaha ve mütekellimîn metotlarının mukayeseli bir şekilde sunulduğu usûl-i fıkha dair olan eserdir.⁸⁷ Hanefî ve Şâfiî mezhebinin usûl bilgilerini bir arada anlatmak ve açıklamak gayesiyle kaleme alındığı⁸⁸ belirtilen eserde İbnü'l-Hümâm, kısa ve vecîz ifadeler kullanmış, bu sebeple de eseri, başta *et-Tahrîr ve't-tahbîr* adıyla, öğrencisi İbn Emîri'l-Hâc el-Halebî (879/1387) tarafından⁸⁹, *Teysîru't-Tahrîr* adıyla Emîr Padişah (987/1579)⁹⁰ tarafından, *Şerhu Tahrîri'l-usûl* adıyla da Nizâmüddîn el-Leknevî (1235/1819) tarafından şerh edilmiştir.⁹¹ Aynı zamanda bu eser, Hakkı Aydın tarafından doçentlik çalışmasına da konu edinilmiştir.⁹²

Eser Kahire'de (1932), üç cilt olarak İbn Emîri'l-Hâc'ın (879/1387) *et-Tahrîr*'i ve İsnevî'nin *Nihâyetü's-sûl*'ü ile birlikte Bulak'ta (1316-1318) ve Emîr Padişah'ın (987/1579) *Teysîru't-Tahrîr*'i ile birlikte dört cilt olarak Kahire'de (1931-1932) basılmıştır.⁹³

6. *Şerhu Bedî'i'n-nizâm li'bni's-Sâ'âtî (İzâhu'l-bedî')*: Müellifin, Muzafferuddîn Ahmed b. Ali el-Ba'lebekkî İbnü's-Sâ'âtî (694/1295)'ye ait olan *el-Bedî'* adlı fıkıh usulü kitabına yazmış olduğu şerhtir.⁹⁴ İbnü'l-Hümâm *Fethu'l-Kadîr*'de “*Bunu Bedî'u'n-Nizâm'a yazdığımız şerhte açıkladık.*” ifadesi ile bu esere atıfta bulunmaktadır.⁹⁵ Eser matbu olarak mevcut değildir. Yazmalarına ise Türkiye'deki kütüphanelerde rastlanmamıştır.

1.2.2.2. Akâide Dâir Eserleri

1. *el-Müsâyere fi'l-akâidi'l-münciye fi'l-âhire*: Müellifin, İmâm Gazzâli'ye (505/1111) ait olan *er-Risâletü'l-kudsiyye* adlı eserin ihtisârı gayesiyle yola çıkılan ancak yapılan ilavelerle müstakil bir mahiyet arz eden eserdir.⁹⁶ Bu eser, öncelikle müellifin kendisi tarafından *Tavzîhu'l-Müsâyere* adıyla şerh edilmiştir.⁹⁷ Bunun dışında İbnü

⁸⁷ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 358.

⁸⁸ İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, s. 3.

⁸⁹ İbn Emîri'l-Hâc ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, Saffet, “İbn Emîr el-Hâc”, *DİA*, XIX, 476-477.

⁹⁰ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 358.

⁹¹ Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 133.

⁹² Eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, Hakkı, *a.g.e.*, s. 135-188.

⁹³ Koca, Ferhat, “İbnü'l-Hümâm”, *DİA*, XXI, 89.

⁹⁴ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 236.

⁹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 16; II, 242; III, IV, 244.

⁹⁶ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1666.

⁹⁷ Borcklemann, *GAL*, II, 99.

Ebi’ş-Şerîf el-Murrî (905/1499) *el-Müsâmere bi-şerhi’l-Müsâyere* adıyla, Kasım b. Kutluboğa (879/1474) da *Hâşiye `ale’l-Müsâyere* adıyla bu eseri şerh etmişlerdir.⁹⁸

Eserin; İbnü Ebi’ş-Şerîf el-Murrî’nin (905/1499) *el-Müsâmere*’si ve İbn Kutluboğa’nın (879/1474) *Hâşiye*’si ile birlikte Bulak’ta (1317); İstanbul’da (1979) ve *el-Müsâmere* ile birlikte Delhi’de (1904) olmak üzere çeşitli baskıları yapılmıştır.⁹⁹

2. Tavnîhu’l-Müsâyere: Müellifin kendisine ait olan *el-Müsâyere fi’l-`akâidi’l-münciye fi’l-âhire* adlı esere yazdığı şerhidir.¹⁰⁰

Eser Kâhire’de (1347), *el-Müsâmere* ile birlikte Delhi’de (1904) ve İbn Kutluboğa (879/1474)’nın *Hâşiye*’si ile birlikte Bulak’ta (1317) basılmıştır.¹⁰¹

3. İtikâdü’l-Hanefiyye bi’ş-Şâfi’iyye: Brockelmann¹⁰² tarafından kaydedilen bu esere dair kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında bir bilgiye ulaşamadık.

1.2.2.3. Muhtelif Konulara Dâir Eserleri

1. İrâbu kavlihî sallallâhu aleyhi ve selem: “Kelimetâni hafifetâni ale’l-lisân”: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “*Süphanallâhi ve bi-hamdihî*”¹⁰³ hadisinin irâbını ihtiva eden üç sayfadan oluşan eseridir. Risale, Dr. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî tarafından 1980 yılında Bağdat’ta basılmıştır.¹⁰⁴

2. Fevâtihu’l-efkâr fi şerhi Lema`âti’l-envâr: İbnü’l-Hümâm’ın hocası Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa’nın anatomi alanında yazmış olduğu eserine yazmış olduğu şerh çalışmasıdır.¹⁰⁵ Eserin bir yazma nüshası Berlin’de Staatsbibliothek’te bulunmaktadır.¹⁰⁶

3. Risâle fi te`âruzı’n-nefyi ve’l-ısbât: Müellifin, Memlûk hükümdarlarından Barsbay’ın meclisinde sorulan bir soruya verilen cevabı ihtiva eden bir eseridir.¹⁰⁷

⁹⁸ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1667.

⁹⁹ Koca, Ferhat, “İbnü’l-Hümâm”, *DİA*, XXI, 89. Eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hizmetli, Sabri, “Kemaleddin İbn Hümam es-Sivâsî’nin *Kitâbu’l-Müsâyere*’si ve İslam Düşünce Tarihindeki Yeri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 3, 47-55 (1993); Gölcük, Şerafettin, “*el-Müsâyere*’den Bazı Tespitler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 7-12 (1991). *el-Müsâyere* ile ilgili tezler için bkz. Tez metni s. 27-28.

¹⁰⁰ Brockelmann, *GAL*, II, 99.

¹⁰¹ Güneş, Kamil, *İbnü’l-Hümâm’ın Kader Anlayışı*, s. 16.

¹⁰² Brockelmann, *GAL*, II, 92.

¹⁰³ Buhârî, “*Tevhid*”, 58; Müslim, “*Zikir*”, 10.

¹⁰⁴ Koca, Ferhat, “İbnü’l-Hümâm”, *DİA*, XXI, 89.

¹⁰⁵ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 409; II, 1292.

¹⁰⁶ Koca, Ferhat, “İbnü’l-Hümâm”, *DİA*, XXI, 89.

4. *Es'ile ve evcibe*: Çorum İskilip İlçe Halk Kütüphanesi, nr: 1178 numarada kayıtlıdır.¹⁰⁸

5. *et-Terğîb fi'l-kesb*: Çalışma ve kazanç yollarına dair olup yeme, yedirme, giyme, giydirmeye ve konuşma ile ilgili hükümleri içeren bir eserdir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Uysal, Şule, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri Ve Fethu'l- Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak Ve Yemin Hadisleri Örneği)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 79.

¹⁰⁸ Koca, Ferhat, "İbnü'l-Hümâm", *DİA*, XXI, 89.

¹⁰⁹ Eserin yazmaları için bkz. Koca, Ferhat, *a.g.m.*, XXI, 89.

BÖLÜM 2: *FETHU'L-KADİR*'İN NİKÂH BÖLÜMÜNÜN METOT OLARAK İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde *Fethu'l-Kadîr*'de takip edilen yöntem, nikâh bölümü özelinde, çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır. Ancak bu hususî incelemelerden önce, eserin mezhep literatürü içerisindeki konumunun daha net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple ilk olarak eserin ana hatları ile genel bir tanıtımına yer vermek daha faydalı olacaktır.

2.1. *Fethu'l-Kadîr li'l-`Âcizi'l-Fakîr* Adlı Eserin Genel Tanıtımı

Fethu'l-Kadîr'in genel tanıtımı; eserin mahiyeti, muhtevası, önemi ve eser ve müellifi hakkında yapılan çalışmalar başlıkları ile aktarılacaktır.

2.1.1. Eserin Mahiyeti

Fethu'l-Kadîr, Merğînânî'nin (593/1197) Hanefî furu' fikhına dair yazdığı ve mezhepte en muteber metinlerden biri olarak kabul edilen *el-Hidâye* adlı eserin şerhidir.

Kaynakların bildirdiğine göre Merğînânî (593/1197) *el-Hidâye*'yi kaleme almadan önce Kudûrî'nin (428/1037) *el-Muhtasar* ve Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'nin (189/805) *el-Câmiu's-sağîr* adlı eserlerindeki meseleleri bir araya getirme gayesiyle yola çıkmış ve *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eseri ortaya koymuştur. Daha sonra bu eseri *Kifâyetü'l-müntehî* adı ile şerh etmiştir. Ancak bu eserin hacimli bir mahiyet arz etmesi sebebiyle, kullanım kolaylığını gözeterek eseri ihtisar etmek istemiş ve neticede *el-Hidâye*'yi kaleme alınmıştır.¹

Tespitlerimize göre *el-Hidâye* üzerine altmış civarında şerh ve hâşiye yazılmıştır.² Bunlardan en önemlileri şunlardır:

1. Hamîduddîn Ali b. ed-Darîr (667/1268), *el-Fevâid*: Bu eserin *el-Hidâye*'nin ilk şerhi olduğu kaydedilmektedir.³
2. Habbâzî (691/1292), *el-Kifâye fî şerhi'l-Hidâye*:⁴ Eserin çeşitli kütüphanelerde pek çok yazması bulunmaktadır.⁵

¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2032.

² Kallek, Cengiz, "el-Hidâye", *DİA*, XVII, 472.

³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2032.

3. Hüsâmuddîn Siğnaki (711/1311), *en-Nihâye*.⁶
4. Tâcüşşerîa Ömer b. Ahmed b. Ubeydullah (VIII asır), *Nihâyetu'l-kifâye li-dirâyeti'l-Hidâye*.⁷
5. Kıvâmuddîn el-Kâkî (749/1384), *M'irâcu'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye*.⁸
6. Emir Kâtib el-İtkânî (758/1357), *Ğâyetu'l-beyan ve nâdiretu'l-akrân*.⁹
7. Celâleddin el-Kurlânî (767/1366), *el-Kifâye fi şerhi'l-Hidâye*.¹⁰
8. Ekmelüddîn el-Babertî (786/1384), *el-İnâye*.¹¹
9. Bedruddîn el-Aynî (855/1451), *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*.¹²
10. İbnü'l-Hümâm (861/1457), *Fethu'l-Kadîr li'l-`âcizi'l-fakîr*.

Müellifin hayatı ile ilgili bölümde de belirtildiği üzere İbnü'l-Hümâm *el-Hidâye*'nin tamamını, kendi ifadesiyle “*itkân ve tahkîk yolu ile*” hocası Kâriü'l-Hidâye'den (829/1426) okumuştur.¹³ Eserini yazmaya 829 yılında başladığını ifade eden müellif¹⁴, *el-Hidâye*'yi yalnızca vekâlet bölümüne kadar şerh edebilmiştir. Eserin kalan kısmını ise *Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* ismi ile Kadızâde olarak bilinen Şemseddin Ahmed (988/1580) şerh etmiştir.¹⁵ Ancak neticede *el-Hidâye*'nin dörtte üçlük bir kısmı İbnü'l-Hümâm tarafından şerh edilmiştir.

⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2033.

⁵ Yazmaları için bkz. Rıdvanoğlu, Mahmud, “Habbâzî”, *DİA*, XIV, 343.

⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2032. Eserin yazma nüshaları için bkz. Brockelmann, *GAL*, I, 466. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaran, Rahmî, “Siğnâkî”, *DİA*, XXXVII, 164-166.

⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2033. Eserin yazma nüshaları için bkz. Kallek, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 472.

⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2033. Eserin yazma nüshaları için bkz. Brockelmann, *GAL*, I, 466.

⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2033. Eserin yazma nüshaları için bkz. Brockelmann, *GAL*, I, 466. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, Ahmet, “İtkânî”, *DİA*, XXIII, 464-465.

¹⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2034. Eserin baskıları için bkz. Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 85.

¹¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2035. Eserin baskıları için bkz. Kallek, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 472; Aytekin, Arif, “Bâbertî”, *DİA*, IV, 377-378.

¹² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2035. Eserin baskıları için bkz. Kallek, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 472-473; Koçkuzu, Ali Osman, “Aynî, Bedreddîn”, *DİA*, IV, 271-272.

¹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 5; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 128; Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 297.

¹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 3.

¹⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2034.

Eser, üç cilt halinde Kadızâde'nin (988/1580) tekmilesiyle birlikte Leknev'de (1292) ve Bulak'da (1318); sekiz cilt halinde Kadızâde'nin (988/1580) tekmilesi, Babertî'nin (786/1384) şerhi ve Sâdî Çelebi'nin haşiyesi ile birlikte Bulak'da (1315-1318) ve Kahire'de (1356); dokuz cilt halinde Kadızâde (988/1580), Kurlânî (767/1366), Babertî (786/1384) ve Sâdî Çelebi'nin eserleriyle birlikte Kahire'de (1306, 1319); on cilt halinde Kadızâde (988/1580), Babertî (786/1384) ve Sâdî Çelebi'nin eserleriyle birlikte Kahire'de (1970); on cilt halinde Kadızâde (988/1580), Kurlânî (767/1366), Babertî (786/1384) ve Sâdî Çelebi'nin eserleriyle birlikte Beyrut-Lübnan'da (2003) basılmıştır.¹⁶ Son olarak da altı cilt halinde Şeyh Abdürrezzâk Gâlib el-Mekkî'nin tahrîci ve tahkîki ile Beyrut'ta (2003) basılmıştır.

Eserin yazmaları; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü, numara 657-659, 791'de; Fatih bölümü, numara 1905-1912'de; Hacı Beşir Ağa bölümü, numara 275'de; Hamidiye bölümü, numara 521, 524'de; Harput bölümü, numara 378'de; H. Hüsnü Paşa bölümü, numara 476'de; İsmihân bölümü, numara 174-178'de; Ayasofya bölümü, numara 1316-1318'de; Cârullah bölümü, numara 770-772, 804'de; Amcazâde Hüseyin Paşa bölmü, numara 213-214'de; Bağdatlı Vehbi Efendi bölümü, numara 436-438'de; Çorlulu Ali Paşa bölümü, numara 224-230'da; Damat İbrahim Paşa bölümü, numara 1587-1589, 590-595'de bulunmaktadır.¹⁷

Ayrıca Türkiye dışında *Fethu'l-Kadîr*'in bir nüshasının Paris'te La Bibliotheque Nationale'de; bir diğer nüshasının da İngiltere'de "Indian Office"de bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁸

2.1.2. Eserin Muhtevası ve Önemi

Mergînânî (593/1197) *el-Hidâye* adlı eserinde furû` fıkh konularının tamamına yer vermektedir. Konuların tertibi konusunda, genel olarak seleflerinin usulünü takip etmekle birlikte bazı noktalarda, kendisinden sonraki âlimleri etkileyecek şekilde tasarruflarda da bulunmaktadır. Örneğin, nafaka konusu, *el-Hidâye*'den önce, yalnızca nafaka konusu için ayrılmış bir bölümde ya da nikâh bölümünde ele alınmaktadır.¹⁹ *el-*

¹⁶ Kallek, "el-Hidâye", *DİA*, XVII, 473.

¹⁷ Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümmâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 127-128.

¹⁸ Furat, Ahmet Suphi, "İbnü'l-Hümmâm'ın Avrupa Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Eserleri", s. 124.

¹⁹ Örneğin Kudûrî'nin (428/1037) eserinde nikâh ve talak bahislerinden sonra nafaka için müstakil bir bölüm ayrılmıştır (Kudûrî, *Muhtasarı'l-Kudûrî*, s. 172). Serahsî (483/1090) de

Hidâye'de ise bu konu, nafakanın eşlerin boşanmayı gündeme getirmeleri durumunda hukukî bir probleme dönüşmesinden dolayı talâk bölümünde işlenmektedir.²⁰ *el-Hidâye*'den sonra da nafaka konusunun talâk bölümünde işlendiği görülmektedir.²¹

el-Hidâye'nin konu tertibi şu şekildedir: Tahâret, salât, zekât, savm, hacc, nikâh, rada`, talâk, `itâk, eymân, hudûd, serika, siyer, lakîd, lukata, ibâk, mefkûd, şerike, vakıf, buyû`, sarf, kefâle, havâle, edebü'l-kâdî, şehâdât, vekâle, da`va, ikrâr, `âriye, hibe, icârât, mükâteb, velâ`, ikrâh, hacr, me`zûn, ğasb, şuf`a, kaseme, müzâra`a, müsâkât, zebâih, udhiye, kerâhiyye, ihyâü'l-mevt, sayd, rehn, cinâyât, diyât, me`âkıl, vesâyâ ve hünsâ.

İbnü'l-Hümâm ise, şerhinde *el-Hidâye*'nin tertibine sadık kalmakta, kitap ve bab başlıklarının sayılarını aynen muhafaza etmektedir. Bununla birlikte gerekli gördüğü noktalarda *el-Hidâye*'de yer almayan meseleleri aktarmaktan da kaçınmamaktadır.

Aynı şekilde *el-Hidâye*'nin muhtasar bir metin olması sebebiyle Merġînânî'nin (593/1197) eserinde yer vermediği pek çok delil, İbnü'l-Hümâm tarafından zikredilmekte ve ihtiyaç duyulan noktalarda bu delillerin değerlendirmeleri de aktarılmaktadır.

Diğer yandan *el-Hidâye*, Hanefî mezhebinin görüşlerini ihtiva eden bir eser olmakla birlikte, İbnü'l-Hümâm şerhinde, çoğu meselede konu ile ilgili diğer mezheplerin ya da şahısların görüşlerine de yer vermektedir. Bu görüşlerin delillerini de sıralayıp çeşitli açılardan değerlendirmeye tabi tutan müellifin eserinin, bir şerh çalışmasından ziyade mukayeseli bir fıkıh eseri hüviyetine sahip olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

el-Hidâye'ye üzerine yapılan pek çok çalışma arasından *Fethu'l-Kadîr*'in temayüz etmiş olmasının ise haklı gerekçeleri bulunmaktadır. İlk olarak eserde kullanılan hadis malzemesi dikkatleri çekmektedir. Konu ile ilgili *el-Hidâye*'de zikredilmeyen pek çok hadis şerhe dâhil edilmektedir. Ayrıca bu hadisler yalnızca nakledilmemekte, gerekli görülen noktalarda hadislerin senet ve metin tenkitlerine de yer verilmektedir. Bu şekilde eser, ahkâm hadisleri ağırlıklı bir fıkıh kitap olarak da değerlendirilebilir. Esere yansıtılan bu tutumun, hadislere yaklaşım ve hadislerin delil olarak kullanılması

bu konuya nikâh başlığı altında yer vermiştir (Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 492).

Merġînânî, *el-Hidâye*, II, 39. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meron, Yakov, "Merġînânî, Metodu ve Hukukçulugu" (Trc. M. Fatih Turan), *EAÜFD*, sy. 23, s. 223-230.

²¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, s. 284.

konusunda Hanefî mezhebine yöneltilen eleştirilere cevap verme gayesinin bir yansıması olduğu da söylenebilir.

Netice itibariyle gerek eserin hacmi gerek eserde konuların işlenişi ve gerekse delillerin kullanımı, *Fethu'l-Kadîr*'in bir şerh çalışması olmaktan ziyade müstakil bir eser olarak değerlendirilmesine kapı aralamaktadır.

2.1.3. Eser ve Müellifi Hakkında Yapılan Çalışmalar

İbnü'l-Hümâm ve eseri *Fethu'l-Kadîr* hakkında gerek klasik gerekse modern dönemde pek fazla çalışmanın yapıldığını söylemek zordur.

Müellifin hayatı ele alınırken de belirtildiği gibi, öğrencilerinden Sehâvî'nin (902/1496) İbnü'l-Hümâm'ın hayatıyla ilgili olarak “*el-İhtimâm bi-tercemeti'l-Kemâl İbni'l-Hümâm*” adlı bir eser²² kaleme aldığı nakledilmektedir. Ancak bu eser günümüze ulaşamamıştır.

Aynı şekilde Ali el-Kârî'nin (1014/1605), *Fethu'l-Kadîr*'e iki ciltlik bir hâşiye yazdığı, Burhâneddîn İbrahim el-Halebî'nin (956/1594) de bu eseri *Telhîsü Fethi'l-Kadîr* ismiyle tek cilt olarak hülâsa ettiği belirtilmektedir.²³ Ancak bu iki eser de günümüzde mevcut değildir.

Türkiye'de ise müellifin Sivaslı olması hasebiyle 1991 yılında Sivas'ta Kemâleddin İbn Hümâm Vakfı kurulmuş ve aynı yıl “*Kemâleddin İbn-i Hümam'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği*” başlıklı bir sempozyum tertip edilmiştir. Sempozyumda sunulan tebliğler de daha sonra kitap olarak basılmıştır.²⁴

Yine Türkiye'de yapılan akademik çalışmalarda, yüksek lisans düzeyinde müellif hakkında nitelikli eserlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda müellifin daha ziyade kelâmî yönü üzerinde durulmuştur. *Fethu'l-Kadîr* adlı eseri ise yalnızca üç çalışmaya konu edinilmiştir. Bu çalışmalardan biri eserin indeks çalışmasını, diğeri ise İbnü'l-Hümâm'ın hadis usulü meselelerine yaklaşımını ihtiva etmektedir. Son olarak da müellifin *Fethu'l-Kadîr*'de izlediği hadis metodolojisi bir

²² Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl `alâ Keşfi'z-zünûn `an esâmi`i'l- kütüb ve'l-fünûn*, I, 151.

²³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2034.

²⁴ “*Kemâleddin İbn-i Hümam'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği Sempozyumu*” (Haz. Mustafa Aymak, Halil İbrahim Karademir), Kemâleddin İbn-i Hümam Vakfı, Sivas, 1993.

doktora çalışması olarak sunulmuştur. Ayrıca müellif ve usul-i fikha dair yazmış olduğu *et-Tahrîr* adlı eseri hakkında da bir doçentlik çalışması yapılmıştır.²⁵

Müellif ve eserleri ile ilgili çalışmalar tezler ve makaleler başlıkları ile şu şekilde sıralanabilir:

2.1.3.1. Tezler

1. Ali Bakkal, *Fethu'l-Kadîr Şerhu'l-Hidâye Adlı Eserin Konularına Göre İndeksi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1979.
2. Recep Cici, *Serahsî, Gazzâlî ve İbn Hümâm'a Göre Emir-Nehiy Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1985.
3. Hakkı Aydın, *Kemaleddin İbn Hümâm ve Tahriri'ndeki Metodu*, Ankara, 1992.
4. Emrullah Fatış, *İbnü'l-Hümâm'ın el-Müsâyere Adlı Eserindeki Bi`setü'l-Enbiya ve Sem`iyât Bahislerinin Gazzâlî İle Mukayesesi* (Gazzâlî'nin *Risâletü'l-Kudsiyye* ve *el-İktisâd Fi'l-`İtikâd* İsimli Eserlerine Göre), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1992.
5. Halil Taşpınar, *Kemaleddin İbnü'l Hümâm'a Göre Allah Teâlâ'nın Sıfatları ve Gazzâlî'nin Bu Husustaki Görüşleri İle Karşılaştırılması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1992.
6. Kamil Güneş, *İbnü'l-Hümâm'ın Kader Anlayışı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1993.
7. Mustafa Yalçınkaya, *İbn-i Hümâm'ın Müsâyere Adlı Eserindeki İman ve İslam İle İlgili Konuların İmam-ı Gazali ile Karşılaştırılması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1993.
8. Ahmet Akgüç, *Kemaleddin İbnü'l-Hümâm'a Göre Yüce Allah'ın Fiilleri ve Gazzâlî'nin Bu Husustaki Görüşleriyle Karşılaştırılması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1994.

²⁵ Hakkı Aydın, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm Hayatı ve Eserleri*, Sivas, 2000.

9. Ahmet Arıkan, *Kemâleddîn b. Hümâm'ın Sıfat Görüşü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1996.
10. Ramazan Özmen, *Kemaleddin İbnü'l-Hümâm'ın Hadisçiliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997.
11. Abdullah Trabzon, *Kemaleddim İbnü'l Hümâm ve Kelam İlmindeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997.
12. Ersan Özten, *Kemaleddin İbn-i Hümâm ve İman Anlayışı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000.
13. Yakup Kaya, *İbnü'l-Hümâm'ın İbadetler Alanındaki Görüşleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.
14. Halil Çurak, *Kemalettin İbn-i Hümâm'a Göre İnsan Fiilleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2004.
15. Bekir Özüdoğru, *İbn Hümâm'ın Fethu'l-Kadir'de Hadis Usulü Meselelerine Yaklaşımı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.
16. Şule Yüksel Uysal, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadir'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya, 2010.

2.1.3.2. Makaleler

1. Şerafettin Gölcük, “*el-Müsâyere*’den Bazı Tespitler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, sy. 4, s. 7-12.
2. Sabri Hizmetli, “Kemaleddin İbn Hümam es-Sivâsî’nin *Kitâbu'l-Müsâyere*’si ve İslam Düşünce Tarihindeki Yeri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 1993, c. XXIX, sy. 3, s. 47-55.
3. Şükrü Arslan, “İbn Hümâm’ın Müfessirlik Yönü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 17, s.7-22.
4. Ramazan Altıntaş, “İbnü'l-Hümam es-Sivâsî’ye (ö. 861/1456) Göre Allah’ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı), 2005, c. IX/2, s. 45-60.

5. Halil Taşpınar, “Kemaleddin İbnü'l-Hümâm'ın İslam Düşünce Tarihindeki Yeri ve “*el-Müsayere*” Adlı Eserinden “İman ve İslam” Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı), 2005, c. IX/2, s. 137-168.

Görüldüğü gibi İbnü'l-Hümâm ile ilgili nitelikli çalışmalar kaleme alınmıştır. Ancak İbnü'l-Hümâm bir fıkıh âlimi olarak tanınmış olmasına rağmen müellifin fikhî yönü ile ilgili yeterli çalışmanın yapılmadığı dikkatleri çekmektedir. Aynı şekilde *Fethu'l-Kadîr* de bir fıkıh eseri olmakla birlikte, fıkıh penceresinden bakılarak müstakil anlamda herhangi bir çalışmaya konu edinilmemiştir. Bu sebeple çalışmamızda, ciddî bir eksiklik olarak değerlendirdiğimiz bu konuyu cüzî bir pencereden dâhi olsa ele almaya çalışacağız.

2.2. Nikâh Bölümünün Metod Olarak İncelenmesi

Bu başlıkta, İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr* adlı eserinde takip ettiği metot, örneklem olarak seçilen nikâh bölümü çerçevesinde ortaya konulacaktır. Bu konuda sırası ile müellifin yöntemi, şer'î delilleri kullanımı, farklı görüşlere yer vermesi, kullandığı iftâ alametleri ve şerhte istifade ettiği eserler üzerinde durulacaktır.

Bu bölümün konusu, İbnü'l-Hümâm'ın eserindeki metodu olmakla birlikte müellifin usulünün daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için gerekli görülen noktalarda *el-Hidâye*'nin bir diğer şerhi olan *el-İnâye*'ye atıf yapılacak, *Fethu'l-Kadîr* ve *el-İnâye* mukayeseli olarak sunulacaktır.

Mukayese için Babertî'nin (786/1384) *el-İnâye*'sinin tercih edilmesi birkaç sebebe dayanmaktadır. Öncelikle, Bedruddîn el-Aynî'nin (855/1451) eseri değerlendirmeye alınmazsa, *el-Hidâye*'nin şerhleri arasında, kronolojik olarak *Fethu'l-Kadîr*'den önce kaleme alınan son şerh *el-İnâye*'dir. Bunun yanı sıra *el-Hidâye*'nin diğer şerhlerine dayanılarak oluşturulan bu eser, Hanefî mezhebinin yanında diğer mezheplerin görüşlerini de ihtiva etmektedir. Aynı zamanda İbnü'l-Hümâm'ın, *Fethu'l-Kadîr*'in nikâh bölümünde yararlandığı eserlere bakıldığında *el-Hidâye*'nin şerhlerinden olan Ebî İshâk es-Serûcî'nin (710/1310) *Gâyetü's-Serûcî*'sine, Husâmüddîn es-Siğnâkî'nin (711/1311) *en-Nihâye*'sine, Kıvâmüddîn el-Kâkî'nin (749/1384) *M'irâcü'd-dirâye*'sine ve Emir Kâtib el-İtkânî'nin (758/1357) *Ğâyetü'l-beyân*'ına sık sık atıf yapıldığı görülürken *el-İnâye*'nin zikredilmediği dikkatleri çekmektedir. Buna karşın Kadızâde'nin (988/1580) kaleme aldığı vekâlet bölümünden sonraki kısımda ise *el-*

Hidâye'nin diğer şerhleri ile birlikte *el-Înâye* de yoğun bir şekilde gündeme getirilmektedir. Bu durum zihnimizde *el-Înâye*'nin, *Fethu'l-Kadîr* üzerindeki etkisine dair istifhamlar oluşturduğundan mukayese için Babertî'nin (786/1384) *el-Înâye*'sine müracaat edilecektir.

2.2.1. Müellifin Nikâh Bölümünde Takip Ettiği Yöntem

İbnü'l-Hümâm ibadetlere en yakın muamelât konusu olarak değerlendirilen nikâh bölümüne, pek çok fıkıh eserinde olduğu gibi, ibadetler bahsinden hemen sonra yer vermektedir. Bazı eserlerde bir ibadet olarak değerlendirilen cihâd konusunu ise daha sonraya bırakmaktadır. Müellife göre cihâd, İslam'ın var olmasına sebep teşkil ettiğinden bir ibadet olarak değerlendirilmektedir. Bu karşılık nikâh, hem İslam'ın hem de müslümanın varlığına vesile olmaktadır. Bu sebeple de cihâd konusundan önce zikredilmektedir. Aynı şekilde buyu` bahsi de nikâhtan sonra ele alınmıştır. İbnü'l-Hümâm bu durumu, buyu`nun, nikâh konusunun aksine, yalnızca muamelât yönünün olduğunu, bunun neticesi olarak da nikâha nazaran daha basit bir konu olduğunu belirterek izah etmektedir.²⁶

Babertî (786/1384) ise, nikâh konusunun ibadetlerden hemen sonra ele alınmasını, nikâhın hem dinî hem de dünyevî maslahatları ihtiva ediyor olması ile ilişkilendirmektedir. Ümmetin nikâhın hükmü konusunda olduğu gibi başka hiçbir dinî hükümde ittifak etmediğini belirten Babertî (768/1384), nikâhın şer'î, aklî ve tabî hikmetlerini de sıralamaktadır.²⁷

2.2.1.1. Meseleyi Ele Alış Şekli

İbnü'l-Hümâm, nikâh bölümüne *el-Hidâye*'de yer almayan bir girizgâh ile başlamaktadır. Bu şekilde konunun teknik yönlerine başlamadan önce okuyucular için bir ön bilgi oluşturmaktadır. Bir mukaddime özelliği taşıyan bu kısımda sekiz hususa yer vermektedir. Babertî (768/1384) de İbnü'l-Hümâm'ın ele aldığı gibi tafsilatlı olmasa da, nikâhın kelime ve ıstılah anlamlarını, sebebini, şartlarını, rûknunu ve şartlarını ihtiva eden bir giriş ile nikâh bölümüne başlamaktadır.²⁸

²⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 98.

²⁷ Bâbertî, *el-Înâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 98 (*Fethu'l-Kadîr* ile birlikte).

²⁸ Bâbertî, *el-Înâye*, III., 98-99. (*Fethu'l-Kadîr* ile birlikte).

İbnü'l-Hümâm ilk olarak nikâh kelimesinin sözlük anlamını ele almaktadır. Kelimenin, sözlük anlamı ile ilgili farklı görüşleri aktarmakta, hadislerden ve şiirlerden bu görüşleri destekleyen deliller sunmaktadır. Bu izahtan sonra, kelimenin ıstılah manasına yer vermekte ve verdiği tanımı açıklamaktadır.²⁹

Müellif nikâh kelimesinin sözlük ve terim anlamlarının izah edilmesinin ardından sırası ile nikâhın teşrî` kılınmasının sebebi, nikâh akdinin genel ve özel şartları, rüknu, hükmü ve vasıfları üzerinde durur.³⁰ Bu başlıklarda genel olarak meselenin felsefesini aktaran İbnü'l-Hümâm, nikâhın vasfı konusunda farklı görüşleri ve bu görüşlerin delillerini de sunar.³¹ Müellif, bu konu ile ilgili yalnızca farklı görüşleri aktarmakla yetinmez, bu görüşlerin delillerini de tartışır ve neticede görüşler arasında tercihte bulunur. Örneğin nikâhın vasfına dâir vâcib, vâcib-i kifâye, müstehâp hükümleri zikredilmiş ise de İbnü'l-Hümâm'a göre nikâh, sünnet-i müekkeddedir ve bu tercihinin “ve hüve'l-esahh” kaydı ile belirtir.³²

Bu şekilde müellif, nikâh konusu ile ilgili temel noktaları aktararak bir giriş yapmaktadır. Daha sonra ilgili bölümün şerhine başlayan İbnü'l-Hümâm, kimi yerlerde metni kelime kelime ya da cümle cümle olarak şerh etmektedir. Kelime ya da cümle şerhlerinde ibarenin başına “قوله” ifadesini koymakta ve bu şekilde kendi kanaatleri ve beyanlarını aktarmaktadır.³³ Bununla birlikte şerhte çoğunlukla *el-Hidâye*'nin ifadelerini delillendirme ve mesele ile ilgili farklı görüşleri belirtme yoluna gitmektedir. Bu durumun aynı şekilde *el-`Înâye*'de de muhafaza edildiği görülmektedir.³⁴ Örneğin İbnü'l-Hümâm *el-Hidâye*'nin “(Nikâh akdi) nikâh, tezvîc, hibe, temlîk ve sadaka lafızları ile mün`akid olur.”³⁵ ifadesini şerh ederken, öncelikle akdi mün`akid kılan lafızların dört grupta değerlendirileceğini belirtir. Bu şekilde konunun genel çerçevesini ortaya koyar. Daha sonra her grubu, müstakil olarak ele alır ve lafızlarla ilgili tartışmaları ve delilleri aktarır. Özellikle hibe ve sadaka lafızlarını izâh ederken, İmam

²⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 99.

³⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100.

³¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100-101.

³² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100-101.

³³ Bu uygulamaya “şerh bi'l-kavl” yöntemi denmektedir. Bu sistemde metnin tamamı zikredilmez, yalnızca şerh edilen ibareye işaret edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kayacık, Ahmet, *Ebheri'nin İsağuci'sinin İlk Şerhleri XIV-XVI. YY.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 24-25.

³⁴ Bâbertî, *el-`Înâye*, III., 104-106 vd.

³⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 189-190.

Şâfiî'nin (204/820) muhalif görüşlerine yer vermekte ve her görüşün delillerini irdelemektedir.³⁶

İbnü'l-Hümâm, konu ile ilgili görüşlerin delillerini aktarırken “... وَجْهٌ قَوْلٍ”³⁷ ifadesini kullanmaktadır. Örneğin küçük kız ve erkek çocuğunun, velileri tarafından evlendirilmeleri meselesinde, İmâm Mâlik'in bu durumun câiz olmadığı yönündeki kanaatini aktarmakta ve bu görüşünün delillerini de “vechü kavli Mâlik” (وَجْهٌ قَوْلٍ مَّالِكٍ) ifadesi ile sunmaktadır.³⁸ Babertî (786/1384) de görüşlerin delillendirilmesinde aynı ifadeyi kullanmaktadır.³⁹

Müellif, konu ile ilgili görüşleri ve değerlendirmeleri aktarırken, mesele hakkındaki bir görüşe ya da ilgili izaha yöneltilebilecek muhtemel itirazları da çoğu kere gündeme getirmektedir. Bu farazî mevzular için de “قد يقال ... الجواب” ya da “فان قلت ... فالجواب” ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁰ Örneğin mut'a nikâhının batıl olması etraflıca ele alındıktan sonra, “Mut'a lafzıyla süresiz sahih bir nikâh kastedilse bu şekilde nikâh mün`akid olur mu” ifadesi ile muhtemel bir soru gündeme getirilmekte ve cevap olarak da bu şekilde gerçekleştirilen nikâhın mün`akid olamayacağı belirtilmektedir.⁴¹ Bu üslup ile bir anlamda savunduğu görüşün istikrarını ortaya koyan müellif, okuyucunun ya da muhaliflerin yöneltebilecekleri muhtemel soruları da yanıtlamaya çalışmaktadır. *el-İnâye*'de, muhtemel soruların ya da itirazların dile getirilmesinde, İbnü'l-Hümâm kullandığı ifadelerin yanında “أعترض” “Şöyle itiraz edilebilir ...” ibaresine de yer verildiği görülmektedir.⁴²

İbnü'l-Hümâm; meseleyi bu şekilde farklı görüşleri, bu görüşlerin delillerini ve muhtemel itirazlarını ortaya koyarak geniş bir çerçevede ele almaktadır. Ancak muhtemelen bu tafsilâtlı izahların meselenin özünü ya da neticesini gölgeleyeceği endişesiyle ilgili izahlardan sonra “الحاصل” ifadesi ile meseleyi özetlemekte ve varılan neticeyi, öz olarak sunmaktadır.⁴³

³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 105-106.

³⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 122, 173, 174, 220 vd.

³⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 173.

³⁹ Bâbertî, *el-İnâye*, III., 141, 152, 176 vd.

⁴⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 145, 152, 186, 189 vd.

⁴¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 152.

⁴² Bâbertî, *el-İnâye*, III., 106, 110, 120 vd.

⁴³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 122, 129, 136, 139, 144, 145, 150, 162, 179, 181, 208, 210, 224, 251, 269, 270, 291.

Örneğin *el-Hidâye*'ye göre, hür bir erkek bir kadınla, kadına bir aylık ya da bir yıllık hizmet etme kaydı ile evlenirse, kadına mehr-i misil verilmesi gerekir.⁴⁴ Bu konuda Ebû Hanife'nin (150/767), İmam Muhammed'in (189/805), bazı meşâyihün ve İmam Şâfiî'nin (204/820) görüşlerine yer veren İbnü'l-Hümâm, çeşitli kaynaklara atıf yaparak mesele hakkındaki farklı izahları aktarır. Daha sonra özellikle İmam Muhammed'in (189/805) ve İmam Şâfiî'nin (204/820) delillerini açıklar. Bu geniş izahlardan sonra, nihayet "الحاصل" ifadesi ile konunun özünü ortaya koyar. Buna göre şer'an teslimi mümkün olan bir mal ya da menfaat karşılığında evlenmek caiz iken, aksi durumlarda⁴⁵ böyle bir belirleme geçerli olmaz.⁴⁶

Yoğun ve tafsilatlı izahların zikredildiği meselelerde müellifin kimi yerlerde okuyucunun dikkatini çekmek istediği ya da bazı hususları vurgulamak istediği görülmektedir. Bunun için "أنا يرى - أعلم - أنا ترى"⁴⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Merğînânî'nin (593/1197) nikâh bölümünde yalnızca iki kere yer verdiği "أنا ترى"⁵⁰ ifadesi⁵⁰, Babertî (786/1384) tarafından da sık sık zikredilmektedir.⁵¹

İbnü'l-Hümâm eserini *el-Hidâye*'yi şerh etme gayesiyle kaleme almıştır. Ancak gerekli gördüğü noktalarda metinde yer almayan konuları da aktarmaktan kaçınmaz. *el-İnâye*'de ise metinde yer verilmeyen meselelerin ele alınmadığı görülmektedir.

Örneğin nikâhı mün'akid kılan lafızlar konu edilirken, *el-Hidâye*'de akdi mün'akid kılmayan lafızların kullanılması ile gerçekleşen bir nikâh akdinin doğuracağı sonuçlar üzerinde durulmamıştır. İbnü'l-Hümâm ise, böyle bir durumda bu akdin şüphe oluşturacağını, bu sebeple had cezasının düşeceğini, zifafın gerçekleşmesi durumunda da mehrin gerekeceğini belirtmiştir.⁵²

Bunun gibi *el-Hidâye*'ye yer almayan konular için müellif ayrı bir bahis açmakta ve bu bahisleri "furû"⁵³ (فروع), "tetimme"⁵⁴ (تتممة) ifadeleri ile başlıklandırmaktadır. Bu

⁴⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 207.

⁴⁵ Hür bir erkeğin (eşine) ya da bir başka hür insana hizmet etmesi ya da Kur'an öğretmesi gibi.

⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 223-224.

⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 99, 117, 136, 174, 196, 217, 225, 231, 238, 242, 299.

⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 99, 109, 143, 146, 191, 193, 197, 218, 219, 233, 281, 283, 287, 294, 301.

⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 226, 230, 236, 237, 246, 247, 280.

⁵⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 208, 211.

⁵¹ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 122, 130 vd.

⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 108-109.

⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 104, 108, 117, 131, 133, 167, 183, 201, 225, 244, 256, 268, 299.

başlıklar altında zikredeceği konuların sayısına göre İbnü'l-Hümâm'ın başlıkları müfret ya da tensiye kalıplarında da (فرع⁵⁶ - فرع⁵⁵ فرعان) kullandığı görülmektedir.

Müellif, “fer” adını verdiği başlıklara, “*Tüccarlar İçin Önemli Bir Bölüm*” gibi başka isimler de verebilmektedir.⁵⁷ Bazen de furu` başlığını birinci kısım, ikinci kısım şeklinde bölümlere ayırarak farklı konuları bir arada aktarmaktadır. Örneğin anlamını bilmeden nikâh lafızlarının telkin edilmesi konusunu, nikâhta dilsizlerin durumunu, elçi vasıtasıyla îcâbın bildirilmesi meselesini ve nikâhla birlikte zikredilen t`alîkî şartları aynı furu` başlığında ele almaktadır.⁵⁸

2.2.1.2. Şer`î Delilleri Kullanması

İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr* adlı usul eserinde şer`î delillerin Kitap, sünnet, icma` ve kıyastan ibaret olduğunu belirtir ve şer`î hükümlerin bu dört delilin üzerine bina edilmesinden ötürü, bunların “asıl” olarak isimlendirildiğini kaydeder. Sahabe kavlini, şer`u men kablenâyı ve örfü bu zikredilen dört delile dayandıkları için müstakil birer delil olarak zikretmez.⁵⁹

Nikâh bölümünün şerhine bakıldığında İbnü'l-Hümâm'ın yaptığı her izahta birden fazla şer`î delili kullandığı görülmektedir. Bu anlamda eserin deliller açısından zengin bir kaynak olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2.2.1.2.1. Kur`ân-ı Kerîm

Müellif meseleyi delillendirirken, Kur`ân-ı Kerîm'in şer`î delillerin ilki olması hasebiyle öncelikle ilgili ayet-i kerimeleri zikretmektedir.

Nikâh akdini mün`akid kılan lafızlar zikredilirken İmâm Şâfi`nin (204/820) görüşünün aksine nikâh ve tezvîc lafızlarının yanında hibe, sadaka ve temlîk ifadelerinin de akdi mün`akid kılacağını belirtmekte, bu görüşün delili olarak da öncelikle ilgili ayet-i kerimeye⁶⁰ yer vermektedir.⁶¹

⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 257.

⁵⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 115, 118, 217.

⁵⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 113, 123, 188, 214, 249, 265, 290.

⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 265.

⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 108-110.

⁵⁹ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, II, 282.

⁶⁰ “Diğer müminlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helal kıldık.)” (el-Ahzâb 33/50).

İbnü'l-Hümâm aynı zamanda gerekli görülen yerlerde ayetlerin te'vil ve tefsirini aktarmaktadır.

Örneğin te'addüd-i zevcât konusu ile ilgili ayet-i kerimeyi⁶² zikrettikten sonra dört imamın ve Müslümanların çoğunluğunun dörtten fazla kadınla evlenilemeyeceği üzerinde ittifak ettiklerini bildirir. Ancak Râfızîlerin dokuz, Hâricîlerin on sekiz, bazılarının da herhangi bir sınır olmadan istenilen sayıda kadınla evlenilmesini câiz görmeleri sebebiyle İbnü'l-Hümâm ayette zikredilen sayıların neyi ifade ettiğini izah eder. Bu sayıların iki iki, üç üç, dört dört gibi, tekrar eden sayılar olduğunu ve bu ifade ile erkeklere, istenildiği takdirde ikileme, üçleme ve dörtleme yolu ile yani iki, üç veya dört kadınla evlenebilme hakkının verildiğini belirtir. Başka bir ifade ile müellife göre ayette zikredilen sayılar ile anlatılmak istenen, belirtilen sayılardan fazlası ile evlenmenin yasak olmasıdır.⁶³

İbnü'l-Hümâm, şer'î bir delil olmasının yanında Kur'an-ı Kerim'i, dil ile ilgili meselelerde de kaynak olarak değerlendirmektedir.

Örneğin evlenilmesi haram olan kadınlar (muharremât) konusu işlenirken *el-Hidâye*'nin “*Anne, kelime olarak asıl demektir*” ifadesi ayet-i kerimelerle açıklanmaktadır. Müellif, Allah Teâlâ'nın “*Ana kitap O'nun yanındadır.*”⁶⁴ beyânını ve Mekke'yi “ümmü'l-kura”⁶⁵ olarak isimlendirmesini, aynı şekilde içkinin de “ümmü'l-habâis” olarak nitelendirilmesini delil olarak zikrederek,⁶⁶ nine ile evlenmenin haram olmasını “anne” lafzının ‘asıl’ (usûl) anlamında kullanılması ile izah etmektedir.

el-Înâye'de de Kur'ân-ı Kerîm'in, hem fikhî hükümler hem de dil meseleleri için ilk delil olarak zikredildiği görülmektedir.⁶⁷

⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 106.

⁶² “*Size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın.*” (en-Nisâ 4/3).

⁶³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 144.

⁶⁴ “*وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ*” (er-Ra'd 13/39).

⁶⁵ “*وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا ...*” “*İşte bu (Kur'ân) da, bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilahi kitapları) tasdik eden ve şehirler anasını (Mekke'yi) ve bütün çevresini (tüm insanlığı) uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır.*” (el-En`âm 6/92).

⁶⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 118.

⁶⁷ Bâbertî, *el-Înâye*, III., 103, 147, 186 vd.

2.2.1.2.2. Sünnet (Hadis)

İbnü'l-Hümâm bir usûl terimi olarak sünneti, Rasulullah'ın (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleri olarak tanımlamaktadır. Hanefî fıkında da sünnetin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazen terk etmekle birlikte çoğu zaman yaptığı şeyleri belirttiğini kaydetmektedir.⁶⁸

Müellifin ilmî kişiliği konusu ele alınırken de değinildiği gibi kendisi hadis rivayeti ile fazla meşgul olmamıştır. Bu sebeple hadis alanında müstakil bir eser kaleme almamıştır. Buna rağmen yazmış olduğu eserlerinde kullandığı hadis malzemesi müellifin hadis ilmine dâir geniş bir birikimine sahip olduğunu ve bu alanda da kayda değer bir yerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Hümâm, eserinde öncelikli olarak *el-Hidâye*'de yer alan hadislerin kaynaklarını belirterek, ihtiyaç duyulduğunda bu hadislerin değerlendirmesini yaparak ve hadislerin - mevcutsa- farklı rivayetlerini aktararak *el-Hidâye*'ye bir zenginlik katmaktadır. Bunların yanında bahsi geçen meselede delil olabilecek ancak *el-Hidâye*'de yer almayan hadisleri de zikretmekte ve bu hadislerin sent ve metin tenkitlerine yer vermektedir. İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr*'de sergilediği bu yaklaşım, eserini *el-Hidâye*'nin diğer şerhleri arasından bir adım öne çıkartmaktadır.

Fethu'l-Kadîr'de yaklaşık olarak dört bin hadis kullanılmaktadır. Bunların 3500'den fazlası merfû` niteliği taşımaktadır. Bunlardan 265 tanesini de tekrarlarıyla birlikte mevkûf hadisler oluşturmaktadır. Nikâh bölümünde ise 190 tanesi merfû`, 16 tanesi de mevkûf olmak üzere toplam 206 hadis kullanılmaktadır. Bu şekilde nikâh bölümü, namaz ve hac bahislerinden sonra en çok hadisin zikredildiği konulardan birini teşkil etmektedir.⁶⁹

İbnü'l-Hümâm hadis-i şerifleri ayet-i kerimelerde olduğu gibi, hem fıkıh hem de dil meselelerinde bir delil olarak kullanmaktadır.

Örneğin İbnü'l-Hümâm, nikâhın kelime olarak "vat" anlamında da kullanıldığını belirttikten sonra Rasulullah (s.a.v.)'in "*Ben sifahtan değil, nikâhtan doğdum.*"⁷⁰ ve

⁶⁸ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, II, 297.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, Şule, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, s. 189-192.

⁷⁰ Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, VIII, 214; Beyhaki, *es-Sünenü'l Kübrâ*, VII, 190; Abdürrezzak, *Musannef*, III, 382.

“Erkeğe, hayızlı olan eşiyle nikâh dışında her şey helaldir.”⁷¹ sözlerini aktarır.⁷² Bu şekilde hadisleri bir dil meselesinde şahit olarak kullanır.

Aynı şekilde muharremât başlığı altında iki akrabanın aynı anda nikâh altında bulundurulamayacağı konusunda müellif, süt hısımlığının da kan hısımlığı gibi hurmet doğuracağını belirtmekte ve delil olarak da Rasulullah (s.a.v.)’in “*Neseb itibariyle haram olan radâ` (süt emme) ile de haram olur.*”⁷³ sözünü aktarmaktadır.⁷⁴

Te`addüd-i zevcât bahsinde de, hür erkeğin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceği konusunda, müellif ilgili ayetin izahından sonra cahiliye döneminde on kadınla evlenmiş olan Ğaylân b. Seleme es-Sakafî müslüman olduğunda, Rasulullah (s.a.v.)’in ona eşlerinden dördünü seçmesini emretmesini⁷⁵ delil olarak zikretmektedir.⁷⁶ Bu ve benzeri pek çok konuda İbnü’l-Hümâm’ın hadisleri şer`î bir delil olarak kullandığı görülmektedir.

Fıkıh kitaplarında hadislerin kullanımına bakıldığında hadislerin genellikle senetleri ile birlikte değil yalnızca metin olarak aktarıldığı görülmektedir. Bu durum, fıkihta hadislerin râvi zincirlerinden ziyade anlamlarının daha fazla önemsenmesi ile ilişkilendirilebilir. Bu yaklaşımla *Fethu’l-Kadîr*’e bakıldığında, İbnü’l-Hümâm’ın hadislerin senetlerini aktarma konusunda klasik tavrıdan farklı bir duruş sergilediği dikkatleri çekmektedir. Bununla birlikte müellifin eserinde hadis senetleri konusunda aynı çizgiyi takip ettiğini söylemek de zordur.

Örneğin, nikâhı mün`akid kılan lafızlar incelenirken, kullanılacak lafızların önemini vurgulamak için Rasulullah’ın (s.a.v.) “*Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk ve ric`at.*”⁷⁷ sözünü delil getiren müellif, bu hadise dair herhangi bir senet ya da kaynak zikretmez.⁷⁸

⁷¹ İbnü’l-Hümâm’ın *Fethu’l-Kadîr*’in nikâh, talâk ve yemin bölümlerinde zikrettiği hadislerin tahriç ve değerlendirmeleri üzerine bir doktora çalışması yapan Şule Uysal, bu hadisin söz konusu lafızlarla hiçbir kaynakta yer almadığı belirtmektedir. Hadisin lafız farklılıkları ile nakledilen farklı rivayetleri için bkz. Uysal, Şule, *İbnü’l-Hümâm’ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu’l-Kadîr’de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, s. 103-104.

⁷² İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 98-99.

⁷³ Buhârî, “Nikâh”, 27; Tirmizî, “Radâ”, 1.

⁷⁴ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 126.

⁷⁵ Tirmizî, “Nikâh”, 23.

⁷⁶ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 144.

⁷⁷ Ebû Dâvud, “Talâk”, 9; Tirmizî “Talâk”, 9, İbn Mace, “Talâk”, 3.

⁷⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 107.

Bununla birlikte müellifin hadisin senedini aktarmadığı bazı yerlerde “Tirmizî rivayet etti ve hadisin hasen, garip olduğunu söyledi.”⁷⁹, “Tirmizî ve Hâkim sahih hükmünü verdi.”⁸⁰, “Beyhâkî ve İbn Hibbân sahih hükmünü verdi.”⁸¹ şeklinde hadisin senedi ile ilgili sıhhat değerlendirmelerine de yer verdiği görülmektedir.

İbnü'l-Hümâm bir kısım hadislerde hadisin senedi olarak yalnızca sahabeden olan râviyi, bazen de senette yer alan zayıf râviyi zikrederek hadisi aktarmaktadır. Örneğin hür kadından sonra cariye ile evlenilemeyeceğine dair “*Hür üzerine cariye ile evlenilmez.*”⁸² hadisini delil getiren müellif, hadisin Dârekutnî (385/995) tarafından tahrîc edildiğini bildirir ve hadisin senedine dair yalnızca Hz. Âişe'nin ismini zikreder. Aynı konu ile ilgili “*Cariye üzerine hür kadınla evlenilir ama hür üzerine cariye ile evlenilmez.*”⁸³ hadisini de aktarır ve bu hadisin senedinden de yalnızca “zayıf” olarak nitelediği Muzâhir b. Eslem'i belirtir.⁸⁴

Müellif bazen de hadisleri senetleri ile birlikte zikretmekte, bunların yanında senetle ilgili bilgiler de aktarmaktadır. Örneğin “Taberânî, *el-M'uceму'l-kebir* ve *el-Evsât*'ta rivayet etti. Birinin isnâdı ceyyiddir.”⁸⁵, “İbn Mace Abdurrahman b. Zeyd b. En'am tariki ile rivayet etti.”⁸⁶, “Ebu'l-Âla'dan başkası merfû' olarak nakletmemiştir, o da tefsir kitabında merfû' olarak naklederken talak kitabında mevkûf olarak nakleder.”⁸⁷ ifadeleri ile zikrettiği hadis senedinin niteliğini vurgular.

Kimi konularda senette yer alan râviler hakkında rical değerlendirmeleri de yapmaktadır. Mesela zinanın hurmet-i musahera sebebi olup olamayacağı meselesinde İbnü'l-Hümâm, “*Haram, (helal olanı) haram kılmaz.*”⁸⁸ hadisini zikrettikten sonra “İbn Abbas hadisi Osman b. Abdurrahman el-Vakkâsî sebebiyle zayıf görülmüştür. Çünkü Yahya b. Ma'in onu yalancılıkla t'an etmiştir. Buhârî, Nesâî, Ebû Dâvud ‘O bir şey değildir.’ demiştir. Abdulhâk bu rivayeti İbn Ömer'den nakletmiş ve ‘İsnadında İshak b.

79 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 101.

80 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 102.

81 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 122.

82 Muvatta', “Nikâh”, 11.

83 Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 369, Dârekutnî, *Sünen*, IV, 39.

84 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 141.

85 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 101.

86 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 102.

87 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111.

88 “لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامَ” (İbn Mace, “Nikâh”, 35, 63).

Ebî Ferve vardır ve o da metruktur.’ demiştir.” şeklinde senetteki râviler hakkında değerlendirmeler aktarır.⁸⁹

Müellif ihticac edilen hadisleri gerekli görülen yerlerde senet tenkitlerine de tâbi tutmaktadır. Bu çerçevede zikredilen hadislerin, bahsi geçen meseleye ne derecede delil olabileceğini ortaya koymaya çalışır.

Nikâhta velâyet konusunda delil olarak zikredilen “Herhangi bir kadın velisinin izni olmaksızın nikâhlanırsa nikâhı bâtıldır, bâtıldır, bâtıldır.”⁹⁰ hadisinin senesinde Zührî’nin yer aldığını aktaran İbnü’l-Hümâm, Zührî’nin kendi rivayet ettiği hadisi inkar ettiğini bildirmekte ve bu sebeple de mezkur hadisin delil olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamaktadır.⁹¹

Hadislerin metinlerinin kullanımına bakıldığında İbnü’l-Hümâm’ın bu konuda da eserinin tamamında aynı çizgiyi takip ettiğini söylemek güçtür.

Müellif bazı konularda mesele ile ilgili pek çok hadisi art arda sıralar. Örneğin Mecûsilerle evlenme konusunda, onların kadınları ile evlenilmeyeceğine ve kestiklerinden de yenilmeyeceğine dair ilk olarak Abdurrezzâk (211/826) ve İbn Ebî Şeybe’nin (235/850) tahrir ettiği ve Kays b. Selem’in rivayet ettiği hadisi, ardından da İbn S’ad’ın (230/845) *Tabakât*’ında ve İmam Mâlik’in (179/795) de *Muvatta*’sında zikrettiği hadisleri sıralar.⁹² Bu şekilde İbnü’l-Hümâm’ın hem kullandığı hadislerin güvenilirliğini arttırmaya hem de sahip olduğu hadis birikimini ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

İbnü’l-Hümâm’ın hadisleri aktarırken gerekli olan noktalarda söz konusu hadisle ilgili rivayet farklılıklarına da işaret ettiği görülmektedir. Örneğin Rasulullah’ın (s.a.v.) “İhramlı kimse evlenemez, başkasını da evlendiremez.”⁹³ sözünü, pek çok hadis âliminin Ebân b. Osman b. Affân’dan naklederek rivayet ettiğini belirttikten sonra Müslim (261/874) ve Ebû Dâvud’un (275/888) bu hadisi “وَلَا يَخْطُبُ” “Ve o başkasına

⁸⁹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 128.

⁹⁰ Tirmizi, “Nikâh”, 14; Ebû Dâvud, “Nikâh”, 19; İbn Mâce, “Nikâh”, 15.

⁹¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 160.

⁹² İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 136-137.

⁹³ “وَلَا يَخْطُبُ الْمُحْرَمُ وَلَا يُنْكَحُ” (Müslim, “Nikâh”, 41; Tirmizi, “Hacc”, 23; İbn Mâce, “Nikâh”, 45).

evlenme teklif edemez”⁹⁴ ziyadesiyle; İbn Hibbân’ın (354/965) ise “وَلَا يُحْتَبُ عَلَيْهِ” “Ve ona evlenme teklif edilemez”⁹⁵ ziyadesiyle aktardığını kaydeder.⁹⁶

İbnü’l-Hümâm, metinlerini tam olarak zikrettiği hadislerin çoğunlukla kaynaklarını da belirtir. Ancak sınırlı da olsa bazı konularda hadislere, kaynak zikretmeksizin yalnızca metin olarak yer verdiği de görülür.

Örneğin nikâhta velâyet konusunda zikredilen hadisler için “Ebû Davûd, Nesâî ve İbn Mace *Sünen*’lerinde, İmam Ahmed *Müsned*’inde zikretti.”⁹⁷ ifadeleri ile hadislerin kaynakları belirtilirken nikâhın kelime anlamı ele alınırken delil getirilen hadisler, senet ve kaynak zikredilmeden kullanılmaktadır.⁹⁸

İbnü’l-Hümâm bazı meselelerde de delil olarak zikredeceği hadislerin tam metnini aktarmayıp, birkaç kelime ile hadislere işaret etmektedir. Bir misal vermek gerekirse, iki kız kardeşin aynı anda nikâh altında bulundurulamayacağı konusunda “*Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa iki kız kardeş ile aynı anda nikâhlı olmasın.*”⁹⁹ hadisini delil olarak kaydeder. Ancak bu hadisin yalnızca “*Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa*” kısmını zikreder ve hadisin garip olduğu hükmünü belirtir. Hadis hakkında başka bir bilgi de aktarmaz.¹⁰⁰

Diğer yandan ele alınan konu ile ilgili vârid olan hadisler arasında zâhirî bir çelişkinin söz konusu olduğu durumlarda İbnü’l-Hümâm’ın tavrı da dikkat çekicidir.

Mut’a nikâhı konusunda bu nikâhın Mekke’nin fethinde¹⁰¹ ve Hayber gününde¹⁰² haram kılındığına dair Buhârî (256/869) ve Müslim’de (261/874) yer alan rivayetleri aktaran müellif, bu hadislere dayanarak mut’a nikâhının iki kere neshedildiğini belirtir. Bu şekilde sahih olarak rivayet edilen hadislerden birini ihmal etmeden her ikisini de kullanmayı tercih eder.¹⁰³

⁹⁴ Müslim, “Nikâh”, 41; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 38.

⁹⁵ İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 434.

⁹⁶ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 139.

⁹⁷ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 159-163.

⁹⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 99.

⁹⁹ Şule Uysal, kaynaklarda bu lafızlarla gelmiş bir rivâyetin tesbit edilemediğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, Şule, *İbnü’l-Hümâm’ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu’l-Kadîr’de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, s. 131.

¹⁰⁰ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 122.

¹⁰¹ Müslim, “Nikâh”, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 405.

¹⁰² Buhârî, “Hiyel”, 4; Müslim, “Nikâh”, 30.

¹⁰³ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 150-151.

Aynı şekilde mehrin asgari miktarı ile ilgili olarak, aralarında tearuz olduğu düşünölen hadisleri sıraladıktan sonra bu rivayetlerin hepsini cem` etmek gerektiğini belirtir.¹⁰⁴ Netice itibariyle İbnü'l-Hümâm'ın, konu ile ilgili rivayet edilen her hadisi imkânlar ölçüsünden kullanmaktan yana bir çaba sarf ettiğı söylenebilir.

Diğer yandan İbnü'l-Hümâm pek çok yerde hadisleri yalnızca rivayet ile yetinmemekte ve hadislerin tahriçlerine de yer vermektedir.

Örneğın hür olan kadından sonra cariyeye evlenilemeyeceğine dair delil olarak zikredilen hadisten¹⁰⁵ sonra müellif hadisi, Dârekutnî'nin (385/995), Taberî'nin (310/923), Abdurrezâk'ın (211/826) ve İbn Ebî Şeybe'nin (235/850) tahrîc ettiğini kaydetmektedir.¹⁰⁶

Hadislerin bu şekilde delil olarak değerlendirilmelerinin yanında İbnü'l-Hümâm'ın eserinde meşhur hadisin kaynak değeri ve meşhur hadisin Kur'ân'ı tahsîsi¹⁰⁷, sahabe uygulamalarının sünnet kavramı içinde mütalaa edilmesi¹⁰⁸, mürsel hadisin kaynak değeri¹⁰⁹ ve zayıf hadislerin farklı tariklerde rivayet edilmesi durumunda hasen hadis seviyesine yükselmesi¹¹⁰ gibi hadis usulü meselelerine de yer verdiği görölmektedir.¹¹¹

Babertî'nin (786/1384), eserinde hadisleri kullanmasına bakıldığında genel olarak hadis malzemesine çok fazla yer vermediğı görölmektedir. Örneğın *el-Hidâye*'de zikredilenlerin dışında çok fazla hadis aktarmamaktadır. Eserinde aktardığı hadislerde de teknik bilgilere girmeden yalnızca hadislerin rivayeti ile yetinmektedir.¹¹²

¹⁰⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 205-207.

¹⁰⁵ "Hür üzerine cariye ile evlenilmez" (Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 369, Dârakutnî, *Sünen*, IV, 39; Taberî, *Tefsîr*, IV, 17).

¹⁰⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 141. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 126, 137, 139, 151, 162. Nikâh bölümünde yer verilen hadislerin tahriçleri için bkz. Uysal, Şule, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediğı Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneğı)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 102-164.

¹⁰⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 124-125.

¹⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 247.

¹⁰⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 142.

¹¹⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 189.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özüdoğru, Bekir, *İbn Hümâm'ın Fethu'l-Kadîr'de Hadis Usulü Meselelerine Yaklaşımı*, s. 18-41.

¹¹² Bâbertî, *el-İnâye*, III., 145, 186, 205 vd.

2.2.1.2.3. İcma`

İbnü'l-Hümâm *et-Tahrîr*'de, Kitap ve sünnet bahislerinden sonra şer`î delillerin üçüncüsü olarak icma`ı zikretmektedir. İcma`nın kelime anlamını belirttikten sonra bir terim olarak icma`ı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinden olan müçtehitlerin şer`î bir mesele üzerinde ittifak etmelerini olarak tanımlar.¹¹³

Müellif, zifaf gerçekleşmeden ancak halvet-i sahihadan sonra erkeğin kadını boşaması durumunda gereken mehir miktarını izah ederken, İmam Şâfi`nin (204/820) aksine kadına mehrin tamamının gerekeceğini belirtir ve delil olarak da, Tahâvî'yi (321/933) kaynak göstererek, sahabenin bu konudaki icma`sını zikreder.¹¹⁴

Aynı şekilde İbnü'l-Hümâm, nikâhın sözle mün`akid olduğu gibi, yazı ile de mün`akid olacağı konusunu ele alırken şahitlerin belgede yazılı olan şeyi bilmeleri gerektiği konusunda da, icma`nın var olduğunu zikretmektedir.¹¹⁵

İcma`nın bir delil olarak zikredilmesinin yanında müellifin, gerekli gördüğü yerlerde icma`nın nassa ya da kıyasa tâbi olduğu ve nâsih olamayacağı gibi icma` hakkında teknik konulara da yer verdiği görülmektedir.

Örneğin evlenilmesi haram olan kadınlar (muharremât) sıralanırken müellif önce erkeğe, babasının ve dedesinin eşlerinin de kendisine haram olduğuna dair ayeti¹¹⁶ zikreder, sonra da ayetteki nikâh lafzı ile akdin mi yoksa zifafın mı kastedildiğini izah eder. İbnü'l-Hümâm'a göre ayette geçen nikâh lafzı, hem akdi hem de zifafı kapsayacak şekilde mecazî bir anlamda kullanılmaktadır. Zira aksi durumda, erkeğe babasının eşlerinden, zifafa girdiği eşyle evlenmenin haram olmasının ayet ile, akdin gerçekleşip zifafa girmediği eşyle evlenmenin haram olmasının ise icma` ile sabit olduğunun söylenmesi gerekir. Ancak bu görüşün de herhangi bir dayanağı mevcut değildir. Çünkü müellife göre icma`, nass ya da kıyastan hangisi mevcut ise ona tâbi olur.¹¹⁷

Burada icma`nın nassa ya da kıyasa tâbi olması ile kastedilen, icma`nın müstakil bir delil olmayıp, "asıl" olarak isimlendirilen diğer delillere dayanan tâlî bir delil olması

¹¹³ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, III, 106.

¹¹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 217. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111, 112, 135, 137, 181.

¹¹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 109.

¹¹⁶ "وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ" "Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." (en-Nisâ 4/22).

¹¹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 120.

değildir. Zira İbnü'l-Hümâm'ın, şer'î delilleri sıralarken icma'ı da “asıl” olarak değerlendirdiği belirtilmişti.¹¹⁸ Bu ifade ile müellifin vurgulamak istediği muhtemelen icma'nın nasstan ya da kıyastan bir senedinin olması gerektiğidir. *et-Tahrîr*'in icma' bahsine bakıldığında, icma'nın ancak bir senede dayanarak var olabileceği ve bu senedin de şer'î bir delil olması gerektiği kaydedilir. Daha sonra müellif Zâhirîlerin aksine, kıyasın da icma'nın senedi olabileceğini belirtir ve iddiaların aksine kıyasın zannî olmasının icma'nın senedi olmasına bir engel teşkil etmeyeceğinin altını çizerek.¹¹⁹

Diğer yandan mut'a nikâhının butlanı konusunda Merğînânî (593/1197), İmam Mâlik'in (179/795) bu nikâhın caiz olduğu ve nesh edildiğine dair bir delil olmadıkça mübah olarak kalacağı yönündeki görüşünü aktarmakta, ancak bu görüşün aksine, mut'a nikâhı hakkında sahabenin icma'ı ile bir neshin var olduğunu belirtmektedir.¹²⁰ İbnü'l-Hümâm ise, bu konunun şerhinde öncelikle tercih edilen görüşe göre icma'nın nâsîh olamayacağını zikreder ve Merğînânî'nin (593/1197) bu ifadesini şöyle açıklar. Sahabenin mut'a nikâhının yasaklandığına dair icma' ettikleri öğrenildiğinde, bu nikâhın nâsîh olabilen bir delille nesh edildiği de bilinir. Diğer bir ifade ile müellife göre bu nikâhın yasaklanması ile ilgili bir icma' var olmuş ise, bu icma' ile birlikte bir nesh de söz konusu olmuştur.¹²¹ Zira icma' mensûh olamayacağı gibi nâsîh de olamamaktadır.¹²²

el-İnâye'de ise icma' yalnızca Merğînânî'nin (593/1197) delil olarak zikrettiği meselelerde kullanılmaktadır. Bunun dışında diğer meselelerde delil olarak kullanma ya da ilgili tartışmalara yer verme açısından icma'nın değerlendirilmediği görülmektedir.

2.2.1.2.4. Kıyas

İbnü'l-Hümâm şer'î delillerde icma'dan sonra kıyası zikretmekte ve kıyası, hükmün illeti bakımından bir mahallin (fer'in) diğerine (asla) eşitlenmesi olarak tanımlamaktadır.¹²³

Müellif, ihramlı olan kişilerin nikâhı meselesinde ilgili hadislerinin delil olarak değerlendirilmemesi durumunda kıyasa müracaat edileceğini belirtmektedir. Zira nikâh

¹¹⁸ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, II, 282.

¹¹⁹ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, III, 146-147.

¹²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 1, s. 195.

¹²¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 150.

¹²² İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, III, 89-93.

¹²³ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, III, 156-157.

akdi, lafızlarla ortaya konması sebebiyle diğer akitler gibidir. Diğer akitlerde tarafların ihramlı olması, akitle ilgili herhangi bir şeyi geçersiz kılmayacağından; nikâh akdinde de aynı durum söz konusu olmaktadır. Eğer ihram akde mani olacaksa da bu durum nikâhın vat` olarak değerlendirilmesi sebebiyledir. Netice itibariyle böyle bir durumda nikâh, haccı ifsâd etmekte; bizatihi akdi geçersiz kılmamaktadır.¹²⁴

İbnü'l-Hümâm'ın nikâh bölümünde kıyas ile ilgili, kıyasın delil olarak zikredilmesi dışında, herhangi bir meseleye değinmediği görülmektedir.

Babertî'nin (786/1384) de kıyas konusunda İbnü'l-Hümâm ile aynı usulü devam ettirdiği göze çarpmaktadır. Müellif, Merğînânî'nin (593/1197) kıyası delil olarak zikrettiği meselelerde, kıyasın mahiyetini izah etmekte; Merğînânî'nin (593/1197) delil olarak yer vermediği birkaç meselede de kıyası delil olarak kullanmaktadır.¹²⁵

2.2.1.2.5. İstihsân

İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*'de şer`i deliller konusunda istihsân için ayrı bir bahse yer vermez. İstihsânı kıyas başlığı altında değerlendirir. Müellif, ilk olarak Hanefilere göre kıyasın, celî ve hafî olmak üzere iki çeşit olduğunu belirtir. Celî kıyasın, teknik anlamda kıyas olduğunu, hafî kıyasın ise istihsânı karşıladığını kaydeder. Bununla birlikte celî kıyasa mukabil, istihsânın, selem akdinde olduğu gibi nassa, istisnâ` akdinde olduğu gibi icma`a ve kuyuların temizliğinde olduğu gibi zarurete dayanması sebebiyle hafî kıyastan daha genel olduğunun da altını çizer.¹²⁶

Müellif, meseleleri izah ederken Kitap, sünnet, icma` ve kıyas gibi delillerin yanında istihsâna da yer verir. Ancak konu ile ilgili zikredilecek örneklerde de görüleceği gibi İbnü'l-Hümâm, istihsâna, kıyasın mukabili olan bir delil mesabesinde değer atfetmektedir.

Örneğin mehir için, asgari miktarının altında bir bedelin belirlenmesi konusunda müellif, İmam Züfer'in (158/775) görüşünü kıyas olarak nitelendirirken mezhep görüşünün istihsân olduğunu kaydetmektedir.

¹²⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 139. Diğer örnek için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 129, 167, 168, 173.

¹²⁵ Bâbertî, *el-`Înâye*, III., 157, 163, 192.

¹²⁶ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Tahrîr ve't-tahbîr*, III, 295-296.

Mehir olarak on dirhemden az bir miktar belirlenirse İmam Züfer'e (158/775) göre bu durumda kadına mehr-i misil verilmesi gerekir. Zira o, bu meseleyi nikâh akdine mehrin belirlenmemesine kıyas yapmıştır. Mehrin asgari miktarından daha azının belirlenmesi, mehir olamayacak bir şeyin belirlenmesidir ve mehir olamayacak bir şeyin belirlenmesi de mehrin olmaması gibidir. Bu durumda İmam Züfer'e (158/775) göre mehrin, on dirhemden daha az olarak belirlenmesi, hiç belirlenmemesi gibi olur. Mehir belirlenmeksizin gerçekleşen nikâh akdinde mehr-i misil gerekeceğinden, mehrin on dirhemden az olarak belirlenmesinde de kadına mehr-i misil verilir.¹²⁷

İbnü'l-Hümâm, bu konuda mezhep görüşünün ise iki yönden istihsân olduğunu belirtir. İlk olarak, mehir olan on dirhem şer'an bölünememektedir. Bölünemeyen bir şeyin bir kısmını belirlemek de tamamını belirlemek gibi olur. Örneğin kadının yarısı ile evlenilirse akit tam olarak mün'akid olacağı gibi yarım talakla kadın boşanması durumunda da bir talak gerçekleşmiş olur. Aynı şekilde mehir olarak on dirhemden bir kısmını belirlemek de bunun gibidir. İkinci olarak ise, mehrde, kadının kendisinin hakkı ve şeriatın ona tanıdığı hak olmak üzere iki hak söz konusudur. Şeriatın hakkı, on dirhem olandır. Kadının hakkı ise mehr-i misile kadar, on dirhem üzerine ziyade edilen miktardır. İnsan, başkasının hakkında değil yalnızca kendi hakkında tasarrufta bulunabilir. Bu sebeple müellife göre kadın on dirhemden daha az bir mehr kabul ettiğinde her iki hakkı da düşürmüş olur. On dirhemden fazlasını karşılayan kendi hakkında bu durum kabul edilebilir. Ancak şeriatın kendisine tanıdığı hakta kişinin böyle bir tasarruf yetkisi yoktur. Bu sebeple, mehrin on dirhemden daha az bir miktar olarak belirlenmesi durumunda şer'in hakkı olan on dirhemden tamamlanması gerekir.¹²⁸

İstihsân konusunun *el-İnâye*'de, *el-Hidâye*'de yer verilen meselelerin dışında farklı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir.

2.2.1.2.6. Şer`u Men Kablenâ

Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed (s.a.v.)'den önceki toplumlar için koyduğu ve peygamberler vasıtası ile insanlara bildirdiği hükümler fıkıh usulünde “*şer`u men kablenâ*” olarak isimlendirilmektedir.¹²⁹ Literatürde bu konu, önceki ümmetlere

¹²⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 207-208.

¹²⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 207-208. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 181, 182, 183, 203, 205, 227, 228, 297.

¹²⁹ Şa`bân, Zekiyyüddîn, *Usûlü'l-fikh* (ter. İbrahim Kâfi Dönmez), s. 208.

bildirilen hükümlerin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti için de geçerli olup olmayacağı yönünde ele alınmaktadır. Şer`u men kablenâ olarak nitelenen hükümler, ancak nasslarda (Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette) müslümanlar için de geçerli oldukları beyan edildiğinde bağlayıcı olmaktadır. Bununla birlikte nasslarda, bu hükümlerin müslümanlar için geçerli olduğu ya da geçerli olmadığı yönünde bir delilin bulunmadığı durumlarda da genel kanaat bu hükümlerin müslümanlar için de bağlayıcı olacağı yönündedir.¹³⁰

İbnü'l-Hümâm, şer`î delilleri sıralarken şer`u men kablenâyı da zikreder. Ancak bu delilin Kitap, sünnet, icma` ve kıyas gibi müstakil bir delil değil, Kitap ve sünnet içerisinde mütalaa edilebilecek tâlî bir delil olduğunu belirtir.¹³¹

Müellif bu kanaat çerçevesinde mehir olarak koyunların bakımının ya da toprağın ekilmesinin belirlenmesi durumunda, bu belirlemenin geçerli olup olmayacağını şer`u men kablenâ ile delillendirmektedir. İbnü'l-Hümâm'a göre böyle bir durumda en isabetli olan; Allah Teâlâ'nın Şuayb (a.s.) ve Musa (a.s.) hakkında¹³² anlattığı kıssanın, daha sonrasında geçerli olmayacağına dair bir beyan olmaksızın aktarıldığından, bizler için de bağlayıcı olmasıdır. Bu sebeple akit esnasında mehir olarak koyunların bakımının ya da toprağın ekiminin belirlenmesi halinde, müellife göre bu belirleme geçerli olur.¹³³

2.2.1.3. Farklı Görüşlere Yer Vermesi ve Kendi Görüşünü Belirtmesi

Fethu'l-Kadîr, önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Hanefî furû` fıkhına dair yazılan *el-Hidâye* adlı eserin şerhidir. Merğînânî (593/1197) eserinde Hanefî mezhebinin görüşlerini aktarmakla birlikte, bazı meselelerde mezhep içerisindeki farklı görüşleri de zikretmektedir. Bir kısım meselelerde de diğer mezheplerin, özellikle Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşlerini aktarmaktadır. İbnü'l-Hümâm da tabîî olarak ilgili meselelerin şerhinde, hem Hanefî mezhebi içerisindeki farklı görüşlere hem de diğer mezheplerin görüş ve delillerine yer vermektedir.

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şa`bân, Zekiyyüddîn, *Usûlü'l-fikh* (ter. İbrahim Kâfi Dönmez), s. 210-211.

¹³¹ İbn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, II, 282; III, 386.

¹³² el-Kasas, 28/23-28.

¹³³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 224.

Çalışmamızda, belirtilen bu durum, müellifin eserine dâhil ettiği mezhep içerisindeki farklı görüşler ve diğer mezheplerin görüşleri olarak ayrı başlıklarda ele alınacaktır. Bunların yanında farklı bir başlık altında İbnü'l-Hümâm'ın konu ile ilgili ortaya koyduğu kendi görüş ve değerlendirmelerine de değinilecektir.

2.2.1.3.1. İbnü'l-Hümâm'ın Mezhep İçerisindeki Farklı Görüşlere Yer Vermesi

Merğînânî (593/1197), nikâh bölümünde pek çok meselede Ebû Hanîfe'nin (150/767), İmam Muhammed'in (189/805) ve Ebû Yusuf'un (182/798) farklı görüşlerine yer verir. Aynı zamanda bu görüşlerin kısaca gerekçelerini de zikreder.¹³⁴

İbnü'l-Hümâm da, Merğînânî'nin (593/1197) bu usulünü takip etmekte, konu ile ilgili Ebû Hanîfe'nin (150/767) ve İmâmeyn'in görüşlerini aktarmaktadır.

el-Hidâye'de yer alan bu meselerlerde müellifin bu görüşlerin gerekçelerini izah ettiği ve delillerini sıraladığı görülmektedir.

Örneğin dinin bir kefâet unsuru olması konusunda Merğînânî (593/1197), Ebû Hanîfe'ye (150/767) ve Ebû Yusuf'a (182/798) göre dinî açıdan da erkeğin kadına denk olması gerektiğini bildirir. İmam Muhammed'e (189/805) göre ise dinî durum bir denklik kriteri değildir.¹³⁵ İbnü'l-Hümâm da bu konuyu şerh ederken öncelikle dinin, kefâet unsuru olması ile neyin kastedildiğini izah eder. Daha sonra konuyu misaller ile ele alır ve netice olarak da konu ile ilgili Serahsî'nin (483/1090) ve Burhânü's-ş-şerîa'nın (616/1219) tercihlerini aktarır.¹³⁶

İbnü'l-Hümâm bazen de mezhep içindeki farklı görüşleri delilleriyle birlikte sunduktan sonra aralarında tercih yapar. Bir örnek vermek gerekirse bir kadın, bir erkek ile evli olduğu yönünde yalan beyanda bulunup bu beyanını yalancı şahitlerle desteklerse mahkeme onların evli olduklarına hükmedebilir. Bu durumda kadının kendisini erkeğe teslim etmesi konusunda Ebû Hanîfe (150/767), İmam Muhammed (189/805) ve Ebû Yusuf'tan (182/798) farklı rivayetler naklolunmuştur. Müellif mesele ile ilgili söz

¹³⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 190, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 221.

¹³⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 201.

¹³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 191-192. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 113, 114, 143, 148, 154, 157, 170 vd.

konusu görüşleri belirttikten sonra Ebû Hanîfe'nin (150/767) görüşünü tercih ettiğinin altını çizer.¹³⁷

Bunun dışında müellifin, Merğînânî'nin (593/1197), farklı görüşlere yer vermediği meselelerde de mezhep içindeki farklılıklara temas ettiği görülmektedir.

Velâyet konusunda metnin şerhine geçmeden önce İbnü'l-Hümâm ilk olarak velâyet çeşitlerinden bahseder. Ardından da bu konuda Ebû Hanîfe'den (150/767) iki, Ebû Yusuf'tan (182/798) üç ve İmam Muhammed'den (189/805) de iki olmak üzere toplam yedi rivayetin naklolunduğunu belirtir. Bu görüşlerin hepsini izah ettikten sonra aralarında mezhep görüşü olma ya da fetvaya kaynak olma açısından değerlendirmeler yapar.¹³⁸

el-Hidâye'de Ebû Hanîfe (150/767), İmam Muhammed (189/805) ve Ebû Yusuf (182/798) dışında İmam Züfer'in (158/775) görüşlerine de rastlanmaktadır.¹³⁹ İbnü'l-Hümâm, bu meselelerde, diğer üç imamın görüşlerinde olduğu gibi, İmam Züfer'in (158/775) kanaatlerini de gerekçelendirme ve delillendirme yoluna gider.¹⁴⁰

Bunların yanında müellifin, *el-Hidâye*'de İmam Züfer'in (158/775) görüşlerinin zikredilmediği meselelerde onun değerlendirmelerini de aktardığı görülmektedir. Örneğin hem oğlu hem de babası bulunan mecnun kadının, evlendirme konusunda velisinin kim olacağı meselesinde Merğînânî (593/1197), Ebû Hanîfe'nin (150/767), İmam Muhammed'in (189/805) ve Ebû Yusuf'un (182/798) görüşlerini aktarır.¹⁴¹ İbnü'l-Hümâm ise bunlarla birlikte İmam Züfer'in (158/775) konu ile ilgili değerlendirmelerine de yer verir.¹⁴²

Bâbertî (786/1384) ise eserinde, *el-Hidâye*'de mezhep içerisindeki farklı görüşlere yer verilmeyen konularda, sınırlı da olsa, Ebû Hanîfe'nin (150/767), İmam Muhammed'in (189/805) ve Ebû Yusuf'un (182/798) görüşlerini zikretmektedir.¹⁴³

¹³⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 156.

¹³⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 157-159. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 103, 107, 109, 115, 133, 138, 149 vd.

¹³⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 190, 192, 195, 197, 200, 202, 204, 205, 207, 208, 210, 214, 217, 218, 219, 221.

¹⁴⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 113, 126, 149, 170, 183, 196, 207, 208 vd.

¹⁴¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 200.

¹⁴² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 185. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 133, 149, 197, 228, 236, 259.

¹⁴³ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 168, 205.

2.2.1.3.2. İbnü'l-Hümâm'ın Diğer Mezheplerin Görüşlerine Yer Vermesi

Fethu'l-Kadîr'in önemli özelliklerinden biri, Hanefî mezhebinin görüşlerinin yanı sıra diğer mezhep ve şahısların görüşlerini de ihtiva ediyor olmasıdır. Pek çok meselede bu farklı görüşler delilleri ile birlikte zikredilmekte ve delillerin nitelikleri de tartışılmaktadır. Bu anlamda, daha önce de belirtildiği gibi, eser klasik bir şerhten ziyade mukayeseli ve tartışmalı bir fıkıh kitabı özelliği taşımaktadır.

Merğînânî (593/1197) eserinde, Hanefî mezhebinin dışında yalnızca Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşlerine yer vermektedir. Hanbelî mezhebinin görüşleri ise *el-Hidâye*'de hiç zikredilmemektedir. Aynı şekilde bu mezheplerin dışındaki diğer mezheplerin ya da şahısların görüşlerine de değinilmemektedir.

el-Hidâye'nin nikâh bahsinde Hanefî mezhebine muhalif olunan otuz üç meselede Şâfiî mezhebinin görüşleri aktarılmaktadır.¹⁴⁴ Eserde Hanefî mezhebenden sonra görüşlerine en fazla yer verilen mezhep Şâfiî mezhebi olmaktadır.

İbnü'l-Hümâm da Merğînânî'nin (593/1197) zikrettiği meselelerin şerhinde Şâfiî mezhebinin görüşlerine yer vermektedir. *el-Hidâye*'nin muhtasar bir metin olması sebebiyle eserde genel olarak diğer mezheplerin yalnızca görüşleri zikredilmekte, bu görüşlerin delillerine ise yer verilmemektedir. İbnü'l-Hümâm bu konularda yalnızca görüşleri aktarmamakta, ihtiyaç duyulan meselelerde görüşlerin delillerini de sıralamaktadır. Pek çok meselede zikredilen delillerin değerlendirmelerini de sunmaktadır.

Örneğin mehrin asgari miktarı konusunda *el-Hidâye*'de yalnızca mehrin en az on dirhem olabileceği konusunda İmam Şâfiî'nin (204/820) bu görüşe muhalif olduğu ve alışverişte semen olabilen her şeyin mehr olabileceği kanaati aktarılır.¹⁴⁵ İbnü'l-Hümâm ise, bu meselede ilk olarak İmam Şâfiî'nin (204/820) görüşünün aklî ve naklî delillerini sıralar. Delil olarak zikredilen hadislerin izahlarını kaydeder. Bunun ardından Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü destekleyen hadisleri de belirtir. Zikredilen hadisler arasında zâhiren bir çelişki söz konusu olduğundan bu hadislerin arasını bulmak için İmam Şâfiî'nin (204/820) görüşüne delil getirilen hadislerin te'villerini

¹⁴⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 202, 203, 204, 205, 206, 216, 217, 218, 219, 220, 222.

¹⁴⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 204.

yapar. Bu şekilde kendisine göre isabetli olanın, Hanefî mezhebinin görüşü olduğunu ortaya koyar.¹⁴⁶

Diğer yandan İbnü'l-Hümâm'ın, Şâfiî mezhebinin görüşlerine yer vermesinin, *el-Hidâye*'deki meselelerle sınırlı olmadığı görülmektedir. Merğînânî'nin (593/1197) yalnızca mezhep görüşünü aktardığı yirmi iki meselede İbnü'l-Hümâm, mezhep görüşlerinin yanında Şâfiî mezhebinin görüşlerine de değinmektedir.¹⁴⁷

Nikâhta evsafi belirlenmeyen bir hayvan mehir olarak belirlenirse Hanefî mezhebine göre bu belirleme geçerlidir ve mehir, orta derecedeki bir hayvan olur. Erkek isterse bu hayvanın kendisini, isterse de değerini kadına verebilir.¹⁴⁸ Merğînânî (593/1197) bu konuda herhangi farklı bir görüş aktarmaz. İbnü'l-Hümâm ise bu konuda İmam Şâfiî'ye (204/820) mehr-i misilin gerekeceğini bildirir. Zira İmam Şâfiî'ye (204/820) göre ancak semen olabilen şeyler mehir olarak belirlenebilir. Özellikleri belirtilmeyen bir hayvan semen olamayacağı için mehir de olamaz, bu sebeple kadına mehr-i misil verilmesi gerekir.¹⁴⁹

Merğînânî (593/1197) eserinde Şâfiî mezhebi ile birlikte Mâlikî mezhebinin görüşlerine de yer vermektedir. Nikâh bölümünde farklı görüşlerinin mevcut olduğu dokuz meselede Mâlikî mezhebinin görüşleri de zikredilir.¹⁵⁰

Fethu'l-Kadîr'e bakıldığında ise, Şâfiî mezhebi için geçerli olan durumun Mâlikî mezhebi için de aynen tatbik edildiği görülmektedir. Müellif, *el-Hidâye*'de yalnızca Hanefî mezhebinin görüşünün zikredildiği on beş meselede, Mâlikî mezhebinin görüşlerine de yer verir.¹⁵¹

Örneğin Merğînânî (593/1197) erkeğin, eşini bâin ya da ric'î talakla boşadığında iddet bitene kadar onun kız kardeşiyle evlenemeyeceği konusunda İmam Şâfiî (204/820) boşamanın bâin olması durumunda iddet bitmeden de eşinin kız kardeşiyle evlenebileceğini belirtmektedir.¹⁵² *el-Hidâye*'de bu konuyla ilgili diğer mezheplerin

¹⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 206-207.

¹⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 101, 121, 123, 145, 173, 183, 190, 199, 213, 227, 236, 253, 268, 271, 283, 287.

¹⁴⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 209.

¹⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 236.

¹⁵⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 190, 194, 195, 196, 198, 204, 205, 215.

¹⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 126, 132, 136, 140, 183, 206, 207, 236, 253.

¹⁵² Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 193.

görüşlerine değinilmezken İbnü'l-Hümâm, İmam Mâlik'in (179/795) de İmam Şâfiî (204/820) ile aynı kanaatte olduğunu belirtir.¹⁵³

İmam Mâlik (179/795), aynı zamanda bir muhaddis olarak da *Fethu'l-Kadîr*'de yer almakta, eseri *Muvatta*'da yer alan hadisler de delil olarak zikredilmektedir.¹⁵⁴

Hanbelî mezhebine geldiğimizde Merğînânî'nin (593/1197), eserinde Ahmed b. Hanbel'in (241/855) görüşlerine yer vermediği belirtilmişti. Babertî (786/1384) de bu konuda *el-Hidâye*'deki üslubu devam ettirmiş ve nikâh bölümünde Hanbelî mezhebinin görüşlerine yer vermemiştir. İbnü'l-Hümâm ise, bunun aksine, yedi meselede Ahmed b. Hanbel'in (241/855) görüşlerini zikretmektedir.¹⁵⁵

Bir misal vermek gerekirse, İbnü'l-Hümâm, nikâhta şahitlik konusunda Hanefî mezhebinin aksine, Ahmed b. Hanbel'in (241/855) kölenin şahitliğini mutlak olarak kabul ettiğini bildirir.¹⁵⁶ Diğer yandan erkeğin, eşini bâin ya da ric`î talakla boşadığında iddet bitene kadar onun kız kardeşiyle evlenemeyeceği konusunda da Ahmed b. Hanbel'in (241/855), Hanefî mezhebi ile aynı kanaatte olduğu belirtilir.¹⁵⁷

Müellif, Ahmed b. Hanbel'i (241/855) yalnızca bir mezhep imamı olarak değerlendirmez. Fıkhî yönünün yanında Ahmed b. Hanbel'in (241/855) hadisçi kişiliğinden de istifade eder ve *Müsned* adlı eserinden hadis nakilleri yapar.¹⁵⁸

Görüldüğü gibi *el-Hidâye*'de, Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri dışında diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmemektedir. *Fethu'l-Kadîr*'de ise yalnızca bu iki mezhep ile sınırlı kalınmamıştır. Sünnî mezheplerden Hanbelî mezhebinin görüşlerinin aktarılmasının yanında, nikâhın hükmü¹⁵⁹ ve nikâhta şahitlik konusunda¹⁶⁰, aynı şekilde iki kardeşin aynı anda nikâh altında bulundurulması¹⁶¹ ve Mecûsilerle evlenme¹⁶² meselelerinde Zâhirîlerin görüşlerine de yer verilmiştir. Diğer yandan müellif, iki akrabanın aynı anda nikâh altında bulundurulamayacağı konusunda¹⁶³ ve teaddüd-i zevcât meselesinde¹⁶⁴

¹⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 132.

¹⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 137, 139.

¹⁵⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 112, 132, 220, 232, 263, 287, 302.

¹⁵⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 112.

¹⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 132.

¹⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 128, 162, 185, 280, 293, 300.

¹⁵⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100.

¹⁶⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111.

¹⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 122.

¹⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 136.

¹⁶³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 125.

Râfizîlerin ve Hâricîlerin; Mecûsilerle evlenme konusunda Mutezile'nin¹⁶⁵ ve zinanın hurmet-i musâhera sebebi olması bahsinde Evzâ'î mezhebinin¹⁶⁶ görüşlerini de aktarır.

İbnü'l-Hümâm'ın, zikredilen mezheplerin dışında bazı konularda münferit görüş olarak Ebûbekir el-E'meş'in¹⁶⁷, İbn Ebî Leylâ'nın¹⁶⁸, Osman el-Bettî'nin¹⁶⁹, Ebû Sevr'in¹⁷⁰, İbrahim en-Neha'î'nin¹⁷¹, İbn Şübrüme'nin (144/761)¹⁷² ve Ebubekir b. el-E'sam'ın (200/816)¹⁷³ görüşlerine de yer verdiği görülmektedir.

Hanefî mezhebi dışında diğer mezheplerin ve şahısların görüşlerini aktarma konusunda Babertî'nin (786/1384), genel olarak *el-Hidâye*'nin üslubuna sadık kaldığı görülmektedir. Örneğin Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin görüş ve değerlendirmeleri hususunda, müellif Mergînânî'nin (593/1197) aktardığı görüşlerle yetinmektedir. Yalnızca birer meselede, *el-Hidâye*'de farklı olarak Şâfiî¹⁷⁴ ve Mâlikî¹⁷⁵ mezheplerinin görüşleri de zikredilir. Diğer yandan *el-Hidâye*'de yer verilmeyen Hanbelî mezhebinin, Zâhirîlerin ve Hâricîlerin görüşleri de, İbnü'l-Hümâm'ın aksine, Babertî (786/1384) tarafından eserine dâhil edilmemektedir. Bir tek teaddüd-i zevcât konusunda bir görüş Râfizîlere nispet edilerek aktarılmaktadır.¹⁷⁶ İbnü'l-Hümâm'ın sınırlı sayıdaki meselelerde aktardığı münferit görüşler ise *el-İnâye*'de yer almamaktadır.

2.2.1.3.3. İbnü'l-Hümâm'ın Kendi Görüşünü Belirtmesi

İbnü'l-Hümâm'ın, eserinde meseleleri ele alırken diğer mezhep ve şahısların görüşlerini aktarmasının yanında, sınırlı da olsa, birkaç meselde kendi görüşlerine yer verdiği de görülmektedir. Müellif kendi kanaatlerini aktarırken, “*Ben de diyorum ki ...*” (أقول)¹⁷⁷ ve “*Bana göre ...*” (عندي)¹⁷⁸ ifadelerini kullanmaktadır.

¹⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 1

¹⁶⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 136.

¹⁶⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 126.

¹⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 107.

¹⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111, 144.

¹⁶⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111, 125.

¹⁷⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111, 187, 242.

¹⁷¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 144, 206.

¹⁷² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 172.

¹⁷³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 172.

¹⁷⁴ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 165.

¹⁷⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 227.

¹⁷⁶ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 148.

¹⁷⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 101, 152.

¹⁷⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 104, 303.

Örneğin muvakkat nikâh konusu işlenirken Merğînânî (593/1197), İmam Züfer'in (158/775) bu nikâhı câiz gördüğünü, ancak bu nikâhın mut`a nikâhından farksız olduğunu, nikâhta ister kısa ister uzun bir süre belirlensin bu belirlemenin akdi geçici kılacağını belirtmektedir.¹⁷⁹ İbnü'l-Hümâm ise bu konuda muvakkat nikâhın mut`a nikâhına benzetilerek onun da mensûh olduğu görüşünü isabetli bulmadığını ifade etmektedir. Ona göre mensûh olan, bir zamanlar meşru olan muvakkat nikâhın manasıdır. Muvakkat nikâhın manasından kasıt da, belirlenen müddetin sona ermesiyle akdin sona ermesidir. Müellife göre, ancak bu durumda, nikâh süresiz olarak mün`akid olur. Akdin muvakkat olması şartının kaldırılması ise neshin eseri olur.¹⁸⁰

Aynı şekilde *el-Hidâye*'de ele alınmayan bir mesele hakkında da İbnü'l-Hümâm, kendi görüşünü dile getirmektedir. Hüsnâ-ı müşkil, velisinin rızası ile kendisi gibi biri ile evlenip, zamanla erkeğin kadın, kadının da erkek olduğunun ortaya çıkması durumunda İbnü'l-Hümâm, kendi kanaatine göre bu nikâhın geçerli olduğunu belirtir. Müellif gerekçe olarak da akit esnasında dile getirilen “Ben seninle evlendim.” ifadesinin her iki taraf için de eş değer olmasını kaydeder.¹⁸¹

Bununla birlikte müellifin birkaç hususta Merğînânî'nin (593/1197) görüşlerinin isabetli olmadığı yönünde değerlendirmeleri de mevcuttur.¹⁸²

Örneğin îcap ifadesi “Beni evlendir” ya da “Kendini benimle evlendir” gibi emir kalıbında kullanılabilir. Merğînânî'ye (593/1197) göre bu durumda vekâlet söz konusu olur ve taraflardan biri, hem icap hem de kabul ifadesini üstlenmiş olur.¹⁸³ İbnü'l-Hümâm ise bu konuda Merğînânî'nin (593/1197) bu değerlendirmesine karşılık diğer Hanefî âlimlerinin, kullanılan emir kalıbını bizatihi îcap olarak kabul ettiklerini aktarır. Bu son görüşü isabetli bulduğunu belirten müellif, emir sigasında zikredilen îcabın vekil kılma olarak değerlendirilmesi durumunda, îcabın söylenildiği meclisle sınırlı

¹⁷⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 195.

¹⁸⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 152.

¹⁸¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 104.

¹⁸² İbnü'l-Hümâm eserinde, Merğînânî (593/1197) için “*el-Musannif*” (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 148, 174, 181, 182, 193, 197, 204, 218 vd.), “*Sâhibu'l-Hidâye*” (İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 147, 269) ve “*el-Merğînânî*” (İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 113, 117, 248, 250) ifadelerini kullanmaktadır.

¹⁸³ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 189.

kalmamasının gerekeceğini dile getirerek Merğînânî'nin (593/1197) bu görüşünü benimsemediğinin altını çizer.¹⁸⁴

2.2.1.4. Kullandığı Tercih ve Tashîh İfadeleri

Mezheplerin teşekkül etmesinden sonra zamanla oluşan mezhep birikimi değerlendirilirken, âlimler aynı meselede kendilerinden önceki müçtehitlerin serdettikleri farklı görüşlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum süreç içerisinde tabîi olarak görüşler arasında râcih olanı belirleme çabasını beraberinde getirmiştir. Bu çabanın bir ürünü olarak da mezhep birikiminin farklı açılardan sınıflandırıldığı ve belirli ölçülerle değerlendirilmeye tâbi tutulduğu görülmektedir.

Öncelikli olarak mezhep içerisindeki fakihler ilmî yetkinliklerine göre muhtelif tabakalara ayrılmıştır. Zira bu tercih faaliyeti bir hüküm çıkarma yöntemi olarak da kabul edilmektedir. Bu ameliyeyi icrâ edenler, müçtehid tabakaları arasında “ashâb-ı tercih” olarak yer almaktadır.¹⁸⁵

İbnü'l-Hümâm'ın ilmî kişiliği başlığında, kendisinin dinî delilleri çok iyi bildiği, onları mahir bir şekilde kullanabildiği ve hukukî kâideler arasında delillerine göre tercihler yapabildiği belirtilmişti.¹⁸⁶ Bu sebeple müellifin, müçtehit sınıflandırmasında tercih ehlinde olduğunu yönündeki genel kanaat burada bir kez daha vurgulanabilir.¹⁸⁷

Meselenin temelini, râcih görüşü belirleyip onunla amel etme oluşturunca mezhep görüşlerinin farklı açılardan sınıflandırılması da zorunlu hale gelmiştir. Bu çerçevede görüşlerin, yer aldıkları kaynaklar, serdedildiği şahıslar ve konuları bakımından tasniflendiği görülmektedir.¹⁸⁸

Bu çalışmaların bir neticesi olarak fıkıh kitaplarında aktarılan mezhep birikiminin nitelendirilmesinde (tashîh) farklı ifadelerin kullanımı gündeme getirilmiştir. Bu amaçla eserlerde yer alan tashîh lafızları şu şekilde sıralanabilir:

¹⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 103-104. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 145, 148, 150, 214, 244.

¹⁸⁵ Apaydın, H. Yunus, “İçtihâd”, *DİA*, XXI, 438.

¹⁸⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, 131.

¹⁸⁷ Aydın, “*Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın Müçtehidler Arasındaki Yeri*”, s. 43-63.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Saylan, Şenol, *İbn Âbidîn'de Hanefî Mezhebinin Kurumsallaşması Şerhu Ukudu Resmî'l-Müftî Örneği*, s. 76-91.

“*Bihî yuftâ* (fetva bununla verilir)”, “*aleyhi’l-fetvâ* (fetva bunun üzerinedir)”, “*bihî yu’temed* (buna itimad olunur)”, “*aleyhi’l-itimad* (itimad bunadır)”, “*bihî ne’huz* (bunu alırız)”, “*aleyhi’l-amelü’l-yevm* (bugün amel buna göredir)”, “*aleyhi amelü’l-ümmeti* (ümmetin uygulaması bununladır)”, “*hüve’s-sahîh* (sağlam olan budur)”, “*hüve’l-esahh* (en sağlam olan budur)”, “*hüve’z-zâhir* (zahir olan budur)”, “*hüve’l-ezhar* (ezhar olan budur)”, “*hüve’l-muhtâr* (tercih edilen budur)”, “*hüve’l-eşbeh* (nassa/racih görüşe en çok benzeyen budur)”, “*hüve’l-evceh* (en sağlam görüş budur)”, “*bihî cera’l-örfü* (örf de böyledir)”, “*ve hüve’l-müteârefü* (örf olan budur)”, “*bihî ehaze ulemâuna* (âlimlerimiz bunu almıştır)”, “*aleyhi’l-icmâ`* (bunda icmâ` var)”, “*ve hüve’l-erfak* (insanlara en uygun olan budur)”, “*ve hüve’r-râcih* (tercihe değer olan budur)”, “*ve hüve’l enseb* (kıyasa/nassa en uygun olan budur)” ve “*ve hüve’l- esvab* (en doğru olan budur)”.¹⁸⁹

Bu şekilde tashîh için kullanılan pek çok lafzın mevcut olması ve bazen aynı konuda tashîh edilmiş birden fazla görüşle karşılaşılması kaçınılmaz olarak bu ifadeler arasındaki bir hiyerarşiyi de gündeme getirmektedir. Âlimler bu konuda da bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin “*aleyhi’l-fetvâ*” tabiri, “*es-sahîh, el-esahh, el-eşbeh*” vb. terimlerinden, “*bihî yuftâ*” tabiri “*el-fetvâ aleyhi*” tabirinden, “*aleyhi’l-fetvâ*” terimi de “*el-fetvâ aleyhi*” teriminden, “*el-esahh*” tabiri “*es-sahîh*” tabirinden, “*el-ehvat*” tabiri, “*el-ihiyat*” tabirinden daha güçlüdür.¹⁹⁰

Fethu’l-Kadîr’e bakıldığında, *el-Hidâye*’de özet olarak sunulan meselelerin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Muhtasar bir metin olması sebebiyle *el-Hidâye*’de yer verilemeyen pek çok görüş İbnü’l-Hümâm tarafından zikredilmektedir. Ayrıca bu görüşler yalnızca birer rivayet olarak aktarılmamakta, görüşlerin hem aklî hem de naklî delilleri sunulmaktadır. Pek çok meselede bu deliller incelemeye tâbi tutulmaktadır. Genellikle de zikredilen bu görüşler arasında, müellifin yukarıda zikredilen ifadeleri kullanarak tercihlerde bulunduğu görülmektedir.

İbnü’l-Hümâm’ın *Fethu’l-Kadîr*’in nikâh bölümünde yer verdiği farklı görüşler arasından tercih ettiklerini belirtmek için kullandığı tercih ifadelerini şu şekilde sıralayabiliriz.

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin, Osman, *İslam Hukukunda Fetva Usûlü*, s. 160-163.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Günay, Hacı Mehmet, “Hanefî Mezhebinin Mezhep İçi İşleyişi: Görüşler Hiyerarşisi ve Ebû Hanîfe’nin Görüşününün Tercih Edildiği Durumlar”, *Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi*, s. 426-428. Ayrıca Saylan, Şenol, *İbn Âbidîn’de Hanefî Mezhebinin Kurumsallaşması Şerhu Ukudu Resmî’l-Müftî Örneği*, s. 92-93.

2.2.1.4.1. Hüve'l-Esahhu (هُوَ الْأَصْحُ)

İbnü'l-Hümâm, daha önce de belirtildiği gibi, nikâh bahsinin şerhine başlamadan önce mukaddime niteliği taşıyan bir bölüme yer vermektedir. Burada nikâhın hükmü ile ilgili olarak nikâhın vâcib, vâcib-i kifâye, müstehâb ve sünnet-i müekkedde olduğu yönündeki görüşleri aktarır. Daha sonra kendi tercihinine göre nikâhın, sünnet-i müekkedde olduğunu “*hüve'l-esahhu*” kaydı ile belirtir.¹⁹¹ Müellifin nikâhın hükmü ile ilgili söz konusu tercihi bu konunun ilk örneğini teşkil etmektedir.

2.2.1.4.2. Ve'l-Muhtâr (وَالْمُخْتَارُ)

Nikâh konusu ile ilgili ön bilgilerin aktarıldığı bölümde nikâhın ilan edilmesi ve Cuma günü yapılmasının müstehâb olduğu belirtildikten sonra, bu durumda zifâfin kerâheti konusunda ihtilafın olduğu zikredilmektedir. İbnü'l-Hümâm, netice olarak dinî bir mefsetet söz konusu olmadıkça bunun mekruh olmayacağını belirtir. Bu tercihini de “*ve'l-muhtâr*” lafzı ile nitelendirir.¹⁹²

2.2.1.4.3. Hüvel-Evcehü (هُوَ الْأَوْجَهُ)

Bir kadın, bir erkek ile evlendiği yönünde yalan beyanda bulunur ve bu beyanını yalancı şahitler ile ortaya koyarsa mahkeme onların evli olduklarına hükmedebilir. Böyle bir durumda Ebu Hanîfe (150/767) ve Ebu Yusuf'a (182/798) göre kadın kendisini o erkeğe teslim edebilir. İmam Muhammed'e (189/805) göre ise, bu durumda mahkeme onların evli olduklarına hükmetmiş olsa dahi, kadın kendisini erkeğe teslim edemez. İbnü'l-Hümâm ise bu meselede Ebu Hanîfe'nin (150/767) ve Ebu Yusuf'un (182/798) kanaatlerini tercih etmekte ve bu tercihini de “*hüvel-evcehü*” ifadesi ile ortaya koymaktadır.¹⁹³

2.2.1.4.4. Hüve's-Sahîh (هُوَ الصَّحِيحُ)

İbnü'l-Hümâm, nikâhı mün`akid kılan lafızlar ile ilgili meselelerden sonra *el-Hidâye*'de yer almayan birkaç konuyu işlemek üzere bir furû` başlığına yer verir. Bu başlıkta kadına anlamını bilmeden kendisini evlendirme yönünde telkinde bulunulması

¹⁹¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100-101. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 115, 153, 167, 175, 178, 224.

¹⁹² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 102. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 103, 131, 157, 197, 206, 209.

¹⁹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 156. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 147, 166, 183, 216.

durumunda, nikâhın geçerliliği konusunu ele alır. Söz konusu durumun talak, `itâk ve tebdîr konularında da geçerli olduğunu, yalnızca hul` meselesinde ihtilafın olduğunu kaydeder. Buna göre bir kadına boşama ya da köleyi âzâd etme lafızları telkin edilir kadın da anlamlarını bilmeksizin bu ifadeleri kullanır ise kadının bu beyanı geçerli olur. Ancak kadına, anlamını bilemeden, mehrini ve iddet nafakasını muhâla` bedeli olarak sunması telkin edilirse, müellife göre böyle bir akit geçerli olmaz. İhtilafı olduğunu belirttiği bu meselede müellif tercih ettiği bu görüşü “*hüve’s-sahîh*” kaydı ile aktarır.¹⁹⁴

2.2.1.4.5. Aleyhi'l-Fetvâ (عَلَيْهِ الْفَتْوَى)

Nikâhta velâyet konusunda müellif genel bir ilke olarak kölenin, küçük çocuğun ve delilinin veli olamayacağını belirtmektedir. İbnü'l-Hümâm, delilik (cünûn) konusunda kastedilenin, cünûn-ı mutbık yani devamlı akıl hastalığı olduğunu zikretmektedir. Bu rahatsızlığın velâyete mani teşkil etmesi için devam etmesi gereken süre konusunda da bir sene, bir seneden fazla bir süre ve bir ay gibi görüşlerin serdedildiğini aktarmaktadır. Müellife göre bu hastalığın bir ay devam etmesi halinde velâyete engel olan durum söz konusu olur. İbnü'l-Hümâm bu konudaki tercihini “*aleyhi'l-fetvâ*” ifadesi ile ortaya koyar.¹⁹⁵

2.2.1.4.6. Ühtîrat Li'l-Fetvâ (اِخْتِيَرَاتُ الْفَتْوَى)

Müellif nikâhta velâyet konusunda şerhe başlamadan önce velâyetin, velâyet-i nedb ve velâyet-i icbâr olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmekte ve velâyet-i nedb hakkında ashâbdan¹⁹⁶ yedi rivayetin naklolunduğunu kaydetmektedir. Bu velâyet çerçevesinde bulûğ çağına ermiş olan bir kızın, velileri olmadan evlenmesi konusunda ashabın görüşlerini sıralar. İmam Muhammed'e (189/805) göre bâliğ olan kız kendisine denk olan birisi ile evlenmiş ise bu nikâh geçerli olur. Ancak kızın evlendiği kişi kendisine denk değil ise bu evlilik geçerli olmaz. İbnü'l-Hümâm da bu konuda fetva için bu görüşün tercih edileceğini bildirir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 109. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 115, 166.

¹⁹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 180.. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 115, 135, 184.

¹⁹⁶ Hanefî mezhebinde ashâb ifadesi ile Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed kastedilmektedir.

¹⁹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 157.

Aynı şekilde velâyet konusunda kızın rızası istenirken susma, gülme, ağlama gibi hallerin izne delâlet edeceği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda müellif sessiz bir şekilde ağlamanın reddetme anlamına gelmeyeceğini kaydeder ve bu görüşün fetva için de uygun olduğunu “*ühtîrat li’l-fetvâ*” ifadesi ile belirtir.¹⁹⁸

2.2.1.4.7. Hüve’l-Ezheru (هُوَ الْأَظْهَرُ)

İbnü’l-Hümâm, kefâet başlığında kefâet unsurlarını sıralarken, meslek konusuna da değinmektedir. Ebû Yusuf (182/798) ve İmam Muhammed’e (189/805) göre meslek de kefâette itibar edilecek hususlardan biridir. Müellifin belirttiğine göre bu konuda Ebû Hanîfe’den (150/767) iki farklı görüş rivayet edilmiştir. İbnü’l-Hümâm, bunlardan Ebû Hanîfe’nin (150/767) kefâet konusunda mesleğe itibar edilmeyeceği yönünde olan görüşünü “*hüve’l-ezheru*” kaydı ile tercih ettiğini belirtir.¹⁹⁹

2.2.1.4.8. el-Evlâ (الْأَوْلَى)

Nikâh konusunda velâyet bahsi işlenirken, İbnü’l-Hümâm, tarafların nikâha rıza gösterdikleri ya da itiraz ettikleri hususunda ihtilaf etmeleri meselesini de ele almaktadır. Buna göre erkek, evlendiği kadına “Sen benimle evlendirildiğini öğrendiğinde sustun ve bir şey söylemedin” der, kadın da buna karşılık susmayıp, bunu reddettiğini iddia ederse, mezhep görüşüne göre kadının sözü geçerli olur. İmam Züfer (158/775) ise bu meselede, erkeğin sözüne itibar edileceğini belirtmiştir. İbnü’l-Hümâm da konu ile ilgili hem İmam Züfer’in (158/775) beyanının hem de mezhep görüşünün delillerini aktarır ve neticede İmam Züfer’in (158/775) izahlarını “*el-evlâ*” olarak nitelendirir.²⁰⁰

Ayrıca zikredilen lafızlardan başka İbnü’l-Hümâm’ın görüşleri nitelendirirken “*ve hüve’l-ahsen*”²⁰¹, “*el-ercehu*”²⁰², “*ve hüve erfeku bi’n-nâs*”²⁰³ ve “*ve bihî ehaze âmmetü’l-ulemâ*”²⁰⁴ ifadelerini kullandığı da görülmektedir.

¹⁹⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 164. Diğer örnekler için bkz. İbnü’l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 187.

¹⁹⁹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 193. Diğer örnekler için bkz. İbnü’l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 121, 171.

²⁰⁰ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 170. Diğer örnekler için bkz. İbnü’l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 131, 203.

²⁰¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 104.

²⁰² İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 153.

²⁰³ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 163.

²⁰⁴ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 114.

İbnü'l-Hümâm'ın aynı konuda serdedilen farklı görüşler arasında tercihte bulunmak için kullandığı ifadeler, kullanım sıklığı olarak da hemen hemen birbirine yakındır. Bu lafızlardan herhangi birisinin dikkatleri çekecek kadar yoğun bir şekilde kullanıldığı göze çarpmamaktadır.

Bununla birlikte verilen örnekler İbnü'l-Hümâm'ın tercih konusunda takip ettiği usulü de yansıtmaktadır. Müellif birkaç meselede, yer verdiği görüşlerin sahipleri arasında tercihte bulunurken, çoğunlukla kaynak ya da şahıs ismi zikretmeden aktardığı görüşlerden tercih edileni vurgular.

2.2.2. Müellifin Nikâh Bölümünde Yararlandığı Eserler

İlmî bir çalışmada istifade edilen kaynak eserlerin bilinmesi, hem müellifin hem de eserinin değerinin belirlenmesinde çok büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr*'de atıf yaptığı eserlerin tespiti, çalışmamızın bir bölümünü oluşturmaktadır.

Müellif eserinde, meseleleri izah ederken pek çok fıkıh, fıkıh usulü, fetva, hadis ve tefsir kitabına müracaat etmektedir. Bu eserleri kimi yerlerde müellifine atfederek, kimi yerlerde de ilk ismini belirterek zikretmektedir.

İbnü'l-Hümâm'ın şerhinin nikâh bölümünde istifade ettiği eserler fıkıh, hadis ve tefsir kitapları olarak sunulacaktır. Zikredilen fıkıh eserleri hakkında kısa malumatlar aktarılacak, diğer eserler ise ismen belirtilecektir. Fıkıh eserleri tanıtılırken, kitaplar müelliflerinin vefat tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanıp, aynı müellife ait eserler birlikte zikredilecektir. Hakkında yeterli bilgiye ulaşılamayan eserler ve müellifleri ise en sonda ismen aktarılacaktır. Ayrıca İbnü'l-Hümâm'ın, yararlandığı eserin tam adını zikretmediği durumlarda söz konusu esere ne şekilde atıf yaptığı da belirtilecektir.

İlgili bölümde atıf yapılan fıkıh kitapları şu şekilde sıralanabilir:

1. Ebû Yusuf (182/798), *el-Emâlî*²⁰⁵

Günümüzde matbu olarak mevcut olmayan bu eser, yalnızca muharremât başlığında zikredilmektedir.

²⁰⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 164. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kandemir, M. Yaşar, "Emâlî", *DİA*, XI, 70.

2. Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (189/805)

Hanefî fikhının ilk ve en önemli kaynakları İmam Muhammed (189/805) tarafından kaleme alınmıştır. İmam Muhammed'in (189/805) eserlerinden tevatür ve şöhret yoluyla rivayet edilmiş olan altı eser²⁰⁶ “zâhiru'r-rivâye” olarak nitelendirilmektedir. İbnü'l-Hümâm pek çok yerde “Zâhiru'u-rivâye'de böyledir” şeklinde ifadeler kullanmaktadır.²⁰⁷ Aynı zamanda Zâhiru'r-rivâye'yi oluşturan eserlerden dördünü de kaynak olarak zikretmektedir.

el-Asl: *el-Mebsût* olarak da anılan bu eser İmam Muhammed'in (189/805) ilk ve en hacimli eseri olup, birkaç baskısı mevcuttur.²⁰⁸

el-Câmiu's-sağîr: İmam Muhammed'in (189/805), Ebu Yusuf (182/798) vasıtasıyla Ebu Hanife'den (150/767) rivayet ettiği görüşleri ihtiva eden eseridir. Pek çok şerhi bulunan eserin, çeşitli baskıları da yapılmıştır.²⁰⁹

el-Câmiu'l-kebîr: İmam Muhammed'in (189/805), bizzat Ebu Hanife'den (150/767) rivayet ettiği meseleleri ihtiva etmektedir. Eserin yazmaları mevcut olduğu gibi, baskısı da yapılmıştır.²¹⁰

Kitâbu'l-Âsâr: Ebu Hanife'nin (150/767) rivayet ettiği hadisleri içeren eser, matbudur.²¹¹

3. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (204/820), *er-Risale*

Fıkıh usulü alanında elimize ulaşan ilk eser olarak kabul edilmektedir. Pek çok baskıları bulunan eser Türkçe ve İngilizceye de tercüme edilmiştir.²¹²

²⁰⁶ *el-Asl (el-Mebsût), el-Câmiu'l-kebîr, el-Câmiu's-sağîr, es-Siyeru'l-kebîr, es-Siyeru's-sağîr ve ez-Ziyâdât.*

²⁰⁷ Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 131, 157, 187, 192, 193 vd.

²⁰⁸ Eserin yazmaları ve baskıları için bkz. Ünal, Halit, “el-Asl”, *DİA*, III, 493-494.

²⁰⁹ Eserin yazmaları ve baskıları için bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, “el-Câmiu'l-sağîr”, *DİA*, VII, 111-112.

²¹⁰ Eserin yazmaları ve baskıları için bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, “el-Câmiu'l-kebîr”, *DİA*, VII, 108-109.

²¹¹ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 18.

²¹² Aybakan, Bilal, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, s. 132. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bedir, Murteza, “er-Risâle”, *DİA*, XXXV, 117-119.

4. Ebû Bekir el-Hassâf (261/875), *Edebu'l-kâdî*

Muhakeme usulüne dair olan bir eserdir. Eserin müstakil olarak baskısı olmamakla birlikte pek çok âlim tarafından bu esere yazılan şerhler matbu halde bulunmaktadır.²¹³ İbnü'l-Hümâm, bu eseri *Edebu'l-Hassâf* olarak zikretmektedir.²¹⁴

5. el-Hâkimü'ş-Şehîd (334/945)

el-Kâfi: Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından birini teşkil eden eser, İmam Muhammed'in (189/805), "zâhiru'r-rivâye" olarak nitelendirilen eserlerinin derlenmesi ve özetlenmesi ile meydana getirilmiştir.²¹⁵

el-Müntekâ: Muhammed'in (189/805), "zâhiru'r-rivâye" olan eserlerinin muhtasar çalışmasıdır.²¹⁶

6. Ebû'l-Leys es-Semerkandî (373/938), *en-Nevâzil fi'l-furû'*

Sonraki dönem âlimlerinin görüşlerini içeren bir eserdir.²¹⁷

7. el-Kudûrî (428/1037), *el-Muhtasar ve Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*

el-Muhtasar: Hanefî mezhebinin en meşhur muhtasarlarından biri olup, mezhep literatüründe "*el-Kitâb*" olarak nitelendirilmektedir. Pek çok defa baskıları yapılan eserin, otuz civarında şerhi bulunmaktadır.²¹⁸ İbnü'l-Hümâm da bu eseri, "*el-Kitâb*" olarak zikretmektedir.²¹⁹

8. Ebu'l-Abbas en-Nâtîfî (446/1054), *Vâkıâtü'n-Nâtîfî*

İbnü'l-Hümâm, bu eseri "*el-Vâkıât*" ifadesi ile belirtmektedir.²²⁰

²¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, Abdülvehhâb, "Hassâf", *DİA*, XVI, 395.

²¹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 164.

²¹⁵ Gözübenli, Beşir, "Hâkim eş-Şehîd", *DİA*, XV, 195-196.

²¹⁶ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 28.

²¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, İshak, "Semerkandî, Ebû'l-Leys", *DİA*, XXXVI, 473-475 ve Kaya, Eyyüp Said, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-Nevâzil Adlı Eseri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 68-91.

²¹⁸ Kallek, Cengiz, "Kudûrî", *DİA*, XXVI, 321-322.

²¹⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 104, 127, 189, 208, 254.

²²⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 248. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan, Tahsin, "Nâtîfî", *DİA*, XXXII, 438-439 ve Kaya, Eyyüp Said, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-Nevâzil Adlı Eseri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 97-98.

9. Ebû Nasr el-İsbîcâbî (480/1087), *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*

İbnü'l-Hümâm, “*Şerhu'l-İsbîcâbî'den böyle nakletmiştir.*” ifadesi ile de bu esere atıf yapmaktadır.²²¹ Kaynaklarda hayatı ile ilgili fazla bilgi yer almayan müellifin, *el-Kâfî* ve *el-Câmiu'l-kebîr* üzerine de şerhi bulunmaktadır.²²²

10. Şemsüleimme es-Serahsî (483/1090), *el-Mebsût* ve *Şerhu'l-câmi'l-kebîr*

Mebsût: el-Hâkim eş-Şehîd'in (334/945) *el-Kâfî* adlı eserinin şerhidir. Hanefî fikhının temellendirildiği, mezhep görüşlerinin sistemli bir şekilde delillendirildiği ilk ve en hacimli eserdir.²²³ Bu eser M. Cevat Akşit'in başkanlığında bir heyet tarafından Türkçe'ye de kazandırılmıştır.²²⁴

11. es-Sadru's-Şehîd (536/1141), *el-Fetâva'l-kübrâ*, *el-Fetâva's-suğrâ*, *Vâkıâtü'l-Husâmî (el-Ecnâs)*²²⁵

el-Fetâva'l-kübrâ: Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (373/938) *en-Nevâzil*, Nâtîfî'nin (446/1054) *el-Vakîât* adlı eserleri ile *el-Fetâve'l-fadlî* ve *Fetâvâ-yı Ehli Semerkand*'ın meselelerini ihtiva etmektedir.²²⁶

Vâkıâtü'l-Husâmî: İbnü'l-Hümâm bu eseri “*el-Ecnâs*” ismi ile zikretmektedir.²²⁷

12. Ebû Hafs en-Neseî (537/1142), *el-Manzûmetü'n-Neseîyye* ve *el-Fetâvâ'n-Neseîyye*

el-Manzûmetü'n-Neseîyye: İlm-i hilâfa dair olarak kaleme alınmış olan eser, fıkıh sahasındaki ilk manzum eserdir.²²⁸ İbnü'l-Hümâm, bu eseri “*el-Manzûme*” olarak zikretmektedir.²²⁹

²²¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 216.

²²² Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 38.

²²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, Eyyüp Said, “*el-Mebsût*”, *DİA*, XXVIII, 214-216 ve Hamidullah, Muhammed, “*Serahsî, Şemsüleimme*”, *DİA*, XXXVI, 544-547.

²²⁴ *Mebsut*, ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008.

²²⁵ Müellifin eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, Ahmet, “*Sadrüşşehîd*”, *DİA*, XXXV, 425-427.

²²⁶ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 44.

²²⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 104.

²²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aslantürk, Ayşe Hümeýra, “*Neseî, Necmeddin*”, *DİA*, XXXII, 571-573.

²²⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 181, 247.

13. el-Velvâlicî (540/1146), *el-Fetavâ'l-Velvâliciyye*

Eser, Ömer b. Abdulaziz el-Hüsâmü's-Şehîd'in (536/1141) eserinden istifade edilerek ve İmam Muhammed'in (189/805) eserlerinden fetva ehline faydalı olacak birtakım bilgilerin derlenmesi ile oluşturulmuştur.²³⁰

14. İftihâruddîn el-Buhârî (542/1147), *Hülâsatü'l-Fetâvâ*

Müellifin *Hizânetü'l-vâkıât* ve *en-Nisâb* adlı eserlerden özetlenerek oluşturulmuştur.²³¹ Matbu olan bu eser, İbnü'l-Hümâm tarafından "*el-Hülâsâ*" kısaltmasıyla zikredilmektedir.²³²

15. Ahmed b. Musa el-Keşî (550/1155'den sonra), *Mecmû'u'n-nevâzil*

Ebu'l-Leys es-Semerkandî (373/938), Ebubekr b. el-Fadl, Ebû Hafs el-Kebîr ve diğer bazı âlimlerin "*Fetâvâ*"larını bir araya getirilerek oluşturulmuş bir eserdir.²³³

16. Ebu'l-Kâsım es-Semerkandî (556/1161), *en-Nâfi*

Eser, Ebu'l-Berekât en-Neseffî (710/1310) tarafından şerh edilmiş olup matbu olarak mevcuttur.²³⁴

17. Ebû Nasr el-Attâbî (586/1190), *el-Fetâva'l-Attâbiyye*

Cevâmi'u'l-fikh adıyla da bilinen eser, ilk dönem Hanefî kaynaklarına dayanarak Ebu Hanefî'nin (150/767), öğrencilerinin ve diğer Hanefî âlimlerinin görüşlerini ihtiva etmektedir.²³⁵ *Fethu'l-Kadîr*'de bu eser "*el-Cevâmi'*" olarak kaydedilmektedir.²³⁶

²³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Koca, Ferhat, "el-Fetavâ'l-Velvâliciyye", *DİA*, XII, 447-448.

²³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıçer, M. Esat, "Buhârî, Tâhir b. Ahmed", *DİA*, VI, 376 ve Kaya, Eyyüp Said, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-Nevâzil Adlı Eseri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 102-103.

²³² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 162, 214 vd.

²³³ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkah Âlimleri*, s. 51. Ayrıca bkz. Kaya, Eyyüp Said, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabı'n-Nevâzil Adlı Eseri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 98-99.

²³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinanoğlu, Mustafa, "Semerkandî, Muhammed b. Yusuf", *DİA*, XXXVI, 479-481.

²³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, Halit, "Âttâbî", *DİA*, IV, 93.

²³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 165, 172, 179, 181,

18. el-Kâsânî (587/1191), *Bedâi`u`s-sanâi` fi tertîbi`ş-şerâi`*

Alâuddin es-Semerkindî'nin (539/1144) *Tuhfetü'l-fukahâ'* adlı eserinin şerhi olup, çeşitli baskıları yapılmıştır.²³⁷

19. Kâdîhân el-Özcandî (592/1196), *Fetâvâ Kâdîhân, Şerhu'l-câmi`i`s-sağîr*

Klasik fıkıh eserlerinin konu tertibine uygun olarak hazırlanan eser, vuku bulmuş meselelerden ziyade nazârî fıkıh konularını içermektedir. Eserde Ebû Hanîfe'nin (150/767) ve öğrencilerinin görüşleri ile birlikte sonraki dönem Hanefî âlimlerinin görüşleri de yer almaktadır. Ancak bu görüşlerin delilleri ya da diğer mezheplerin görüşleri esere dâhil edilmemiştir.²³⁸

20. el-Merğînânî (593/1197), *et-Tecnîs ve'l-mezîd fi'l-fetâvâ*

Klasik fıkıh kitaplarının tertibinde ve vâkıât türünde hacimli bir eserdir.²³⁹

21. Burhânü`ş-şerîa el-Buhârî (616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhânî ve et-Tetimme*

İmam Muhammed'in (189/805) eserlerindeki meselelere, "nevâdir" görüşlerin ve daha sonraları meydana gelen olaylara ulemânın verdiği cevapların eklenerek oluşturulduğu bir eserdir.²⁴⁰

22. Ebû Abdillah er-Rûmî (616/1219), *el-Yenâbi`*

Kudûrî'nin (428/1037) *el-Muhtasar* adlı eserinin şerhidir.²⁴¹

23. Ebû Bekr el-Buhârî (619/1222), *el-Fetavâ`z-Zahîriyye*

Vâkıât ve nevâzil kitaplarından derlenmiş pek çok fetvayı içeren bir eserdir.²⁴²

24. Ebü'l-Kâsım er-Rafî (623/1226), *Fethu'l-`Azîz fi şerhi'l-Vecîz*

Gazzâlî'nin (505-111) *el-Vecîz* adlı eserine yazılan şerhtir.²⁴³

²³⁷ Koca, Ferhat, "Kâsânî", *DİA*, XXIV, 531. Ayrıca bkz. Ünal, Halit, "Bedâi`u`s-sanâi'", *DİA*, V, 294.

²³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, Ahmet, "Kâdîhân", *DİA*, XXIV, 121-123.

²³⁹ Koca, Ferhat, "el-Merğînânî", *DİA*, XXIX, 181. Yazmaları için bkz. Koca, *a.g.md.*, XXIX, 181.

²⁴⁰ Uzunpostalcı, Mustafa, "Burhâneddin el-Buhârî", *DİA*, VI, 435-437.

²⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kallek, Cengiz, "Kudûrî", *DİA*, XXVI, 321-322 ve Koca, Ferhat, "el-Muhtasar", *DİA*, XXXI, 64-66.

²⁴² Kılıçer, M. Esat, "Buhârî, Zahirüddin", *DİA*, VI, 376-377.

25. Necmuddîn ez-Zâhidî (658/1260), *el-Müctebâ*

Kudûrî'nin (428/1037) *el-Muhtasar* adlı eserinin şerhidir.²⁴⁴

26. Ebu'l-Berekât en-Nesefî (710/1310), *el-Musaffâ*, *el-Mustasfâ* ve *el-Kâfi*²⁴⁵

el-Musaffâ: Ebû Hafs en-Nesefî'nin (537/1142), hilâf ilmine dair kaleme aldığı *el-Manzûmetü'n-Nesefîyye* adlı eserinin şerhidir.

el-Mustasfâ: Ebu'l-Kâsım Nâsiruddîn es-Semerkindî (556/1161)'nin fıkıh eseri olan *en-Nâfi*' üzerine yazmış olduğu şerhtir.

el-Kâfi: Müellifin; Ebu Hanife'nin (150/767), öğrencilerinin, İmam Şâfi'nin (204/820) ve İmam Mâlik'in (179/795) görüşlerini bir araya getirdiği *el-Vâfi* adlı eserin şerhidir.

27. Ebî İshâk es-Serûcî (710/1310), *Gâyetü's-Serûcî*

Merğînânî'nin (593/1197) *el-Hidâye* adlı eserin şerhidir. Serûcî (710/1310) tarafından tamamlanamayan bu esere Sadüddîn İbnu'd-Deyrî bir tekmile yazmıştır.²⁴⁶

28. Husâmüddîn es-Siğnâkî (711/1311), *en-Nihâye*

Merğînânî'nin (593/1197) *el-Hidâye*'sinin en kapsamlı şerhlerinden biridir.²⁴⁷

29. Kıvâmüddîn el-Kâkî (749/1384), *M'irâcü'd-dirâye*

Merğînânî'nin (593/1197) *el-Hidâye* adlı eserinin şerhlerinden biridir. Bu eserde Ebu Hanife (150/767) ve öğrencilerinin görüşlerine müdellel bir şekilde yer verilmektedir.²⁴⁸ İbnü'l-Hümâm bu esere "*ed-Dirâye*" ifadesi ile atıf yapmaktadır.²⁴⁹

30. Emir Kâtib el-İtkânî (758/1357), *Gâyetü'l-beyân*

Merğînânî'nin (593/1197) *el-Hidâye*'sinin şerhlerinden biridir.²⁵⁰ İbnü'l-Hümâm bu eseri "*el-Gâye*" ifadesi ile zikretmektedir.²⁵¹

²⁴³ Aybakan, Bilal, *İmam Şâfi ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, s. 212. Ayrıca bkz.

Aybakan, Bilal, "Râfiî", *DİA*, XXXIV, 394-396.

²⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kallek, Cengiz, "Kudûrî", *DİA*, XXVI, 321-322 ve Koca, Ferhat, "el-Muhtasar", *DİA*, XXXI, 64-66.

²⁴⁵ Müellif ve eserleri için bkz. Bedir, Murteza, "Nesefî, Ebü'l-Berakât", *DİA*, XXXII, 567-568.

²⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, Ahmet, "Serûcî", *DİA*, XXXVI, 572-573.

²⁴⁷ Yaran, Rahmi, "Siğnâkî", *DİA*, XXXVII, 164-166.

²⁴⁸ Kallek, Cengiz, "el-Hidâye", *DİA*, XVII, 472. Ayrıca bkz. Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 82.

²⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 106, 214 vd.

31. Bedruddîn el-Aynî (855/1451), *Şerhu'l-Kenz* ve *Şerhu'l-Mecmâ`*

Şerhu'l-Kenz: Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin (710/1310), *Kenzü'd-dekâik* adlı eserine yapılan bir şerhtir. *Remzü'l-hakâik* ismini taşıyan bu eser matbu halde bulunmaktadır.²⁵²

Şerhu'l-Mecmâ`: İbnü's-Sâatî (694/1295)'nin *Mecma`u'l-bahreyn* adlı eseri üzerine kaleme alınan *el-Müstecma`* isimli şerhtir.²⁵³

32. Ebû Bekr el-Hâsî, *Fetavâ'l-Hâssî*

Sadru'ş-Şehîd'e (536/1141) ait olan *el-Fetâva'l-kübrâ* ve *el-Fetâva's-suğrâ* adlı eserlerin, öğrencisi Necmüddîn Yusuf b. Ahmet b. Ebû Bekr el-Hâsî tarafından bablara ayrılarak tertip edilmesi ile oluşturulan eserdir.²⁵⁴

33. Ebû Mansûr Bedüddîn el-İrâkî, *Münyetü'l-fukahâ*²⁵⁵

34. Hüseyin b. Yahyâ b. Ali el-Buhari Zendevisti, *Ravzatü'l-ulemâ*²⁵⁶

35. *Fetavâ'l-ehli's-Semerkand*²⁵⁷

Görüldüğü gibi İbnü'l-Hümâm eserinde, hicrî ikinci asırda kaleme alınan kaynaklardan başlayarak sonraki dönemlere ait pek çok eserden istifade etmiştir. Ancak bu dönemler arasında hicrî altıncı asırda kaleme alınan eserlerin daha yoğun bir şekilde zikredildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca söz konusu eserlerin telif türleri dikkate alındığında müellifin usul, furu` ve fetva olmak üzere fıkıh alanında her türlü esere müracaat ettiği söylenebilir. Ancak bu te'lif türlerinden de ağırlıklı olarak furu`-ı fıkha dair olan eserlerden istifade edildiği dikkatleri çekmektedir.

İbnü'l-Hümâm'ın eserinde yer verdiği hadis malzemesine bakıldığında bu konuda Zeylât'nin (762/1361) *Nasbu'r-râye*²⁵⁸ adlı eserinin önemli katkılarının olduğu

²⁵⁰ Akgündüz, Ahmet, "İtkânî", *DİA*, XXIII, 464-465.

²⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 172, 211, 245 vd.

²⁵² Baskıları için bkz. Koçkuzu, Ali Osman, "Aynî, Bedreddin", *DİA*, IV, 271-272.

²⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Koçkuzu, *a.g.md.*, IV, 271-272.

²⁵⁴ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 44.

²⁵⁵ Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 68.

²⁵⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 114.

²⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 256.

²⁵⁸ Bu eser, Merğînânî'nin (593/1197) *el-Hidâye*'sinde zayıf hadislerin delil olarak kullanılması iddiasına karşılık söz konusu eserdeki hadislerin tahrirlerini içeren bir çalışmadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kallek, Cengiz, "el-Hidâye", *DİA*, XVII, 471. *el-Hidâye*'de yer alan zayıf hadislerle ilgili örnekler ve değerlendirmeler için bkz. Erkaya, Mahmud Esad, *Hanefî*

görülmektedir. Ancak müellif, nikâh bölümünde bu eserden aktarımlar yaparken hiçbir şekilde ismine zikretmemektedir. Diğer yandan bu durum yalnızca *Nasbu'r-râye* için de geçerli değildir. Fıkıh kaynaklarını kullanma konusundaki tutumundan farklı olarak İbnü'l-Hümâm, hadis eserlerinden yaptığı aktarımlar konusunda genelde öz olan bilgiyi sunmayı tercih etmekte ve bunu yaparken de çoğu zaman kaynakların isimlerine yer vermemektedir.²⁵⁹

Müellifin eserinde -sınırlı da olsa- zikrettiği hadis kitaplarını şöyle sıralayabiliriz: Buhârî (256/869), Müslim (261/874) ve Tirmizî'nin (279/892), *Sahîh*'leri, Buhârî'nin (256/869) *el-Edebü'l-müfred*'i, Ebû Dâvûd (275/888), Nesâî (303/915) ve İbn Mâce'nin (273/886) *Sünen*'leri, İbn Hıbbân'ın (354/965) *Sahîh*'i, Hakîm en-Neysâbü'rî'nin (405/1014) *el-Müstedrek*'i, Ebû Hanîfe (150/767), İmam Şâfiî (204/820) ve Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Müsned*'leri, Beyhâkî'nin (458/1065) *Sünen*'i, İmam Mâlik'in (179/795), *Muvatta*'ı, Dârekutnî'nin (385/995) *Sünen*'i, Abdurrezzak b. Hemmâm (211/826) ve İbn Ebî Şeybe'nin (235/850) *Musannef*'leri, Taberânî'nin (360/971), *Mücem*'leri, Tirmizî'nin (279/892) *İlelü'l-kebîr*'i, İbn Ebî Hâtim'in (327/938), *Kitâbü'l-İlel*'i, Tahâvî'nin (321/933) *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ı ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (224/839) *Garîbü'l-hadis*'i.²⁶⁰

Nikâh bölümünde istifade edilen eserlere bakıldığında tefsir kaynaklarına pek fazla rastlanmamaktadır. Ancak İbnü'l-Hümâm kimi yerlerde eser ya da müellif adı zikretmeksizin genel olarak “*ehl-i tefsir*” ifadesini kullanılarak mevcut değerlendirmeleri aktarır. Örneğin “*Müşrik kadınlarla evlenmeyin.*”²⁶¹ ayetinin, Mâide Suresi'ndeki ayet ile nesh edildiğini belirtir. Bunun ardından da bu kanaati desteklemek için “*ehl-i tefsir*”den bir topluluğun, Mâide Suresi'nden hiçbir şeyin neshedilmediğine dair beyanlarını zikreder.²⁶²

Fakihlerinin Muhaddisler Tarafından Zayıf Hükmü Verilen Hadisleri Kullanma Nedenleri -el-Hidâye Örneği-, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 22-132.

²⁵⁹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, Şule Yüksel, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 273-278.

²⁶⁰ Kaynaklar ve *Fethu'l-Kadîr*'de kullanım yoğunlukları konusunda bkz. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, Şule Yüksel, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 278-283.

²⁶¹ el-Bakara 2/221.

²⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 136.

Bununla birlikte müellifin nikâh bölümünde zikrettiği tefsir kaynakları şu şekilde sıralanabilir: İbn Cerir et-Taberi'nin (310/923) *Tefsîru't-Taberî'si*, Zemahşerî'nin (538/1143) *el-Keşşâf*'ı, Fahrreddîn er-Râzî'nin (606/1210) *Mefâtîhu'l-ğayb*'ı (*et-Tefsîru'l-kebîr*), Beyzâvî'nin (691/1292) *Envâru't-tenzîl*'i ve Ebu'l-Berekât en-Neseffî'nin (710/1310) *Medâriku't-tenzîl*'i.²⁶³

²⁶³ Konu ile ilgili örnekler için bkz. Aydın, Hakkı, *Sivaslı Kemâleddin İbn-i Hümâm, Hayatı ve Eserleri*, s. 79-84.

BÖLÜM 3: FETHU'L-KADİR'İN NİKÂH BÖLÜMÜNÜN

MUHTEVA OLARAK İNCELENMESİ

Çalışmanın ikinci bölümünde *Fethu'l-Kadîr* adlı eserde takip edilen metot, nikâh bölümü özelinde, ortaya konmaya çalışılmıştı. Bu bölümde ise eser, yine örneklem olarak seçilen nikâh bölümü çerçevesinde, muhteva olarak değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

Bu değerlendirmeler yapılırken, ikinci bölümde olduğu gibi, *Fethu'l-Kadîr*'in diğer eserlerle mukayesesine yer verilecektir. Mukayese için seçilen eserlerden biri, önceki bölümde olduğu gibi Bâbertî'nin (786/1384) *el-Hidâye*'nin önemli şerhlerinden biri olan *el-Înâye* adlı eser, diğeri ise İbn Âbidîn'in (1252/1836) *Reddü'l-muhtâr `ale'd-Dürri'l-muhtâr* adlı eseridir.

İbn Âbidîn'in (1252/1836) bu eseri, Tumurtâşî'nin (1004/1595) *Tenvîru'l-ebâr* adlı muhtasarına Alâuddîn Haskefi'nin (1088/1677) *ed-Dürri'l-muhtâr* adı ile yazdığı şerhin hâşiyesidir. *Fethu'l-Kadîr*'in muhteva değerlendirmesi için bu eserin tercih edilmesi çeşitli sebeplere dayanmaktadır. İlk olarak, İbn Âbidîn'in Hâşiyesi olarak da anılan bu eser, Hanefî mezhebinin teşekkülünden müellifin kendi dönemine kadar oluşan mezhep birikimine dayanmaktadır. Eserde yer verilen görüşlerin delilleri de zikredilmekte ve bu görüşler arasında muteber, sahih ve zayıf olmaları bakımından değerlendirmeler yapılmaktadır. Aynı zamanda İbn Âbidîn (1252/1836) eserinde istifade ettiği kaynaklarda zikredilen yanlışlıkları da düzeltmeye çalışmaktadır.¹ Bir şerh çalışması olmasına karşın eser, hem üslup hem de muhteva olarak emsallerinden bir adım öne geçmiş ve mezhebin son dönem kaynakları arasında muteber bir konuma yerleşmiştir.

Zikredilen sebeplerden dolayı *Fethu'l-Kadîr*'in muhteva olarak değerlendirilmesinde *el-Înâye* ile birlikte *Reddü'l-muhtâr*'a da atıf yapılacaktır. Bu düşüncenin, İbnü'l-Hümâm'ın ve eserinin kendisinden sonraki mezhep literatürüne ne derecede katkı sağladığını tespit etmek için de en uygun yöntem olacağı kanaatindeyiz.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özel, Ahmet, "İbn Âbidîn", *DİA*, IXX, 291-293.

Ancak eserin nikâh bölümünün tahliline başlamadan önce müellifin bu bölümde yer verdiği konuları, kendi tertibine uygun olarak zikretmek faydalı olacaktır.

3.1. Nikâh Bölümünün Konu Fihristi

Önceki bölümde de belirtildiği gibi İbnü'l-Hümâm, nikâh bölümüne, *el-Hidâye*'de yer almayan bir mukaddime ile başlar. Daha sonra da ilgili bölümün şerhini sunar. Müellif eserinin tamamında, hem kitap hem de bab başlıklarında Merğînânî'nin (593/1197) tasarruflarına sadık kalmaktadır.

Nikâh konusunun giriş kısmı olarak değerlendirilebilecek bölümde sırası ile nikâh kelimesinin sözlük ve terim anlamları, nikâhın teşrî kılınmasının sebebi, genel ve özel şartları, nikâhın rüknü, hükmü ve vasfı konuları ele alınmaktadır.

Bu mukaddimeden sonra metnin şerhine başlayan İbnü'l-Hümâm, *el-Hidâye*'nin ifadelerine mutabık bir şekilde önce in'ikâd, îcap ve kabul terimlerinin anlamlarını izah eder. Ardından nikâhı mün'akid kılan lafızlar üzerinde durur ve konu ile ilgili uzun mütalaalara yer verir. Nikâh bölümünün ilk faslına geçmeden son olarak da nikâhta şahitlik konusunu ele alır. Çalışmamızda sık sık değinildiği gibi, İbnü'l-Hümâm eserinde yalnızca *el-Hidâye*'yi şerh etmemiştir. Müellif bahsi geçen konu ile ilgili önemli ve ilişkili gördüğü ancak Merğînânî'nin (593/1197) eserinde yer vermediği pek çok konuya da temas etmektedir. Örneğin îcap ve kabul lafızlarının izahından sonra *el-Hidâye*'de yer almamasına karşın, kişiye nikâh ifadelerinin telkin edilmesi, dilsizler için akit lafızlarının durumu, elçi vasıtasıyla ya da yazı ile nikâh akdinin kurulması gibi konuları da aktarmaktadır.

Bu izahlardan sonra İbnü'l-Hümâm, nikâh bölümünde sırası ile kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar, velâyet, kefâet, nikâhta vekâlet, mehir konularını; Ehl-i Kitap'ın, kölelerin, müşriklerin evlenmeleri ve kısım meselelerini ele almaktadır.

Kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar (muharremât) başlığında kan hısımlığı, sihrî hısımlık, süt hısımlığı, iki akrabanın aynı anda nikâh altında bulundurulması, eşler arasındaki din farklılığı (Ehl-i Kitap, Mecûsîler, putperestler, Sâbîler ile evlenme gibi) zinanın hurmet-i musâhera doğurması, tarafların ihramlı iken nikâhlanmaları, birden fazla kadınla evlilik (teaddüd-i zevcât), cariyelerle evlenme, mut'a nikâhı, muvakkat nikâh, şîğâr nikâhı, muhayyerlik konusu ve tarafların birbirleri aleyhine nikâh

iddiasında bulunmaları konuları işlenmektedir. Bu fasılda *el-Hidâye*'deki konulara ek olarak mülânenin kızı ve zina mahsulü olan kızlar, satın alınan kardeş cariyelerle münasebet durumu, hurmet-i musâhera doğuracak bakma ve dokunma konuları da izah edilmektedir.

Muharremât bahsinden sonra velâyet konusu ele alınmaktadır. Bu konuda nikâhta söz konusu olan velâyet çeşitleri, nikâhta velinin konumu, velâyet açısından bekârın ve dulun farkları, izne ve rızaya delâlet eden durumlar, yetimlerin evlendirilmesi, velilerin tertibi (asabe), buluş muhayyerliği, anne tarafından akrabaların veli olması (zevi'l-erhâm) konuları ele alınmaktadır. Ayrıca bu başlıkta, kadının iki velisi tarafından evlendirilmesi, kadının sözlerinin hangi durumlarda kabul ya da red olarak değerlendirileceği, küçük kızın evlendirilmesi konusunda velisinin vasiyeti gibi Merğînânî'nin (593/1197) değinmediği konulara da yer verilmektedir.

Velâyet konusunun ardında kefâet bölümüne geçilmektedir. Kefâetin nikâhın şartlarından biri olup olmaması, bayanın dengi olmayan biri ile evlenmesi durumunda velilerin fesih hakkı, kefâet unsurları, kefâet konusunda zimmîlerin durumu ve babanın küçük kızını ya da oğlunu evlendirirken kefâet şartına riayeti konuları üzerinde durulmaktadır.

Nikâhta vekâlet konusunda vekâletin çeşitleri, nikâh ve buyû' konularında vekâletin farklılıkları ve icâzet konusu izah edilmektedir. Ayrıca bu başlık altında *el-Hidâye*'de muhtasar bir şekilde değinilen fuzûlînin tasarrufları biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Merğînânî'nin (593/1197) nikâhta vekâlet meselesinden sonra yer verdiği konu mehirdir. Bu bölümde mehrin gerekliliği, mehrin asgarî miktarı, kadının mehrin tamamını ya da yarısını hak ettiği durumlar, zifaktan önce talâkın meydana gelmesi halinde mehrin hükmü, müt'a miktarı ve müt'a çeşitleri, şîğâr nikâhı, mehir olarak belirlenebilen ve belirlenemeyen şeyler, mehirde öne sürülen şartlar, akitten sonra mehir miktarının artırılması, mehir olarak tayin edilen şeyin aksinin ortaya çıkması, mehir çeşitleri, mehr-i mislin belirlenmesinde dikkate alınacak unsurlar, kadının mehrini almadıkça eşini münasebetten men etmesi, mehir miktarında ihtilâf edilmesi, gayrimüslimlerin İslam Devleti'nde yaptıkları evliliklerdeki mehrilerin durumu, kadının mehrini eşine hibe etmesi ve velilerin kadının mehri üzerindeki tasarruf hakları konuları

işlenmektedir. Bu meselelerin yanında fâsit nikâh akdinde mehrin gerekliliği, mehrin tekrarlanmasının gerekli olup olmadığı durumlar, erkeğin zina ettiği kadınla evlenmesi halinde gerekli olan mehir miktarı gibi konular üzerinde de durulmaktadır. Evlenme akdinde tarafların müslüman olması durumunda mehir ile ilgili hususları bu şekilde aktaran İbnü'l-Hümâm, daha sonra gayrimüslimlerin kendi aralarında yaptıkları evliliklere ve bu evliliklerde söz konusu olan mehirlere de değinir. Eşlerden birinin dinî kimliğinin değişmesi durumunda evlilik birliğinin devamı, eşlerin farklı dinlerde olması durumunda çocuğun dinî kimliği ve eşlerden birinin irtidât etmesi durumu da müellifin mehir başlığında ele aldığı son meselelerdendir.

Kölelerin evlilikleri ile ilgili müstakil bir başlığa yer veren İbnü'l-Hümâm, bu konuyla ilgili kölelerin kendi aralarındaki evliliklerde efendilerinin izinleri, mükâtep, müdebber ve ümm-i veled olan cariyelerin durumları, kölelerin efendilerinin izni ile evlenmeleri halinde mehir konusu, evlendikten sonra âzâd edilen cariye'nin muhayyerliği, kölelerin efendilerinin izni olmaksızın evlenmeleri gibi meseleleri izah etmektedir.

Müellif kölelerin evliliği konusundan sonra gayrimüslimlerin nikâhları konusunu ele alır. Bu konuda kâfirlerin kendi inançlarına göre geçerli olacak şekilde evlendikten sonra müslüman olmaları halinde nikâhın durumu ve taraflardan birinin müslüman olması halinde evlilik birliğinin devamı meseleleri üzerinde durulur.

Nikâh bölümünde son olarak kısım yani birden fazla kadınla evli olunması halinde eşler arasında adaletli olunması konusu ele alınmaktadır. Bu başlıkta da eşlerin hür veya cariye olmaları durumunda taksim, eşlerin farklılıkları (bekâr ya da dul olma; sağlıklı ya da hastalıklı olma gibi) ve bunun kısme etkileri, eşlerin haklarından feragat etmeleri ve yolculuk halinde düzenlemelerin değişmesi konuları izah edilmekte ve bu şekilde nikâh bölümü nihayete erdirilmektedir.

Biz de müellifin bu tertip ile ele aldığı konuları nikâhın tarifi, hükmü, unsurları ve şartları; nikâhta vekâlet, nikâh akdinin çeşitleri ve nikâh akdinin malî sonuçları başlıkları ile ele alacağız. Söz konusu konularla ilgili İbnü'l-Hümâm'ın izahları genel olarak aktarılacak, her mesele ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmeyecektir. Ancak gerekli görülen birkaç konuda müellifin değerlendirmeleri mufassal bir şekilde sunulacaktır. Bu şekilde işlenen meselelerde *el-Înâye*'den ve *Reddü'l-muhtâr*'dan da istifade edilecektir.

3.2. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Tarifi ve Hükümü

3.2.1. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Tarifi

İbnü'l-Hümâm, nikâh bölümünün şerhinden önce yer verdiği giriş kısmında nikâhın hem kelime hem de terim anlamlarını izah eder.

Müellif nikâh kelimesinin anlamı konusunda dört farklı görüşe yer verir. Buna göre nikâh,

- Vat` ve akit anlamında lafzî müşterek bir kelimedir.
- Hakikî anlamı akit, mecâzî anlamı vat` olan bir kelimedir.
- Hakikî anlamı vat`, mecâzî anlamı akit olan bir kelimedir.
- Vat` ve akit anlamında manevî müşterek bir kelimedir.

Bu görüşleri aktardıktan sonra İbnü'l-Hümâm, meşâyihın üçüncü olarak zikredilen görüşü tercih ettiğini belirtir. Bununla birlikte meşâyihın nikâh kelimesini bir araya gelme, birleşme anlamı ile de izah ettiğini, ancak bu iki görüşün birbiri ile çelişmediğini zikreder. Zira vat` birleşmenin, bir araya gelmenin bir cüzünü teşkil etmektedir. Müellife göre genel bir anlama sahip olan isim, kapsadığı cüzlerin her birisi için hakikat anlamında kullanılabilir. Örneğin Zeyd'e "Ey insan" şeklinde hitap edilebilir ve bu ifadede "insan" kelimesi hakiki anlamında kullanılmış olur.² Bu sebeple nikâh, hakikî anlamı vat` olan bir kelimedir.

Babertî (786/1384) ise, nikâhın kelime anlamı konusunda, onun vat` anlamına geldiği, sonra mecâzî olarak tezvîc için kullanıldığı ve her iki anlamda da müşterek olduğu yönündeki görüşleri aktarmaktadır. Konu ile ilgili başka bir bilgiye yer vermeyen müellif, görüşler arasında herhangi bir tercihte de bulunmamaktadır.³

İbn Âbidîn (1252/1836) ise, nikâhın kelime anlamı konusunda İbnü'l-Hümâm'ın aktardığı dört görüşü de zikreder ve konu ile ilgili tartışmalara yer verir. Belirtilen bu anlamlar içerisinde, nikâh kelimesinin hakikî anlamda vat`, mecâzî anlamda da akit olduğu görüşünü tercih ettiğini kaydeder.⁴

² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 98.

³ Bâbertî, *el-Înâye*, III, 99 (*Fethu'l-Kadîr* ile birlikte).

⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 187.

Bir terim olarak ise nikâh, İbnü'l-Hümâm tarafından “*Kasten kadının milk-i mut`ası üzerine yapılmış bir akit*” şeklinde tanımlanır.⁵ Müellife göre tanımda “kasıt” kaydının bulunması, münasebet için cariye için satın alınmasını da, nikâh kavramı içerisinde mütalaa etmemek içindir. Aynı şekilde tanıma göre akdi yapan ya da ortaya koyan da akdin tarafları değil, Şâri` Teâlâ’dır.⁶

İbnü'l-Hümâm’a göre Şâri` Teâlâ da, nikâhı kelime anlamına uygun bir manada kullanmaktadır. Bu sebeple Kitap ve sünnette zikredilen nikâh kelimesi, farklı anlamlarda kullanıldığına dair deliller bulunmadıkça, vat` manasında değerlendirilmektedir. Örneğin “*Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla nikâhlanmayın.*”⁷ ayeti ile erkeğin, babasının zina ettiği kadın ile evlenmesi de yasaklanmaktadır.⁸ Zira ayette zikredilen nikâh kelimesinin farklı bir anlamda kullanıldığına dair bir karine mevcut değildir. Bu sebeple nikâh, sözlük anlamı olan “vat” manasında değerlendirilmektedir.

Babertî (786/1384) de bir terim olarak nikâhı “*(Kadının) cinsel yönünden faydalanmaya mâlik kılmak için yapılmış bir akit*” şeklinde tanımlamakta ve tanıma dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır.⁹

İbn Âbidîn (1252/1836), bir terim olarak nikâhı, “*kasten milk-i müt`a ifade eden bir akit*” olarak diğer bir ifade ile “*erkeğin, şer`î olarak evlenilmesi yasak olmayan bir kadından istifade etmesini helâl kılan bir sözleşme*” olarak tanımlar. Tanımla ilgili gerekli izahları yapan müellif, konu ile ilgili farklı değerlendirmeleri, kaynaklarını da zikrederek, aktarır.¹⁰

3.2.2. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Hükümü

İbnü'l-Hümâm, nikâhın hükmüne dair bilgileri, mukaddime niteliği taşıyan bölümde, “*Nikâhın Vasfı*” başlığı ile sunmaktadır. Müellif ilk olarak konu ile ilgili farklı görüşleri aktarmaktadır. Bu görüşleri kısaca sıralamak gerekirse nikâh;

- Arzu ve şehvetin şiddetli olması durumunda icmâ` ile vaciptir.

⁵ “عقدٌ وضعٌ للملكِ المُتعةِ بالثانثيِ قصدًا” İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 99.

⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 99.

⁷ “ولا تتكحوا ما نكح آباؤكم من النساء” (en-Nisâ 4/22).

⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 99-100.

⁹ “عقدٌ وضعٌ لتمليكِ منافعِ البضعِ” Bâbertî, *el-Înâye*, III, 99.

¹⁰ “عقدٌ يفيدُ ملكَ المُتعةِ قصدًا” İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 180-184.

- Harama yönelme korkusu olup, ondan sakınmak mümkün olmuyor ise farzdır. Ancak bu durumda kişinin mehre ve nafakaya da malik olması gerekir. Aksi halde bu farzı yerine getirmediğinden dolayı kişi günahkâr olmaz.

- Normal şartlarda¹¹ farz-ı ayndır.

- Kadına eziyet çektirme ve haksızlık yapma ihtimali bulunan durumlarda mekruhtur. Bu zulüm ihtimali kesinlik arz ederse o zaman da haram olur.

Daha sonra İbnü'l-Hümâm, herhangi bir isim zikretmeksizin, Hanefî âlimlerinin bu konuda farklı görüşler serdettiklerini belirtir. Bu görüşlere göre nikâh;

- Farz-ı kifâyedir.

- Vâcib-i kifâyedir.

- Müstehaptır.

- Sünnet-i müekkededir. İbnü'l-Hümâm'a göre nikâhın müstehap olduğunu belirtenlerin sözü de onun sünnet-i müekked olduğuna hamledilir.¹²

Müellif nikâhın hükmüne dair aktardığı bu bilgilerden sonra nikâhın, sünnet-i müekkede olmasının daha isabetli olduğunu belirtmektedir.¹³ Bu tercihini de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi durumu ve ümmetinden kendilerini tamamen ibadete vermek isteyenleri kesin bir şekilde bundan men etmesi¹⁴ ile gerekçelendirmektedir.¹⁵

Bâbertî (786/1384) de, nikâhın hükmüne dair şiddetli arzu duyulması halinde vacip, normal şartlarda müstehap, kadına eziyet çektirme, haksızlık yapma endişesinin bulunması durumunda da mekruh olacağı yönünde görüşleri aktarır. Müellif bu görüşlerin gerekçelerine yer vermediği gibi, bu üç görüş arasında tercihte de bulunmaz.¹⁶

¹¹ İbnü'l-Hümâm'a göre normal şartlar (itidâl halî) ile kastedilen erkeğin münasebete muktedir olup, mehre ve nafakaya mâlik olmasıdır.

¹² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100-102.

¹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100-101.

¹⁴ “فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي” “Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” (Buhârî, “Nikâh”, I; Müslim, “Nikâh”, 3469).

¹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 101.

¹⁶ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 99.

İbn Âbidîn (1252/1836) de nikâhın hükmüne dair İbnü'l-Hümâm'ın aktardığı görüşleri hepsine eserinde yer verir. Müellif bu görüşler arasından birini tercih etmez ancak görüşlerin gerekçelerini izah ederken şahsî değerlendirmelerini de sunar.¹⁷

3.3. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Unsurları ve Şartları

3.3.1. Nikâhın (Evlenme Akdinin) Unsurları (Rükünleri)

Nikâhın rüknü, tarafların bu akdi ortaya koyan irade beyanları yani îcap ve kabuldür. İbnü'l-Hümâm da Merğînânî'nin (593/1197) “Nikâh, îcap ve kabul ile mün`akit olur.”¹⁸ ifadesinin şerhine, zikredilen kavramları tanımlayarak başlar.

Müellife göre in`ikâd, üzerine hüküm bina edilebilen şer`î bir akit oluşturacak şekilde sözlerden birinin diğeri ile bağlanmasıdır.¹⁹

İcap ise, kabule uygun olacak şekilde bir akit meydana getirebilecek ifadenin açıklanmasıdır. Aynı zamanda îcabın, bir akit ifade edecek uygun sözlerin ilki olması gerekmektedir. Kabul de, îcaptan sonra yani ikinci olarak zikredilen ifade olup kabulün tarafların herhangi birinden sâdır olması bir önem taşımamaktadır.²⁰

İbnü'l-Hümâm, erkeğin “Senin kızınla evlendim” sözüne karşılık diğeri tarafın “Seni onunla evlendirdim” ifadesinde olduğu gibi, kabulün îcaptan önce zikredilmesini geçerli bir irade beyanı olarak değerlendirmemektedir. Zira îcabın tanımında da belirtildiği gibi, irade beyanı olarak açıklanan ilk ifade, îcap olmaktadır. Bu durumda misal olarak aktarılan “Senin kızınla evlendim” beyanı, bir kabul ifadesi olmasına karşın, ilk olarak zikredilmesi sebebiyle îcap olarak değerlendirilmektedir.²¹

Bâbertî (786/1384) de nikâhın rükünleri olarak, diğeri akitlerde olduğu gibi, îcap ve kabulü zikreder. Ona göre îcap, tarafların hangisinden sâdır olursa olsun ilk olarak telaffuz edilen ifadedir. Kabul ise îcaba verilen cevaptır.²²

¹⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 187-195.

¹⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 189.

¹⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 102.

²⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 102.

²¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 102.

²² Bâbertî, *el-Înâye*, III, 99.

3.3.1.1. Nikâhın Mün`akit Olduğu ve Olmadığı Lafızlar

Fethu'l-Kadîr'de îcap ve kabul lafızlardan en az birinin geçmiş zaman (fiil-i mâzî) kipinde olması gerektiği konusunda uzun mütalaalara yer verilmektedir.

İbnü'l-Hümâm'a göre fiil-i mâzî sigası, bir şeyin varlığına ve onun gerçekleştiğine delâlet etmektedir. Aynı zamanda bu ifade, lafzın ve onun gereğinin yerine getirilmesini de belirtmektedir. Bu sebeple geçmiş zaman kalıbı, kullanılış itibari ile geçmiş bir haberi aktarıyor ise de fıkıh literatüründe akdin kuruluşu için kullanılmaktadır.²³

İrade beyanlarından birinin müstakbel kalıpta zikredilmesi²⁴ konusuna gelince Merğînânî'ye (593/1197) göre bu durumda vekâlet söz konusudur. Taraflardan biri, hem îcap hem de kabul ifadesini üstlenir, dolayısıyla da bu irade beyanları geçerli olur.²⁵

İbnü'l-Hümâm ise îcabin emir kalıbı ile beyan edilmesi durumunu vekâlet ilişkisi ile izah etmez. Müellif bu konuda Merğînânî'nin (593/1197) değerlendirmesine karşılık diğer Hanefî âlimlerin, kullanılan emir kalıbını bizatihi îcap olarak kabul ettiklerini aktarır. Talâk, muhâla`a, kefâlet ve hibe konularında da emir kalıbının kullanılabilirdiğini belirten müellif, Merğînânî'nin (593/1197) değerlendirmesini isabetli bulmadığını kaydetmektedir. Diğer yandan İbnü'l-Hümâm emir sigası ile zikredilen îcabin vekil kılma olarak değerlendirilmesine, meclis birliğini gerekçe göstererek itiraz eder. Müellife göre îcabin emir kalıbında kullanılması ile vekil tayin etme gerçekleşmiş olsa idi, bu durumda vekâletin söz konusu meclisle sınırlı kalmaması gerekirdi.²⁶ Zira nikâhın in`ikâd şartlarından biri meclis birliğidir. İcap zikredildikten sonra kabul beyanı dile getirilmeden meclis birliği ortadan kalkarsa îcap geçersiz hale gelmiş olur. Ancak vekâlet için meclis birliği söz konusu değildir. Bu sebeple emir kalıbında zikredilen beyanın îcap olarak değerlendirilmesi isabetli bir yaklaşımdır.

İbnü'l-Hümâm, nikâhı mün`akid kılan lafızları dört kısımda ele alır:

²³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 103.

²⁴ İbnü'l-Hümâm irade beyanlarının müstakbel kalıbında olması ile fiil-i muzari ve emir kiplerini kastetmektedir. Örneğin "Beni evlendir" îcabına karşılık "Seni evlendirdim" ifadesinin kabul olarak zikredilmesidir (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 105).

²⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 189.

²⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 103-104.

1. Nikâhın mün`akid olacağı konusunda mezhep içinde ihtilafın olmadığı ancak diğer mezheplerin itiraz ettikleri lafızlar: “Nikâh” ve “tezvîc” lafızlarının dışında “hibe”, “sadaka”, “temlik” ve “kılmak” (cal) ifadeleri bunlardandır. İbnü'l-Hümâm'a göre bu lafızlar mecaz yolu ile nikâh akdi için kullanılabilir. 27
2. Nikâhı mün`akid kılmakla birlikte mezhep içinde ihtilafı olan lafızlar: Bey`, selem, sarf, kabz ve sulh lafızları.
3. Nikâhı mün`akid kılmamakla birlikte mezhep içinde ihtilafı olan lafızlar: İcâre ve vasiyet lafızları.
4. Nikâhı mün`akid kılmayacağına dair ihtilafın olmadığı lafızlar: İbâha, ihlâl ve temettu` lafızları. 27

Bu lafızların tasnifinde dikkate alınan husus, nikâhın temlikte delalet eden lafızlarla mün`akid olacağı kanaatidir. Diğer yandan *el-Hidâye*'de zikredilmemesine karşın İbnü'l-Hümâm bu konu ile ilgili önemli bir noktaya da dikkat çeker. Müellife göre nikâhı mün`akid kılmayan lafızların kullanıldığı akitler şüphe oluşturmaktadır. Böyle bir nikâhta zıfâfın gerçekleşmesi durumunda, bu şüphe sebebiyle taraflardan had cezası düşer ve kadına mehr-i müsemma ve mehr-i misilden az olanın verilmesi gerekir. 28

Bâbertî (786/1384) bu konuda İbnü'l-Hümâm gibi nikâhı mün`akid kılan lafızları belli bir tasnife tâbi tutmaz. Merğînânî'nin (593/1197) zikrettiği lafızları kısaca izah etmekle yetinir ve konu ile ilgili farklı bilgilere de yer vermez. 29

İbn Âbidîn (1252/1836) de bu konuda İbnü'l-Hümâm'ın eserini kaynak göstererek nikâhı mün`akid kılan lafızların dörtlü taksimini aktarır. 30

3.3.1.2. Yazı, Mektup veya Elçi ile Nikâh

Nikâhı mün`akid kılan lafızlardan sonra *el-Hidâye*'de nikâhın sıhhat şartlarından biri olan şahitler konusuna yer verilir. İbnü'l-Hümâm ise, bu konudan önce, furû` başlığı altında akdinin rüknü olan irade beyanının mahiyeti ile ilgili birkaç meseleye daha değinir.

27 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 105-108.

28 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 108.

29 Bâbertî, *el-İnâye*, III, 105-109.

30 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 187-195.

İlk olarak müellife göre nikâh, sözle olduğu gibi, erkeğin evlenmek istediği kadına mektup yazması suretiyle, yani yazı ile de mün`akid olur. Şöyle ki, mektup kadına ulaştığında kadın şahitlerin huzurunda mektubu okur ve “Kendimi onunla evlendirdim” ya da “Falanca kişi bana mektup yazmış ve benimle evlenmek istiyor. Sizler şahit olun ki ben kendimi onunla evlendirdim” derse nikâh gerçekleşmiş olur.³¹ Bunun dışında Hanefî mezhebine göre tarafların îcap ve kabul lafızlarını sözlü olarak ifade etmeyip yazmaları nikâhı mün`akid kılmaz.³²

Yine İbnü'l-Hümâm'ın izahına göre erkek kadına bir elçi gönderir ve evlenme isteğini elçi vasıtasıyla bildirirse kadının bu teklifi kabul etmesi ve şahitlerin de her iki irade beyanını işitmeleri durumunda nikâh mün`akid olur.³³

Bu konuda dilsizlerin durumu da gündeme getirilebilir. Müellife göre dilsiz olanlar için belirli işaretler kullanılıyorsa nikâh bu işaretlerle mün`akid olur.³⁴

İbnü'l-Hümâm'ın furû` başlığında ele aldığı bu konular, *el-Hidâye*'de mevcut olmadığı için Bâbertî (786/1384) tarafından da eserine dâhil edilmemiştir.

3.3.1.3. Nikâhta İkrâr Lafızları

Nikâhın ikrâr edilmesi konusunda Merğînânî (593/1197) herhangi bir bilgiye yer vermemektedir. İbnü'l-Hümâm ise, bu meseleyi hem nikâh akdinde kullanılan lafızlar konusunda hem de nikâhta şahitlerin varlığı konusunda ele alır.

Müellife göre eğer erkek ve kadından biri şahitlerin önünde “O benim zevcemdir/kocamdır, ben de onun eşiyim” der ve diğeri de bunu onaylarsa nikâh gerçekleşmez. Zira ikrâr, var olan bir şeyi ortaya çıkarmak olup; olmayanı var kılmak değildir.³⁵ Ancak taraflar şahitlerin huzurunda nikâhı ikrâr ederler ve şahitlerin “Siz bunu nikâh kıldınız” ifadesini tasdik ederlerse bu durumda nikâh gerçekleşmiş olur. Çünkü “kılmak (cal)” lafzı nikâhı mün`akid kılan bir ifadedir.³⁶

Bu konuda da *el-Hidâye*'de bir izah mevcut olmadığından *el-Înâye*'de de meseleye dair herhangi bir ibareye rastlanmamaktadır.

³¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 109.

³² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 103.

³³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 109-110.

³⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 109.

³⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 105.

³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 115.

3.3.2. Evlenme Akdinin Şartları

3.3.2.1. İn`ikâd Şartları

3.3.2.1.1. Evlenme Ehliyeti³⁷

Nikâhın in`ikâd şartlarından biri, akdi gerçekleştirecek olan tarafların eda ehliyetine³⁸ sahip olmalarıdır.

İbnü'l-Hümâm, evlenme akdinde ehliyet konusunu “Veliler” adlı hususî bir başlık altında ele alır. Müellif, konu ile ilgili olarak *el-Hidâye*'de yer verilen ifadelerin şerhine başlamadan önce velâyet konusuna dair giriş mahiyetinde bilgiler aktarır.

Konu ile ilgili ilk olarak velinin, âkıl-bâliğ kişiler olabileceği; çocuğun, matuhun, kölenin ve müslüman üzerinde kâfirin velâyetinin söz konusu olamadığı belirtilir. Daha sonra velâyetin, velâyet-i nedb ve velâyet-i icbâr olmak üzere iki çeşide ayrıldığı zikredilir ve bunların açıklaması yapılır.

Müellife göre velâyet-i nedb ya da velâyet-i istihbâb; ister bekâr ister dul olsun âkıl-bâliğ kız üzerindeki velâyettir. Velâyet-i icbâr ise ister bekâr ister dul olsun küçük kız, matuh bayan ve cariye üzerindeki velâyettir.³⁹ İbnü'l-Hümâm daha sonra velâyet konusu ile ilgili Ebû Hanîfe'den (150/767), İmam Muhammed'den (189/805) ve Ebû Yusuf'dan (182/798) nakledilen görüşleri aktarır ve metnin şerhine başlar.⁴⁰

Bâbertî (786/1384) ise metnin şerhine başlamadan önce velâyet ve kefâet konusunun neden muharremât bahsinden sonra ele alındığını izah eder. Müellife göre hem evlenme engelinin bulunmaması hem de nikâhta velâyet konusu nikâhın şartlarındandır. Ancak nikâhın mahallinin uygun olması, geçerli olduğuna dair ittifakın söz konusu olduğu bir şarttır. Ancak velâyet ve kefâet konusunda aynı durum geçerli değildir. Bu sebeple müttetik olunun konu öncelikli olarak zikredilmektedir.⁴¹

³⁷ Konu ile ilgili bkz. Şener, Mehmet, İslâm Hukukunda Velâyet (I), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, sayı: 2, s. 203-222; Şener, Mehmet İslâm Hukukunda Velâyet (II), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sayı: 3, s. 161-180 ve Danişman, Muhammet Ali, İslam Hukukuna Göre Evlilikte Velayet ve Kapsamı, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı: 8, s. 239-258.

³⁸ Eda ehliyeti, kişinin kendisi için hak ve borçlar doğuran hukukî işlemleri yapabilme yetkisidir (Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 227).

³⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 156.

⁴⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 156-157.

⁴¹ Bâbertî, *el-`Înâye*, III, 157.

Biz de İbnü'l-Hümâm'ın "Veliler" başlığı altında aktardığı meseleleri küçükler, akıl hastaları, köleler-cariyeler ve buluş çağına ulaşmış kızlar sınıflandırmasına göre ele alacağız.

a) Küçükler

Evlilik akdi açısından buluşa ermemiş çocuklar ile ilgili İbnü'l-Hümâm birkaç meseleye değinmektedir.

İlk olarak kız ya da erkek çocukların velileri tarafından evlendirilebilecekleri belirtilmektedir. İmam Şâfiî (204/820) küçükleri evlendirme yetkisini velilerinden yalnızca babaya ve dedeye verirken, İmam Mâlik'e (179/795) göre küçükler yalnızca babaları tarafından evlendirilebilir. Müellif bu görüşlerin delillerini de aktararak, bunların değerlendirmelerine yer verir.⁴²

İbnü'l-Hümâm bu konuyla ilgili evlendirildikleri takdirde küçüklerin muhayyerlik haklarından da bahseder.

Müellife göre babası ya da dedesi tarafından evlendirilen kız ya da erkek çocuğunun buluşa erdikten sonra muhayyerlik hakları yoktur. Ancak babası ya da dedesi dışındaki bir velisi tarafından evlendirilen küçük, buluşa ulaştıktan sonra isterse bu evliliği devam ettirebilir isterse de sona erdirebilir. İbnü'l-Hümâm bu konuda mezhep içindeki farklı görüşleri ve bu görüşlerin delillerini de sunar. Bunun yanında müellif küçüğün buluşa erdikten sonra evliliği sona erdirmek istemesi halinde bunun, talak olarak mı yoksa fesih olarak mı değerlendirileceği konusunu da gündeme getirir ve konuyla ilgili değerlendirmelerine yer verir.⁴³

b) Akıl Hastaları

Evlenme bahsinde eda ehliyetine sahip olmayanlar başlığında değerlendirilen akıl hastaları konusunda İbnü'l-Hümâm yalnızca bir konuya temas etmektedir.

Akıl hastası olan bir kadının veli olarak hem babasının hem de oğlunun bulunması durumunda Ebû Hanife (150/767) ve Ebû Yûsuf'a (182/798) göre velisi oğludur. İmam Muhammed (189/805) ise babanın oğuldan daha şefkatli olması sebebiyle kadının velisinin babası olduğunu belirtir. Bununla birlikte müellif babaları ya da dedeleri

⁴² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 172-173.

⁴³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 175-177.

tarafından evlendirilen akıl hastası bir erkeğin ve kadının, rahatsızlıklarının ortadan kalkması halinde muhayyerliklerinin söz konusu olmadığını da kaydeder.⁴⁴

c) Köleler-Cariyeler

Evlilik akdi açısından eda ehliyetine sahip olmayan diğer bir grup da kölelerdir. İbnü'l-Hümâm “Veliler” başlığında köleler ile ilgili, onların veli olamayacakları dışında herhangi bir bilgi aktarmaz. Nikâh akdi açısından kölelerin durumunu ise müstakil bir başlık altında ele alır. Müellif, gayrimüslimlerin kendi aralarındaki evliliklerine dair bölümden sonra “Kölelerin Nikâhı” adlı bir baba yer verir ve köleler ilgili meseleleri burada izah eder.

Müellife göre köleler ve cariyeler ancak efendilerinin izinlerini alarak evlenebilirler. Kölelerin ya da cariyelerin bu izni almadan evlenmeleri halinde, bu nikâh mevkûf olmaktadır. Bu konuyla ilgili diğer mezheplerin görüşlerine de yer veren İbnü'l-Hümâm, netice olarak mezhep görüşünün isabetli olduğunu delilleri ile birlikte ortaya koyar.⁴⁵

İbnü'l-Hümâm, bu konuda mükateb⁴⁶, medebber⁴⁷ ve me'zûn⁴⁸ köleler ile ümm-i veledin⁴⁹ durumu ile ilgili farklılıklara da yer verir.⁵⁰

d) Buluş Çağına Ulaşmış Kızın Nikâhı

İhtilafı olan bu mesele ile ilgili olarak İbnü'l-Hümâm öncelikle Ebû Hanîfe'nin (150/767), İmam Muhammed'in (189/805) ve Ebû Yusuf'un (182/798) görüşlerini aktarmaktadır.

Ebû Hanîfe (150/767) ve Ebû Yusuf'a (182/798) göre âkıl bâliğ olan hür bir kız velisi olmasa da nikâhlanabilir ve bu nikâhı geçerli olur. İmam Muhammed'e (189/805) göre ise kızın velisi olmadan gerçekleştirdiği nikâh mevkûftur, velisinin icâzetine ihtiyacı

⁴⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 185.

⁴⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 263-264.

⁴⁶ Mevlâsıyla kitâbet akdi yapmış köledir (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 417).

⁴⁷ Azad olunması mevlâsının ölümüne bağlanmış bulunan köledir (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 413).

⁴⁸ Kendisine belli konularda hukukî işlem yapabilme konusunda izin verilmiş olan köledir (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 375).

⁴⁹ Mevlâsının firaşinde, onun ikrârı ile birlikte çocuk doğurmuş olan cariyedir. Efendisinin ölümünden sonra hür olur (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 592).

⁵⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 264-266.

vardır. İmam Şâfiî (204/820) ve İmâm Mâlik'e (179/795) göre ise bir kız ancak velisi tarafında evlendirilebilir.⁵¹

İbnü'l-Hümâm, bu görüşleri aktardıktan sonra karşı görüşte olanların ayet ve hadislerden delillerini ortaya koyar ve bu delillerin söz konusu kanaati desteklemediğini izah eder.

Buluğa ermiş kızın velisi olmadan evlenemeyeceğine dair delil olarak şu ayet ve hadisler zikredilmektedir.

*“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, esleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın.”*⁵² Bu ayette velilere “engel olmamaları” konusunda bir uyarı yapılmıştır. Velide böyle bir yetki mevcut ki, ayet bu yönde bir ikazda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, nikâhın kadının değil velinin elinde bulunduğu delalet etmektedir. İbnü'l-Hümâm'a göre ise söz konusu ayet, bu durumda olan kadınların evlenmelerinin engellenmesi değil; aksine kadınların evlendiklerinde onlara mani olunmamasını ifade etmektedir. Diğer ayette⁵³ olduğu gibi bu ayette de evlendirme fiili kadına isnad edilmiştir ve bir sözde de asıl olan fiilin gerçek failine nisbet edilmesidir.⁵⁴ Netice olarak zikredilen ayet, muhaliflerin görüşlerinin bir delili olamaz.

Müellif daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Bir kadın, velisinin izni olmadan kendi kendisine evlenirse nikâhı batıldır, nikâhı batıldır, nikâhı batıldır.”*⁵⁵ ve *“Velisiz nikâh olmaz.”*⁵⁶ beyanlarının da karşı görüşün delili olarak zikredildiğini belirtir. Ancak İbnü'l-Hümâm bu hadisleri aktardıktan sonra ciddî senet tenkitlerine tâbi tutar. Müellife göre zikredilen bu iki hadis *“Kocasız olmayan kadın (eyyim), kendisi hakkında velisinden daha çok hak sahibidir.”*⁵⁷ hadisi ile muhteva bakımından çelişmektedir. Hadiste

⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 157. Nikâh akdinde velâyet konusu ile ilgili bkz. Köse, Saffet, “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2, 101-116 (2003).

⁵² el-Bakara 2/232.

⁵³ el-Bakara 2/230.

⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 159.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18, 19; Tirmizî, “Nikâh”, 14; İbn Mâce, “Nikâh”, 15; Dârimî, “Nikâh”, 11.

⁵⁶ Buhârî, “Nikâh”, 36; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 16; Tirmizî, “Nikâh”, 14; İbn Mâce, “Nikâh”, 15; Dârimî, “Nikâh”, 11.

⁵⁷ Müslim, “Nikâh”, 66; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 24, 25; Tirmizî, “Nikâh”, 18; Nesâî, “Nikâh”, 31.

belirtilen kocası olmayan kadın dul olabildiği gibi bâkire de olabilir. Böyle bir kadının velisi ancak kadının rızasını alarak onu evlendirebilir. Zikredilen bu son hadis kadını, nikâh akdini gerçekleştirme açısından velisinden daha hak sahibi ve yetkili göstermektedir. Ayrıca İbnü'l-Hümâm bu hadisin isnad bakımından da diğer hadislerle kıyasla daha güçlü olduğunu ve hadisin sıhhati konusunda ihtilafın olmadığını da belirtir.⁵⁸ Bu hadislerin uzun uzun değerlendirmelerine de yer veren müellif netice olarak mezhep görüşünün isabetli olduğunu kaydeder.⁵⁹

Daha sonra müellif, ergenlik çağına varan kızın rızasının istenmesi gerekliliğinden ve susma, ağlama, gülme gibi hallerinin hangi durumlarda kızın muvafakatine delâlet edeceği konusundan bahseder. Meseleleri etraflıca ele alan İbnü'l-Hümâm, kimi hususlarda mezhep içindeki farklı görüşlere ve diğer mezheplerin yaklaşımları da yer verir.⁶⁰

Bu konuda ayrıca bekâr olan ve dul olanların farkları ile bekâreti nikâh haricinde bir durumla ortadan kalkan kızın durumu ile ilgili bilgiler de aktarılır.⁶¹

3.3.2.1.2. Meclis Birliği

İbnü'l-Hümâm, meclis birliği konusunu, nikâhın şartlarından biri olarak müstakil bir başlıkta ele almaz. İcabın emir sigasında zikredilmesi durumunda bu beyanın, Merğînânî'nin (593/1197) kanaatinin aksine, vekil kılma olarak değerlendirilemeyeceğini, meclis birliğini gündeme getirerek, belirtir. İşte bu meselenin ardından meclis birliği ile neyin kastedildiğini izah eder.

Müellife göre taraflardan biri îcap ifadesini zikreder ancak diğeri kabul beyanını belirtmeden bulunulan yerden ayrılır ya da aynı mekânda farklı bir işle meşgul olursa meclis birliği ortadan kalkmış olur. Bu durumda da nikâh, mün`akid olmaz. Zira İbnü'l-Hümâm'a göre in`ikâd, fiilî ya da hükmî olarak meclis birliği bozulmaksızın sözlerin birinin diğeri ile bağlantılı olmasıdır. Eğer taraflar yürürken ya da bir binek üzerinde

⁵⁸ Konu ile ilgili hadislerin değerlendirmesi için bkz. Özudoğru, Bekir, *İbnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadir'de Hadis Usulü Meselelerine Yaklaşımı*, s. 97-98; Uysal, Şule Yüksel, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri Ve Fethu'l-Kadir'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak Ve Yemin Hadisleri Örneği)*, s. 130-132.

⁵⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 157-161.

⁶⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 164-168.

⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 169-170.

iken irade beyanlarını dile getirirlerse bu durumda da akit geçerli olmaz. Ancak tarafların bir gemide seyahat ediyor olmaları meclis birliği için bir engel teşkil etmez.⁶²

3.3.2.1.3. Evlenme Engelinin Bulunmaması

Evlenme engelinin bulunmamasının, nikâhın in`ikâd şartlarından mı yoksa sıhhat şartlarından mı olduğu konusu tartışmalıdır. Genel kanaat, üzerinde ittifak edilen evlenme engellerinin bulunmamasının nikâhın in`ikâd şartı; hakkında ihtilafın söz konusu olduğu evlenme engellerinin bulunmamasının ise akdin sıhhat şartlarından olduğu yönündedir.⁶³

İbnü'l-Hümâm'ın, nikâh bölümünde bu konuya direkt olarak işaret ettiği görülmemektedir. Ancak nikâhın in`ikâd şartının bulunmamasının akdin butlanını, sıhhat şartının mevcut olmamasının da nikâhın fesadını gerektireceği ön kabulü ile yola çıkılırsa İbnü'l-Hümâm'ın da bu konuda genel kanaate paralel bir düşünceye sahip olduğu söylenebilir. Zira müellifin fâsit olan nikâha verdiği örnekler⁶⁴, hakkında ihtilafın vaki olduğu evlenme engellerinin söz konusu olmasının İbnü'l-Hümâm tarafından da nikâhın sıhhat şartlarının eksikliği olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Müellif, evlenme engelleri ile ilgili meseleleri “Muharremât” başlığında ele almakta ve konuya, ilgili ayeti⁶⁵ zikretmekle başlamaktadır. Daha sonra İbnü'l-Hümâm nikâhın mahallinin onun şartlarından biri olduğunu zikreder. Müellife göre nikâh akdini mahalli mutlak olarak kadındır.⁶⁶ Bâbertî (768/1384) ise nikâhın şartlarından biri olarak zikrettiği mahalli, kendisi ile evlenilmesinde şer`î bir maninin bulunmadığı kadın olarak açıklar.⁶⁷ İbn Âbidîn'e (1252/1836) göre de nikâhın mahalli kendisi ile evlenilmesi konusunda şer`î bir engelin olmadığı kadındır.⁶⁸ Ayrıca İbn Âbidîn (1252/1836) bu konudaki görüşleri aktardıktan sonra “evlenilmesinde şer`î bir engel bulunmayan”

⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 104.

⁶³ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Günay, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayırımı*, s. 22-32.

⁶⁴ Erkeğin, boşadığı eşinin iddet süresinde kız kardeşi ile evlenmesi, dördüncü eşinin iddet süresinde beşinci kadınla nikâhlanması ve cariye üzerine hür kadın ile evlenmesi gibi (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 243).

⁶⁵ en-Nisâ 4/23.

⁶⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 100.

⁶⁷ Bâbertî, *el-Înâye*, III, 99.

⁶⁸ Konu ile ilgili tartışmalar için bkz. Günay, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayırımı*, s. 47-52.

ifadesindeki evlenmenin (nikâh) vat` anlamında değil, akit manasında olduğunu; bu sebeple nikâh esnasında hayız, nifas ya da ihram gibi münasebete mani olan şer`î engellerin bulunmasının akit için bir mani teşkil etmeyeceğini de bildirir.⁶⁹

Bu çerçevede İbnü'l-Hümâm bir kadının şer`an nikâhın mahalli olmasını engelleyen sebepleri yedi maddede sıralar. Müellifin ifadelerine göre bu sebepler neseb, sıhriyet, radâ`, cem`⁷⁰, başkasının nikâhında olma, din birliğinin olması ve zıddiyet⁷¹ (nef)tir.⁷² Bâbertî (768/1384) ise evlenme engellerinin dokuz sebepten ibaret olduğunu belirtir. Müellif, İbnü'l-Hümâm'ın zikrettiğini engellere ilave olarak hür kadından önce cariye ile evlenilmesini ve üç boşamayı da birer evlenme engeli olarak aktarır.⁷³ İbnü'l-Hümâm da cariyeden sonra hür kadınla evlenilemeyeceği görüşünde olmakla birlikte bunu ayrı bir durum olarak zikretmemiş, cem` başlığında misal olarak kullanmıştır.⁷⁴ Bâbertî'nin (768/1384) belirttiği üç kere boşamanın bir evlenme engeli olması ise İbnü'l-Hümâm'ın, nikâh bahsinde değinmediği bir konudur.⁷⁵ İbn Âbidîn (1252/1836) de bu konuda İbnü'l-Hümâm'ın usulünü takip etmiş ve müellifin nikâh bahsinde ele almadığı hususlara onun gibi talâk bahsinde yer vermiştir.⁷⁶

Müellif kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınları sıralarken, bu yasağın daimi ya da geçici olmasını dikkate alarak herhangi farklı bir tasnife yer vermemektedir. Bu yedi maddeyi zikrettikten sonra sırası ile her birini izah etmekte ve gerekli gördüğü yerlerde *el-Hidâye*'de yer almayan bilgileri eklemektedir. Biz ise nikâh akdinin şartlarını daha doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için evlenme engellerini devamlı ve geçici olan evlenme engelleri şeklinde iki ayrı başlıkta ele alacağız.

a) Devamlı Evlenme Engelleri

Kan Hısımlığı (Nesep): Doğum ile meydana gelen kan akrabalığıdır. Nesep sebebiyle kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar şunlardır:

⁶⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 181-183.

⁷⁰ Aynı anda evli olunması haram olan kadınları bir nikâh altında bir araya getirmektedir (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 257.)

⁷¹ Bâbertî'nin (768/1384) milk olarak ifade ettiği bu evlenme engeline örnek olarak İbnü'l-Hümâm, efendinin cariyesi ile, kadının da kölesi ile evlenmesini zikretmiştir (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 118). Bir evlilikte mâlik olmak memlûk olmaya zıt olduğundan, bu evlenme engeli nefy olarak isimlendirilmiştir (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 257).

⁷² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 117-118.

⁷³ Bâbertî, *el-Înâye*, III, 117.

⁷⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 118.

⁷⁵ Müellifin bu konu hakkında değerlendirmeleri ilgili başlıkta zikredilecektir.

⁷⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 255-266.

- Furû` : Kız çocuklar, kız torunlar.
- Usûl: Anneler, nineler.
- Anne-babanın furû`u ve bunların çocukları: Kız kardeşler, kardeşlerin kızları, kardeşlerin kız torunları.
- Dede-ninenin furû`u: Halalar, teyzeler. Ancak hala ve teyzekızları ile evlenmek yasak değildir.⁷⁷

İbnü'l-Hümâm bu konuda *el-Hidâye*'de zikredilmeyen iki duruma da temas etmektedir. Müellife göre *li`ân*⁷⁸ sebebi ile erkek tarafından nesebi nefyedilen kız da kız çocuk hükmündedir. Bu sebeple erkeğin bu kızla evlenmesi de yasaktır. Aynı şekilde erkeğin zinadan olan kızı da öz kızı gibi değerlendirilir. Bundan dolayı kız çocuğu ile evlenme hükmü, zinadan olan kız çocuğunun durumunu da kapsamaktadır.⁷⁹

Sıhrî Hısımlık: Evlenme ile meydana gelen akrabalıktır. Musâhera sebebiyle kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar şunlardır:

- Eşin furû`u: Nikâh akdinden sonra kendileri ile zifafa girilen kadınların kızları, kız torunları (üvey kızlar, üvey torunlar).
- Eşin usûlü: Eşin annesi ve nineleri. Bu kadınlarla evlenmenin yasak olabilmesi için taraflar arasında sadece nikâh akdinin yapılmış olması yeterlidir. Burada, eşin kızları ya da torunları ile evlenmede olduğu, zifaf şartı aranmamaktadır.
- Usûlün eşleri: Baba ve dedelerin eşleri (Üvey anne ve üvey nineler). Bu kadınlarla da evlenmenin yasak olması için yalnızca nikâh akdinin gerçekleşmiş olması yeterlidir. Ayrıca burada babaların/dedelerin zina ettikleri kadınlar ile nikâhlandıkları kadınlar arasında bir fark bulunmamaktadır.
- Furû`un eşleri: Çocukların ve torunların eşleri. Usûlün eşlerinde belirtilen durumlar aynen burada da geçerlidir.⁸⁰

⁷⁷ en-Nisâ 4/23.

⁷⁸ Li`ân, eşinin zina ettiğini veya doğan/doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia eden erkeğin hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin masum olduğuna aynı tarzda yemin etmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, M. Akif, "Liân", *DİA*, XXVII, 171-172.

⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 118.

⁸⁰ en-Nisâ 4/23.

Evlilik birliği ile meydana gelen bu akrabalığın gereği olarak erkek, evlendiği kadının annesi ile evlenemez. Bu yasağın söz konusu olabilmesi için taraflar arasında nikâh akdinin olması yeterlidir, buna ek olarak zifafın gerçekteşmiş olması şartı aranmaz. Zira eşlerin anneleri, ayette herhangi bir kayıt olmadan mutlak olarak zikredilmektedir.⁸¹ Ancak üvey kızlara gelince, erkeğin bu kızlarla evlenmesinin yasak olabilmesi için nikâh akdi ile birlikte zifafın da gerçekteşmiş olması gerekmektedir. Zira ilgili ayette zifaf kaydı belirtilmektedir.⁸² Bununla birlikte aynı ayette belirtilen üvey kızların, erkek ile aynı evde bulunmaları kaydı ise, zifafın gerçekteşmiş olması gibi hükmü etkileyen bir ifade değildir. Bu kayıt, sadece genel durumu belirtmektedir. Bu sebeple zifaf gerçekteşmiş ise erkek, üvey kızları ile aynı evde olsun ya da olmasın her iki durumda da onlarla evlenemez. İbnü'l-Hümâm'a göre üvey çocukların kızları da üvey kızlar ile aynı hükme tâbidir.⁸³

Erkeğin üvey anneleri, üvey nineleri, oğullarının ve torunlarının eşleri ile evlenmesinin yasak olması için de nikâh akdinin gerçekteşmiş olması yeterlidir. Erkeğin eşinin usûlü ile evlenememesinde olduğu gibi, bu kadınlarla evlenememesi için zifafın gerçekteşmesi şartı aranmamaktadır.⁸⁴

Erkeğin, oğullarının ve torunlarının eşleri ile evlenememesi, bahsi geçen ayet⁸⁵ ile sabit olmaktadır. Ancak ayette oğullar belirtilirken, oğulların “öz oğul” olmaları kaydı zikredilmektedir.⁸⁶ İbnü'l-Hümâm ayetteki bu kaydın, erkeğin süt çocuğunun eşi ile evlenmesini helal kılmak için değil evlat edinilen çocuğun eşi ile evlenilebileceğini belirtmek için vurgulandığının altını çizmektedir.⁸⁷

İbnü'l-Hümâm, bu konuda zinanın da hurmet-i müsâhera doğuracağı konusuna yer vermektedir. Kan hısımlığı başlığında da değinildiği gibi İbnü'l-Hümâm, erkeğin bir kadınla zina etmesi durumunda erkek, bu ilişkiden meydan gelen kız ile evlenemez. Diğer bir ifade ile Hanefî mezhebine göre zina da hürmet-i müsâhera doğurmaktadır. Bu durumda zina eden erkek, kadının gerek kan hısımlığı gerekse süt akrabalığı bulunan

⁸¹ en-Nisâ 4/23.

⁸² en-Nisâ 4/23.

⁸³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 118-120.

⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 120.

⁸⁵ en-Nisâ 4/23.

⁸⁶ “حَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ...” (en-Nisâ 4/23).

⁸⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 121.

usûlü ve furû`u ile evlenemez. Aynı şekilde kadın da erkeğin her iki açıdan usûlü ve furû`u ile nikâhlanamaz.⁸⁸

İmam Şâfiî (204/820) ise “*Haram helâli haram kılmaz*”⁸⁹ hadisini delil göstererek zina ile sıhriyetin söz konusu olamayacağını belirtir. Bununla birlikte İmam Şâfiî’ye (204/820) göre hurmet-i müsâhera bir nimettir ancak bu nimet yasaklanmış şeylerle elde edilemez.⁹⁰

İbnü’l-Hümâm ise bu konuda İmam Şâfiî’nin (204/820) aksine İmam Mâlik’in (179/795) ve Ahmed b. Hanbel’in (241/855) de Hanefî mezhebi ile aynı kanaatte olduklarını belirtir ve mezhep görüşünün isabetli olduğunu birkaç hususu dile getirerek izah eder.

İlk olarak müellife göre cinsel ilişki çoğunlukla bir çocuğun dünyaya gelmesinin sebebidir ve sıhriyetin söz konusu olması da bundan kaynaklanmaktadır. Helal olan ilişkiye kıyas edildiğinde zinada da aynı durum geçerli olduğundan zina sebebiyle dünyaya gelen çocuk ile zina eden erkek ve kadın arasında da anne-kız, baba-oğul ilişkisi oluşur.⁹¹

Diğer yandan müşterek, mükâteb ya da Mecusi olan bir cariye ile ilişkiye girildiğinde yahut hayızlı, nifaslı, ihramlı ya da oruçlu olan bir kadın ile münasebet gerçekleştiğinde, böyle durumlarda vat` haram olmakla birlikte sıhriyet söz konusu olmaktadır. İbnü’l-Hümâm’a göre bu örneklerden de anlaşılacağı üzere hurmet-i müsâherabın sabit olması için muteber olan helal ya da haram olmasına bakmaksızın ilişkinin gerçekleşmiş olmasıdır.⁹²

İmam Şâfiî’nin (204/820) delil olarak zikrettiği hadise⁹³ gelince İbnü’l-Hümâm’ın haram olan şeyin, helal olanı haram kılamaması, onun bizzat haram olması ile ilgilidir. Örneğin az miktarda bir suya içki dökülürse suyun kendisi haram olmamakla birlikte suyun kullanımı haram olur. Ancak burada suya dökülen maddenin kendisi haramdır. Zinan hurmet-i müsâhera doğurması konusunda ise sıhriyeti doğuran, zinanın kendisi değil münasebetin gerçekleşmiş olmasıdır. Bundan dolayı zikredilen hadis sahih dahi

⁸⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 126-129.

⁸⁹ “لَا يُحْرَمُ الْحَلَالُ” (İbn Mâce, “Nikâh”, 35, 63).

⁹⁰ Müzenî, *el-Muhtasar*, I, 181.

⁹¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 127-128.

⁹² İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 128.

⁹³ “*Haram helâli haram kılmaz.*” (İbn Mâce, “Nikâh”, 35, 63).

olsa zinanın sıhriyet sebebi olmayacağına bir delil teşkil etmez.⁹⁴ Bununla birlikte müellife göre bu hadisin sahih olduğunu söylemek de zordur. Zira hadis, senesinde yer alan Osman b. Abdurrahmân el-Vakkâsî'nin yalancılıkla ta'n edilmesi sebebiyle zayıf olarak değerlendirilmektedir.⁹⁵ İbnü'l-Hümâm söz konusu hadis ile ilgili değerlendirmeleri aktardıktan sonra, mezhep görüşünü destekleyen birkaç hadisi⁹⁶ de nakleder. Zikrettiği hadislerin mürsel⁹⁷ ve munkatı⁹⁸ rivayetler olduğunu kaydeden müellif, bunun bir nakısa olmayacağını zira hadisin râvilerinin sika ve âdil olduktan sonra mürsel hadisin de delil olabileceğini belirtir.⁹⁹

Konu ile ilgili *el-Înâye*'ye ve *Reddü'l-muhtâr*'a bakıldığında her iki eserde de *Fethu'l-Kadîr*'de olduğu gibi bu konuya dair ayrıntılı izahlara yer verilmediği görülmektedir. Bâbertî (786/1384) zinanın hurmet sebebi olmasını, İbnü'l-Hümâm'ın değindiği gibi, cinsel ilişkinin genellikle bir çocuğun dünyaya gelmesi ve neticede bir aile ilişkisinin söz konusu olması ile açıklamaktadır.¹⁰⁰ İbn Âbidîn (1252/1836) ise konu ile ilgili İbnü'l-Hümâm'ın izahlarını aktardıktan sonra, ilişkinin yasak olmakla birlikte gerçekleştiği durumlarda hurmet-i müsâheranın söz konusu olduğunu belirterek, İbnü'l-Hümâm'ın da yer verdiği gibi, zinayı bu durumlara kıyaslamaktadır.¹⁰¹ Ancak her iki müellif de İbnü'l-Hümâm'ın konu ile ilgili aktardığı hadislerle değinmemektedir. Bu çerçevede İbnü'l-Hümâm'ın eserinde daha müdellel izahlara yer verdiği rahatlıkla söylenebilir.

Ayrıca müellif bu meselede Merğînânî'nin (593/1197) eserine dâhil etmediği hurmet doğuracak bakma ve dokunma ile ilgili bilgiler de aktarır. Merğînânî (593/1197) zina sebebiyle evlenilmesi yasak olan kadınlarla ilgili meseleyi izah ettikten sonra erkeğin kadına ya da kadının erkeğe şehvetle bakmasının da, cinsel ilişkiye kapı aralayacağı gerekçesiyle, hurmet-i müsâherayı gündeme getireceğini kaydeder. Ancak söz konusu

⁹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 128.

⁹⁵ Hadisin tahriri ve değerlendirmesi için bkz. Uysal, Şule Yüksel, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talâk ve Yemin Hadisleri Örneği)*, s. 118-119.

⁹⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, VII, 202.

⁹⁷ Tâbiûn neslinden bir râvinin doğrudan Hz. Peygamber 'den (s.a.v.) naklettiği hadistir (Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 217).

⁹⁸ Senesinde peş peşe olmayarak iki ya da sahâbeden sonra bir râvisi eksik olan hadistir. Başka bir tanıma göre de senesinde bir veya daha fazla râvisi atlanmış olan hadistir (Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 217).

⁹⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 129.

¹⁰⁰ Bâbertî, *el-Înâye*, III, 127-128.

¹⁰¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 268.

bakma ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermez.¹⁰² İbnü'l-Hümâm ise *el-Hidâye*'de söz konusu mesele ile ilgili yer alan bilgileri izah ettikten sonra hurmet-i müsâhera sebebi olacak bakmanın niteliğinden bahseder.

Bu bakma durumu, bir ayna vasıtası ile yahut camın arkasından ya da suyun içinden bakma şeklinde gerçekleşebilir. İbnü'l-Hümâm'a göre bir camın arkasından ve aynadan bakmakla, suyun içinden ve suyun yüzeyinden görmek arasında fark vardır. Bir camın arkasında ya da suyun içinde iken erkeğin, kadının cinsel uzvuna bakması taraflar arasında hurmet oluşturmaktadır. Ancak bir ayna vasıtasıyla ya da su yüzeyine yansıma şeklinde bu görmenin gerçekleşmesi halinde hurmet-i müsâhera söz konusu olmaz. Müellife göre bu durumda dikkate edilecek nokta şudur: Aynada ve su yüzeyinde görülen şey, bakılanın kendisi değil bir benzeridir. Diğer iki durumda ise görülen şey, bakılanın bizzat kendisidir. O halde İbnü'l-Hümâm'a göre bizzat kadının cinsel organına bakılmadıkça hurmet gündeme getirilmez.¹⁰³

Bâbertî (786/1384) tarafından eserine dahil edilmeyen bu konuda, İbn Âbidîn (1252/1836) *Fethu'l-Kadîr*'deki izahları aynen aktarır ancak konu ile ilgili farklı değerlendirmelere yer vermez.¹⁰⁴

Süt Hısımlığı: Süt emzirme ile meydana gelen akrabalıktır. Kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınların zikredildiği ayette¹⁰⁵ belirtildiği gibi süt akrabalığı da kan akrabalığı gibi daimî bir evlenme engeli oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumu, “*Kan hısımlığından (nesepten) haram olan, süt hısımlığından da (radâ) haram olur.*” ifadesi ile belirtmiştir.¹⁰⁶ Bu durumda süt emen çocuk, emziren kadının öz çocuğu gibi değerlendirilir ve öz çocuk ailesinden kimlerle evlenemiyorsa, süt emen çocuk da aynı kişilerle evlenemez.¹⁰⁷

İbnü'l-Hümâm, muharremât başlığı altında süt hısımlığına dair herhangi bir bilgiye yer vermez ve bu konuyu radâ` bölümünde ele alacağını belirtir.¹⁰⁸

¹⁰² Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 192.

¹⁰³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 131.

¹⁰⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 274-275.

¹⁰⁵ “... sizi emziren sütannelerinizi, süt kız kardeşlerinizi ...” (en-Nisâ 4/23).

¹⁰⁶ “يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ” (Buhârî, “Nikâh”, 20; Müslim, “Radâ”, 1; Muvatta, “Radâ”, 1).

¹⁰⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 121.

¹⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 118.

Radâ` bölümünde müellif ilk olarak akrabalık meydana getirecek emmenin niteliği ve süresi konusu üzerinde durur. İbnü'l-Hümâm, süt akrabalığın oluşabilmesi için süt miktarında herhangi bir alt sınırın söz konusu olmadığını belirtmektedir. Hanefî mezhebine göre burada dikkat edilmesi gereken nokta, süt emmenin, belirlenen zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesidir.¹⁰⁹ İmam Şâfiî'ye (204/820) göre ise ancak fasılalı olarak gerçekleşen beş doyurucu emme, süt akrabalığını oluşturur.¹¹⁰ İbnü'l-Hümâm bu konuda mezhep görüşünün isabetli olduğunu belirtirken öncelikle ilgili ayette süt emmenin herhangi bir kayıt ile sınırlandırılmaksızın mutlak olarak zikredilmesini gündeme getirmektedir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin (204/820) kendi görüşünün delili olarak zikrettiği hadislerin de senet açısından problemlili olduklarını belirtir.¹¹¹ Hanefîler için muteber olan süre konusu da mezhep içerisinde ihtilafıdır. Ebû Hanîfe'ye (150/767) göre süt akrabalığının oluşabilmesi için emmenin ilk iki buçuk yıl (otuz ay) içerisinde gerçekleşmesi gerekir. İmameyne'e göre ise bu süre iki yıldır. Bu farklılık ayette¹¹² zikredilen otuz aylık sürenin hamileliğini de içerip içermemesi ile ilgilidir.¹¹³

İbnü'l-Hümâm daha sonra da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisine¹¹⁴ dayanarak bir evlenme engeli olarak süt hısımlığından bahseder. Nesep sebebi ile evlenilmesi yasak olan kişilerle, süt akrabalığı söz konusu olduğunda evlenme yasağı aynı şekilde devam eder. Ancak bu durumun iki istisnası mevcuttur. Birincisi erkeğin sütkardeşinin öz annesi ve kardeşi; diğer ise sütbabasının ve sütoğlunun eşleridir. Kan akrabalığı açısından bakıldığında bu kişiler erkeğin öz annesi, kardeşi, ninesi ve gelini olduğundan, bunlarla evlenmesi yasaktır.¹¹⁵

b) Geçici Evlenme Engelleri

İki Akraba İle Aynı Anda Nikâhlı Bulunma: Erkeğin birden fazla kadın ile evli olması durumunda söz konusu olan ve daimî olmayan bir evlilik engelidir. İki kız kardeş ile aynı anda evlenilmesi buna bir örnektir. Kız kardeşlerin öz ya da sütkardeşi olmaları arasında bir fark yoktur. Eğer iki kardeş ile farklı akitlerde evlenilmiş ancak

¹⁰⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 305.

¹¹⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 29.

¹¹¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 304-306.

¹¹² *el-Ahkâf* 46/15.

¹¹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 307-308.

¹¹⁴ Buhârî, "Nikâh", 20; Müslim, "Radâ", 1; Muvatta, "Radâ", 1.

¹¹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 311-313.

hangi akdin önce olduğu bilinmiyor ise her iki akit için de tefrike hükmedilir. Mehir olarak da her ikisine belirlenen miktarın yarısı verilir.¹¹⁶

Aynı anda nikâh altında bulundurulması yasak olan akrabalar konusunda ölçü şudur: Kadınlardan biri erkek olarak düşünüldüğünde diğeri ile evlenmesi yasaklanmış ise bu durumda söz konusu olan iki kadın aynı anda nikâh altında bulundurulamaz.¹¹⁷ Zira böyle bir durum Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de belirttiği gibi akrabalık ilişkilerine zarar vermektedir. Buna göre erkek, bir kadın ve o kadının halası, teyzesi ve kardeşlerinin kızları ile aynı anda evli olamaz.¹¹⁸ Böyle bir evliliğin şer'an yasaklanmış olması Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmemektedir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Bir kadınla onun halasını ve teyzesini aynı anda nikâh altında bulundurmayın.*”¹¹⁹ buyurarak müslümanları böyle bir evlilikten men etmiştir. Merğînânî (593/1197) bu meselede delil olan hadisi zikrettikten sonra hadisin meşhur olduğunu ve meşhur hadis ile Kitab'a ziyade yapılabileceğini kaydetmektedir.¹²⁰ İbnü'l-Hümâm ise öncelikle zikredilen hadisin hangi sahabîler tarafından kabul edildiğini sıralayarak onlardan da kalabalık bir topluluğun bu hadisi rivayet ettiğini belirtir ve bu şekilde meşhur hadisin neyi karşıladığını açıklar.¹²¹ Ardından da müellif bu konuda Merğînânî'nin (593/1197) meşhur hadis ile Kitab'a ziyadenin gerçekleşmiş olması ile kastettiğinin umûm bir ifadenin tahsisi olduğunu belirtir. Bâbertî (786/1384) de bu konuda Merğînânî'nin (593/1197) “Kitab'a ziyade” olarak ifade ettiği durumda, kelime anlamında bir ziyadenin değil de umûmun tahsisi ya da mutlağın takyîdi şeklinde bir terim anlamının söz konusu olduğunu belirtir.¹²²

İbnü'l-Hümâm bu konuda hakikî anlamda bir ziyadenin söz konusu olmadığını konu ile ilgili diğer benzer durumları da zikrederek bir kez daha vurgular. Söz konusu ayette, kendileri ile evlenilmesi yasak olan hanımlar sıralandıktan sonra “*Bunların dışında kalanlar ise size helal kılındı.*”¹²³ ifadesi zikredilmektedir. Ancak bu genel ifade müşrik

¹¹⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 121-123.

¹¹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 125.

¹¹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 124.

¹¹⁹ Müslim, “Nikâh”, 37; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 12; İbn Mâce, “Nikâh”, 31.

¹²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 192.

¹²¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 124. İbnü'l-Hümâm'a göre meşhur hadis sahabe tabakasında haber-i vâhid iken sonraki nesillerde tevâtür derecesine ulaşan haberdir (İbn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, II, 313).

¹²² Bâbertî, *el-Înâye*, III, 124-125.

¹²³ “وَأَحَلُّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ” (en-Nisâ 4/24).

ve mecûsî kadınlarla evlenilemeyeceğine dair¹²⁴ beyanlar ile tahsis edilmiştir.¹²⁵ Burada olduğu gibi nasıl bir ayet, umûm ifade eden diğer bir ayeti tahsîs etmiş ise, söz konusu hadis de aynı ayeti tahsîs etmiştir. Bununla birlikte zikredilen hadisin meşhur değil de haber-i vâhid olması da durumu değiştirmezdi. Zira İbnü'l-Hümâm'a göre tahsîse uğramış bir ayetin delâletinin kat`îliği gündeme getirilemeyeceği için böyle bir durumda zan ifade eden haber-i vâhidin de zikredilen ayeti tahsîsi caiz olur.¹²⁶

Ayrıca İbnü'l-Hümâm, bu konuda Râfizîlerin, Hâricîlerin ve Dâvûd ez-Zâhirî'nin görüşlerini de aktarmaktadır. Onlara göre hala ve teyze ile ilgili olan hadis, râvileri açısından problemlidir. Bu sebeple mezkûr hadis ile amel edilmez. Dolayısıyla onlara göre sadece iki kız kardeş aynı anda nikâh altında bulundurulmaz. Bunun dışında bir erkeğin kadının, teyzesi ya da halası ile aynı anda nikâhlanmasında bir beis yoktur.¹²⁷

İbnü'l-Hümâm, cem` (aynı anda nikâh altında bulundurma) başlığında efendinin cariyesi ile, kadının da kölesi ile evlenmesini örnek olarak zikretmektedir.¹²⁸ Müellif böyle bir nikâhın bâtil olduğuna dair icma`nın var olduğunu kaydetmektedir. Zira nikâh ancak nikâhlanan iki kişi arasında milkte ortak semereler (nafaka, mesken, zifâf, neseb gibi) vermek üzere meşru kılınmıştır. Ancak bir kimsenin malı olmak, kişinin mâlik olmasına engel teşkil etmektedir. Bu sebeple erkeğin cariyesi ile, kadının da kölesi ile evlenmesi yasaktır.¹²⁹

Başkasının Eşi Olma ya da Başkasından İddet Bekliyor Olma: Bir başkası ile evli olan ya da ister ric`î talak ister bâin talak sebebiyle olsun iddet bekleyen kadın başka bir nikâh akdinin mahalli olamamaktadır. Bu durum boşanan kadının kız kardeşi ile evlenilmesinde de söz konusudur. Buna göre erkek, boşadığı kadının kız kardeşi ile evlenmek isterse bu evliliğin gerçekleşebilmesi için öncelikle boşanan kadının iddetinin sona ermesi gerekmektedir. Diğer yandan İmâm Şâfiî'ye (204/802) göre bâin veya üç talak ile boşama meydana gelmiş ise yeni bir evlilik için erkeğin iddet süresinin bitmesini beklemesine gerek yoktur. Ancak İbnü'l-Hümâm bu konuda mezhebin benimsediği kanaatte sahabenin icmâ` ettiğini belirtmektedir. Öyle ki İbnü'l-Hümâm sahabenin, kadının iddet süresinde onun kız kardeşi ile evlenilmesinin haramlığı

¹²⁴ el-Bakara 2/221.

¹²⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 124-125.

¹²⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 125.

¹²⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 89.

¹²⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 118.

¹²⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 134.

konusunda olduğu gibi başka hiçbir konuda bu şekilde icmâ` etmediklerini kaydeder. Aynı zamanda bâin talak iddetinde nafaka, neseb gibi hükümlerin devam etmesi sebebiyle evliliğin tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Bu sebeple müellife göre İmâm Şâfiî'nin (204/802) söz konusu görüşü isabetli olmamaktadır.¹³⁰

Ayrıca İbnü'l-Hümâm, boşanan eşin iddet müddeti içerisinde kız kardeşi ile evlenilmesi konusunda *el-Hidâye*'de yer almayan, ümmüveled ve mürted olan kadınlarla ilgili birkaç meseleye de temas etmektedir.¹³¹

Din Farkı: İbnü'l-Hümâm, geçici bir evlenme engeli olarak eşler arasındaki din farkı konusunda Ehl-i Kitap'tan, Mecûsilerden¹³², putperestlerden¹³³ ve Sâbîlerden¹³⁴ bahsetmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beyanına göre Mecûsîlerle¹³⁵; Allah Teâlâ'nın yasaklamış olması sebebiyle de putperestlerle evlenilmez.¹³⁶ Sâbîler de bir peygambere ve kitaba inanıyorlarsa onlarla evlenilebilir. Ancak yıldızlara tapıyor ve bir kitaba da inanmıyorlarsa bu durumda onlarla da evlenilmez.¹³⁷ Ehl-i Kitap konusunda da İbnü'l-Hümâm, ayete¹³⁸ dayanarak hür olsun cariye olsun Ehl-i Kitâp kadınları ile evlenilebileceğini, ancak evlenilmelerine müsaade edilen Kitâbîlerin bir peygambere ve kitaba inanıyor olmaları gerektiğinin altını çizer.¹³⁹

Çok Eşliliğe Bağlı Evlenme Engeli: Hür bir erkek hür olsun cariye olsun ancak dört kadını aynı anda nikâhı altında bulundurabilir. Köleler ise ancak iki kadın ile aynı anda evli olabilirler. Zira birden fazla kadınla evli olmanın cevazını bildiren ayette¹⁴⁰ yalnızca hür erkeklere hitap edilmektedir. İbnü'l-Hümâm, meseleyi izah ederken, ilk olarak konuya delil teşkil eden ayette sayıların ifade ettikleri anlamlarla ilgili farklı değerlendirmeleri aktarır. Buna göre dört imam ve Müslümanların çoğunluğu dörtten fazla kadınla evlenilemeyeceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak Râfizîlere göre dokuz, Hâricîlere göre on sekiz, bazılarına göre de herhangi bir sınır olmaksızın

¹³⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 132.

¹³¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 133.

¹³² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 136-137.

¹³³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 137.

¹³⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 138.

¹³⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 313; VII, 585.

¹³⁶ "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin." (el-Bakara 2/221).

¹³⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 138.

¹³⁸ el-Mâide 5/5.

¹³⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 135-136.

¹⁴⁰ en-Nisa 4/3.

istenilen sayıda kadınla evlenilebilir. Müellife göre söz konusu ayette¹⁴¹ zikredilen sayılar “iki iki”, “üç üç”, “dört dört” gibi tekrar eden sayılardır ve bu ifade ile erkeklere, istenildiği takdirde ikileme, üçleme ve dörtleme yolu ile yani iki, üç veya dört kadınla evlenebilme hakkının verildiği bildirilmiştir. Diğer bir ifade ile İbnü’l-Hümâm’a göre ayette zikredilen sayılar ile anlatılmak istenen, erkeğin belirtilenlerden fazla sayıdaki kadınla aynı anda nikâhlanmasının yasak olmasıdır.¹⁴² Bâbertî (786/1384) bu konuda ayette zikredilen sayıların arasındaki atıf harfinin birliktelik ifade edeceği vehmine dayanarak dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmayı caiz görenlerin isabet etmediklerini kaydetmektedir.¹⁴³ Ayrıca bu konuda sahabe uygulamalarını da aktaran Bâbertî (786/1384) Hz. Peygamber’den (s.a.v.) günümüze kadar aynı andan dörtten fazla kadını nikâhı altında bulundurduğuna dair herhangi bir rivayetin de mevcut olmadığını altını çizer.¹⁴⁴

İbnü’l-Hümâm, teaddüd-i zevcât konusunda nikâh bölümünde başka bir konuya temas etmez. Yalnızca bölümün sonunda “Kasm” başlığına yer verir ve birden fazla kadınla evli olma durumunda eşler arasındaki adaletin nasıl sağlanması gerektiği hususunda birkaç meseleyi aktarır.¹⁴⁵

Üç Kere Boşanmış Olma: Erkek, eşini üç talak ile boşarsa, boşanan kadın, başka biri ile evlilik yapıp boşama ya da ölüm sebebiyle ikinci evliliği sona ermedikçe ilk eşi ile tekrar evlenemez.¹⁴⁶ İbnü’l-Hümâm, nikâh bahsinde bu konuya değinmemektedir. Talak konusunda ric’î talaka dair açılan başlıkta “boşanmış kadının helâl olması” ile ilgili bir fasla yer verir ve bu konuyu orada ele alır.¹⁴⁷

Müellif bu konuda kadının, yalnızca ilk eşi ile tekrar evlenebilmek için gerçekleştirdiği “sözde” nikâhın geçerli sayılmayacağını ve bu nikâh sebebiyle kadın ilk eşi için helal olmayacağını belirtir. Bu konuda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) böyle bir niyetle gerçekleştirilen evliliği lanetlediğinin¹⁴⁸ altını çizer.¹⁴⁹

¹⁴¹ en-Nisa 4/3.

¹⁴² İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 144.

¹⁴³ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 143.

¹⁴⁴ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 144.

¹⁴⁵ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, III, 299-303.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/228-229.

¹⁴⁷ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, IV, 31-35.

¹⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 15.

¹⁴⁹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, IV, 33.

İbnü'l-Hümâm, muharremât başlığında, sıralanan evlenme engellerinden başka ihramlı olan kişilerin evlenmeleri¹⁵⁰, müslüman ya da kitâbî olan cariyelerle evlenme¹⁵¹, hür kadından sonra cariye ile evlenememe¹⁵², zina sebebiyle hamile olan kadınla evlenme¹⁵³, efendinin münasebete girdiği cariyesini evlendirmesi¹⁵⁴ gibi konulara da temas etmektedir.

3.3.2.1.4. İrade Beyanının Şartsız Olması

Evlenme akdinin in`ikâd şartlarının sonuncusu olarak irade beyanının yani nikâhın rükünleri olan îcap ve kabulün bir şarta bağlı olmaması zikredilmektedir.

Buna göre tarafların îcap ve kabul ifadelerinde nikâh akdini askıya alan (talikî) ya da bozan (infişâhî) şartlar yer almamalıdır.¹⁵⁵ Mezhepler arasında farklı değerlendirmeler olmakla birlikte irade beyanları ile tarafların yararına olan kayıtlandırıcı (takyidî) şartlar ise nikâhın in`ikâdına engel teşkil etmemektedir.¹⁵⁶

İbnü'l-Hümâm'ın bu konuyu müstakil bir başlık altında ele almadığı görülmektedir. Bununla birlikte irade beyanına bağlanan şartlar ile ilgili meselelerin, müellifin furû' olarak isimlendirdiği bölümlerde izah edildiği dikkatleri çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında *el-Hidâye*'de yer verilmeyen bu konu ile ilgili İbnü'l-Hümâm'ın söz konusu değerlendirmelerinin, *Fethu'l-Kadîr*'in, yalnızca *el-Hidâye*'nin şerhi niteliğinde bir eser olmadığını ortaya koyma açısından önem arz ettiği rahatlıkla söylenebilir.

İbnü'l-Hümâm'e göre irade beyanı birtakım şartlara bağlanabilir. Ancak bu şartların bir kısmı nikâh akdini geçersiz kılarken, bir kısmı akdin geçerliliğine etki etmez.

Bu konuda müellif talikî şartların akdin meydana gelmesine engel teşkil etmediğini belirtir ve bu durumu örnekle açıklar. Bir erkek “Falanca kişi geldiğinde kızımı seninle evlendirdim” der ve muhatap bunu kabul ederse, söz konusu kişi gelse dahi bu nikâh

¹⁵⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 138-139.

¹⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 140-141.

¹⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 141-142.

¹⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 145-147.

¹⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 148-149.

¹⁵⁵ “Babamın razı olması şartıyla seninle evleniyorum” ifadesi talikî şarta, “Babam razı olmazsa evliliğimiz sona ersin” ifadesi de infişâhî şarta örnek olarak zikredilebilir (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 333).

¹⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 286-287; Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, s. 44-45.

mün`akid olmaz.¹⁵⁷ Zira böyle bir durumda evlenme akdi, gerçekleşmesi muhtemel olan bir duruma bağlanmaktadır. Ancak nikâhın bir ihtimale bağlanması ise söz konusu değildir.¹⁵⁸ Aynı şekilde nikâhın gelecek bir zamana izafe edilerek de geçerlilik kazanamayacağı vurgulanmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, bir erkeğin “Seninle yarın evlendim” ya da “Seninle yarından sonra evlendim” gibi sözleri ile evlenme akdi gerçekleştirilemez.¹⁵⁹

Müellife göre talikî şartların aksine fâsit şartlar nikâh akdini geçersiz kılmamaktadır.¹⁶⁰ Fâsit şartların, nikâh akdinin gerektirmediği durumların şart koşulması olduğunu¹⁶¹ belirten İbnü'l-Hümâm, bu şartlar ile kastedilenin ne olduğunu birkaç mesele ile izah eder.

Örneğin bir erkek kadına, “Köleni bana vermen karşılığında seninle evlenirim” derse, kadının bunu kabul etmesi durumunda nikâh geçerli olur. Bu nikâh ile kadına mehir olarak mehr-i misl verilirken, erkek belirttiği köleye dair herhangi bir şey alamaz.¹⁶² Görüldüğü gibi burada îcap ifadesi bir şarta bağlı olarak zikredilmesine rağmen söz konusu şart nikâhın kuruluşuna tesir etmemektedir.

Müellife göre nikâhta muhayyerliğin şart koşulması da fâsit bir şarttır. Zira bu durum evlilik düzenine aykırı bir durumdur. Bu sebeple erkeğin ya da kadının muhayyerliği şart koştuğu bir nikâh akdi geçerlidir ancak muhayyerlik şartı söz konusu değildir. İbnü'l-Hümâm, muhayyerliğin şartının öne sürülmesini şaka ile gerçekleştirilen nikâh akdine kıyas etmektedir. Şöyle ki şaka ile nikâhlanan birisi hükmüne razı olmadığı bir durumu ortaya koymuş olur. Nikâhta muhayyerliği şart koşan da belirli bir süre bu akdin hükmüne rıza göstermemektedir. Ancak İbnü'l-Hümâm, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beyanına¹⁶³ göre şaka ile ortaya konan nikâh geçerli olduğu gibi muhayyerlik şartı ile meydana getirilen evlenme akdinin de geçerli olduğu belirtir.¹⁶⁴

Zikredilen örneklerden de anlaşılacağı gibi irade beyanının, akdin kuruluşuna mani olan bir şarta bağlı olmaması ile hedeflenen, îcap ve kabul lafızları üzerine inşa edilen akdin,

¹⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 110.

¹⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 110; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 333.

¹⁵⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 333.

¹⁶⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 110, 153; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 333.

¹⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 153.

¹⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 110.

¹⁶³ “Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk ve ric`at” (Ebû Dâvud, “Talâk”, 9; Tirmizi “Talâk”, 9, İbn Mace, “Talâk”, 3).

¹⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 152-153.

bu lafızların gereğinin yerine getirilmesi noktasında istenilen forma kavuşturulmasıdır. Nikâh akdinin rükünleri olan îcap ve kabul lafızlarından en az birinin geçmiş zaman kipinde olması gerektiği de aynı gaye ile izah edilmektedir.

3.3.2.2. Sıhhat Şartları

3.3.2.2.1. Şahitlerin Bulunması

İbnü'l-Hümâm, nikâhı mün`akid kılan lafızlar ile ilgili mütalaalara değindikten sonra nikâhta şahitlik konusuna yer verir. Müellif konuya şahitlerin bulunmasının nikâhın şartlarından biri olduğunu belirterek başlar. Daha sonra da bu mesele ile ilgili tartışmalı noktaları izah eder.

Müslümanların nikâhı ancak hür âkıl-baliğ müslüman olan iki erkeğin ya da bir erkek ve iki kadının şahitliği ile geçerli olur ve bu şahitlerde adalet şartı aranmaz. İmam Mâlik'e (179/795) göre de nikâhın ilan edilmesi halinde akitte şahitlerin bulunması gerekli değildir.¹⁶⁵

İbnü'l-Hümâm, bu meseleyi şerh ederken öncelikli olarak nikâhta şahitlerin akdin şartlarından biri olmadığı konusunda İbn Ebî Leylâ, Osman el-Bettî, Ebû Sevr ve Zâhirîlerin görüşlerini aktarır. Daha sonra da hem nikâhın ilanı hem de nikâhta şahitlerin bulunması konusunda tarafların görüşlerinin delili olan hadisleri¹⁶⁶ sıralar ve bu hadisleri hem senet hem de metin açısından değerlendirmeye tâbi tutar. Netice olarak da mezhep görüşünün isabetli olduğunu kaydeder.¹⁶⁷

Nikâh akdinde kimlerin şahit olabileceği ve şahitlerin adalet vasfına sahip olmaları konularında hem mezhep içerisinden hem de diğer mezheplerden farklı görüşlere ve bu görüşlerin delillerine yer veren İbnü'l-Hümâm, şahitlerin, akdin taraflarının irade beyanlarını işitmeleri meselesinde de ayrıntılı izahlara yer verir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 190.

¹⁶⁶ Buhârî, "Nikâh", 36; Tirmizî, "Nikâh", 9, 14; Ebû Dâvud, "Nikâh", 19; İbn Mâce, "Nikâh", 15, 20.

¹⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 110-111.

¹⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 111-114.

Müellif bu konuyla ilgili olarak şahitlerin ya da hutbe için toplanan bir grubun huzurunda nikâhın ikrâr edilmesi gibi *el-Hidâye*'de yer almayan birkaç meseleye daha temas eder.¹⁶⁹

İbnü'l-Hümâm, nikâhta şahitlik meselesi ile ilgili son olarak şahitlerin zaman, mekân ve fiil konusunda farklılık göstermeleri durumuna değinir. Müellife göre şahitlerin, şahadetleri zaman ve mekân açısından birbiri ile uyumlu olmalıdır. Aksi durumda nikâh akdi geçerli olmaz. Örneğin şahitlerden biri tarafların bugün evlendiğini, diğer ise bir gün önce evlendiklerini söylerse, şahitlikleri batıl olur.¹⁷⁰

3.3.2.2. Evlenme Engelinin Bulunmaması

Bu konu ile ilgili gerekli izahlara nikâh akdinin in'ikâd şartları konusunda yer verilmiştir. Kısaca tekrar etmek gerekirse farklı yaklaşımlar söz konusu olmakla birlikte evlenme engeli olması noktasında ihtilafın vaki olduğu durumların¹⁷¹ mevcut olmaması nikâh sıhhat şartı olarak değerlendirilmektedir.

3.3.2.3. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması

Hanefî mezhebine göre nikâhta zorlama ve cebrin olmaması bir sıhhat şartı değildir. Onlara göre zorlama ile gerçekleşen nikâh akide de geçerlidir. Ancak bu konuda *el-Hidâye*'de herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. İbnü'l-Hümâm ise nikâhı mün'akid kılan lafızların izahından sonra *el-Hidâye*'de yer almayan birkaç meseleye değinir. Bu meselelerden biri de şaka ile nikâhın gerçekleşmesi durumudur. Müellif bu konuda ilgili hadisi¹⁷² nakleder. Ardında da şaka durumunda olduğu gibi zorlama (ikrah) halinde de nikâhın geçerli olduğunu belirtir.¹⁷³ İbnü'l-Hümâm'ın bu konu ile ilgili diğer bölümlerde herhangi bir bilgi aktarmadığı görülür.

3.3.2.3. Nefâz Şartları

Tarafların ya da velilerinin rızalarının alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu rızanın alınması akdin nefâz şartını oluşturmaktadır. Bu durumda tarafların eksik ehliyetli

¹⁶⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 115.

¹⁷⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 117.

¹⁷¹ Örneğin erkeğin, boşadığı eşinin iddet süresinde kız kardeşi ile evlenmesi ya da dördüncü eşinin iddet süresinde beşinci kadınla nikâhlanması.

¹⁷² “Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk ve ric'at” (Ebû Dâvud, “Talâk”, 9; Tirmizi “Talâk”, 9, İbn Mace, “Talâk”, 3).

¹⁷³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 110.

olması durumunda nikâh için velilerinin izninin alınması, tarafların tam ehliyetli olması halinde de kendilerinin rızalarının alınması birer nefâz şartıdır.¹⁷⁴

İbnü'l-Hümâm pek çok meselede akdin nâfiz ya da mevkûf olmasını¹⁷⁵ zikretmekle birlikte müstakil olarak nefâz şartlarından bahsetmemektedir.

Bu konu ile ilgili meseleler nikâh çeşitleri konusunda ele alınacak olan mevkûf akit başlığı altında izah edilecektir.

3.3.2.4. Lüzûm Şartları

Nikâh akdi esas itibariyle lâzım (bağlayıcı) bir akittir. Ancak kefâetin, yani nikâh akdinde eşler arasında belirli hususlarda denkliğin mevcut olmaması ve buluş muhayyerliği, yani evlendirilen küçüklerin buluşa erdikten sonra sahip oldukları seçme hakkı söz konusu olduğunda nikâh akdi tek taraflı irade beyanları ile akit sona erdirilebilmektedir. İşte bu durumlar nikâh akdinin lüzûm şartları ile ilgili olmaktadır.¹⁷⁶

İbnü'l-Hümâm, veliler ile ilgili bölümden sonra kefâet konusunu müstakil bir başlıkta ele alır.¹⁷⁷ Müellif ilk olarak kefâetin nikâh akdine etkisini izah etmektedir.

Bir kadın velisi olmadan nikâh akdi gerçekleştirirse, erkeğin kendisine denk olmadığı gündeme getirilerek kadının velisinin evliliğin feshini talep etme hakkı mevcut olur. İbnü'l-Hümâm bu konunun delili olan hadisleri¹⁷⁸ aktarır ve bu hadislerin senetlerine dair değerlendirmelere yer verir. Müellif kefâet konunun bir delili olarak Bedir Savaşı'nda karşılıklı mücadeleden önce gerçekleşen mübârezeye de temas eder. Nitekim savaştan önce Kureyş, Utbe b. Rebîa', Şeybe b. Rebîa' ve Velîd b. 'Utbe'yi öne çıkardığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ensar'dan olan üç kişiyi davet etmesi üzerine Kureyş kendilerine denk olan kişileri talep etmişlerdir. Bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hamza (r.a.), Hz. Ali (r.a.) ve Ubeyde b. Hâris'i (r.a.) mübârezeye çıkartmıştır. Bu sebeple müellif, savaşta itibar edilen bu hususa nikâh konusunda da itibar edileceğini belirtmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 288.

¹⁷⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 178, 195, 276, 278.

¹⁷⁶ Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 288-289.

¹⁷⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 185-195.

¹⁷⁸ "Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiği zaman namazı, hazır olduğunda cenazeyi ve dengini bulunca evlenecek kıızı." (Tirmizi, "Salât", 13; İbn Mâce, "Cenâiz", 17, 18).

¹⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 185-186.

İbnü'l-Hümâm daha sonra İmam Mâlik'in (179/795), Sevrî'nin ve Hanefî âlimlerden Kerhî'nin (340/952), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beyanına¹⁸⁰ dayanarak evlenme akdinde kefâet konusunun dikkate alınmayacağı yönündeki kanaatlerini aktarır. Ancak müellif eşler arasındaki denkliğin, tarafların bir ömür boyu evlilik birliğinden bekledikleri maslahatların yerine getirilmesi noktasında ehemmiyetini belirtir ve kefâetin nikâh için muteber bir unsur olması gerektiğinin altını çizer.¹⁸¹

Önceki paragrafta da belirtildiği gibi erkeğin kadına denk olmaması halinde, kadının velisi evliliğin feshini isteyebilir. Bu talep karşısında evlilik birliği sona erdirilirse bu, talak olarak değerlendirilmez. Bu sebeple fesih sebebiyle erkeğin talak haklarında bir değişme olmaz. Kadına bu nikâh akdi ile mehir verilmesi ise zifafa bağlanmıştır. Eğer zifaf gerçekleşmeden nikâhın feshi söz konusu olmuş ise kadına mehir verilmez. Ancak fesih zifaktan sonra gündeme gelmiş ise bu durumda kadına mehr-i müsemma verilmesi gerekir. Bu konuda sahih halvet de zifaf ile aynı sonucu doğurmaktadır.¹⁸²

Eşler arasında, denkliğin arandığı unsurlar şunlardır: Nesep, hürriyet, din, mal, meslek ve akıl.

İbnü'l-Hümâm, bir denklik unsuru olarak nesep konusunda öncelikle ilgili hadisleri¹⁸³ aktarır ve bunların değerlendirmelerini sunar. Daha sonra Kureys'in tarihine dair kapsamlı bilgilere yer veren müellif nesep konusunda mevâlî ve zimmîlerden de bahseder. İbnü'l-Hümâm'a göre mevâlînin nesebi, kendisinin, babalarının ya da dedelerinin müslüman olması ile ölçülürken, zimmîler arasında denklik aranmaz.¹⁸⁴

Denklik vasıflarından bir diğeri olan hürriyet konusunda da kişinin babalarının hür olması dikkate alınmaktadır. Erkeğin bir dedesi hür iken, kadının dedelerinin hür olması durumunda erkek kadına denk olamamaktadır.¹⁸⁵

Din konusundaki denklik ile ilgili olarak İbnü'l-Hümâm, din ile kastedilenin taraflar arasında din birliğinin olması değil dinî hassasiyet ve takva olduğunu belirtmektedir. Ebû Hanîfe (150/767) ve Ebû Yusuf (182/798) dindarlığın da bir kefâet unsuru

¹⁸⁰ “İnsanların bir tarağın dişleri gibi eşittirler. Arabın Arap olmayana herhangi bir üstünlüğünün yoktur ve üstünlük ancak takva iledir.” (Beyhakî, *Şuabü'l İmân*, XI,130).

¹⁸¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 187.

¹⁸² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 187.

¹⁸³ Müslim, “Talâk”, 47, 48; İbn Mâce, “Nikâh”, 10; Nesâî, “Nikâh”, 21; Beyhakî, “*Şu`abü'l İmân*”, XI,130.

¹⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 187-191.

¹⁸⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 191.

olduğunu belirtirken İmam Muhammed (189/805) bunun aksi görüşünü dile getirmektedir. Zira uhrevî hükümlerin üzerine dünyevî hükümler bina edilmez. İbnü'l-Hümâm da bu konuda İmam Muhammed'in (189/805) görüşünün isabetli bulunduğunu belirtmektedir.¹⁸⁶

Bir diğer kefâet unsuru olan mal konusunda, Ebû Hanîfe (150/767) ve İmam Muhammed'e (189/805) göre erkeğin kadının mehrine¹⁸⁷ ve nafakasına malik olmasının gerektiği zikredilmektedir. Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise erkeğin kadının nafakasına malik olması denklik için yeterlidir. Ancak sahip olunması gereken nafaka miktarı konusunda bir ittifak mevcut değildir. İbnü'l-Hümâm erkeğin, bu konuda kadına denk olabilmesi için bir aylık, altı aylık ya da bir yıllık nafakaya malik olması şeklinde farklı görüşlerin olduğunu aktarır. Ayrıca müellif küçüklerin evlendirilmesi halinde sahip olunan mal konusunda denkliğin aranmayacağını da belirtmektedir.¹⁸⁸

Erkeğin mesleğinin denklikte aranan bir vasıf olması görüşü Ebû Yusuf (182/798) ve İmam Muhammed'e (189/805) aittir. Ebû Hanîfe'ye (150/767) göre kişinin mesleği bir kefâet unsuru değildir. Zira bazı mesleklere atfedilen değerler farklı dönem ve bölgelerde değişiklik arz edebilir.¹⁸⁹

Akıl hususunun denklik unsurlarından biri olması ise ihtilafıdır. Bir görüşe göre, aklın olmaması durumunda evliliğin maksatları gerçekleşmeyeceğinden aklın da kefâette aranan bir vasıf olması gerekir. Başka bir görüşe göre ise akıl, denklikte aranan bir vasıftır. Zira akıl noksanlığının olması bir hastalıktır ve Hanefi mezhebine göre kişinin bazı kusurlardan sâlim olması kefâet konusunda dikkate alınmaz.¹⁹⁰

İbnü'l-Hümâm bu unsurlar çerçevesinde tarafların birbirlerine denk olup olmadıklarının tespiti için yalnızca nikâhın kıyılacağı döneme bakılacağını da altını çizmektedir. Bu sebeple nikâhtan sonra, zikredilen vasıflardan birinin ya da birkaçının ortadan kalkması halinde velilerin fesh hakkı söz konusu olamaz.¹⁹¹

Muhayyerlik konusuna gelince küçük erkek veya küçük kız, babaları ya da dedeleri dışındaki bir velileri tarafından evlendirilirse, bu küçükler buluğa erdiklerinde tercih

¹⁸⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 191-192.

¹⁸⁷ Burada mehir ile kastedilen mehr-i mu`acceldir.

¹⁸⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 192-193.

¹⁸⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 193.

¹⁹⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 188.

¹⁹¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 192.

haklarına sahip olurlar. İsterlerse bu evliliği devam ettirirler, dilerlerse de nikâhı feshederler. Ancak babanın ve dedenin evlendirdiği küçüklerin muhayyerlik hakları yoktur. İbnü'l-Hümâm bu konuda küçüklerin anneleri tarafından evlendirilmesi durumunda da muhayyerliğin söz konusu olmayacağına dair Ebu Hanîfe'nin (150/767) görüşünü de aktarır.¹⁹²

İbnü'l-Hümâm söz konusu konuda hangi ifadelerin muhayyerliği ortadan kaldıracığı konusunu da izah etmektedir. Erkek, velisinin gerçekleştirdiği nikâhı kabul ediyorsa bunu söz ya da fiille ifade etmesi gerekmektedir. Zira erkeğin susması, nikâha razı olduğuna delalet etmemektedir. Kız ise evlendirildiği haberi kendisine ulaştırıldığında susarsa bu durum onun rızası olarak değerlendirilir ve kızın muhayyerlik hakkı ortadan kalkar.¹⁹³

Müellif buluğ muhayyerliği sebebiyle nikâhın feshi için hâkimin bu yönde karar vermesi gerektiğini belirtir ve buluğ muhayyerliği ile ıtk muhayyerliği arasındaki farkları zikrederek bu konuyu sonlandırır.¹⁹⁴

3.3. Nikâhta Vekâlet

İbnü'l-Hümâm, kefâet bahsinden sonra vekâlet konusuna yer vermekte ve konuya vekâletin bir çeşit velâyet olduğunu belirterek başlamaktadır.

Erkek, amcasının kızını -küçük ise iznini almadan, buluğa ermiş ise izni ile- “Şahit olunuz ki, ben amcamın kızı falancayı, falancanın oğlu falan ile evlendirdim.” demek suretiyle başkası ile ya da “Şahit olunuz ki, ben amcamın kızını kendim ile evlendirdim.” demek suretiyle de kendisi ile nikâhlayabilir. İmam Züfer'e (158/775) göre ise böyle bir durum geçerli değildir.¹⁹⁵

Aynı şekilde bir kadın, kendisi ile evlendirme hususunda bir erkeğe izin verse, bu akit şahitlerin huzurunda gerçekleştiğinde nikâh geçerli olur. Ancak İmam Züfer'e (158/775) ve İmam Şâfî'ye (204/802) göre böyle bir evlilik de geçerli değildir. İmam Şâfî (204/820) velâyetin bir zaruret olmasına karşılık vekâlet için böyle bir durumun olmadığını belirtmektedir. Bu sebeple İmam Şâfî (204/820) erkeğin amcasının kızını

¹⁹² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 177-178.

¹⁹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 177-178.

¹⁹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 178-179.

¹⁹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 196.

evlendirmesi konusunda İmam Züfer (158/775) ile hemfikir olamamıştır. Zira kadının, amcasının oğlundan başka velisi olamayabilir. Vekâlet konusunda ise herkes vekil olabilir.¹⁹⁶

Nikâh bölümünde pek çok meselede evlenme akdini, buyû` ile mukayese eden İbnü'l-Hümâm vekâlet konusunda nikâh ile buyû`nun farklı olduğunun altını çizer. Müellife göre nikâhta söz konusu olan vekâlet yalnızca irade beyanlarını ifade etmektedir. Alış-veriş bahsinde ise irade beyanlarının yanında vekile teslim ve tesellüm konusunda da bir mükellefiyet yüklemektedir. Bu sebeple alış-veriş akdinde bir kişi, her iki tarafın vekili olamazken, nikâhta bu durum geçerlidir. Örneğin bir kişi, her iki tarafın vekili olduğu zaman, “Falancayı falancayla evlendirdim” demesi akdin gerçekleşmesi açısından yeterli olur, kabul lafzının tekrar zikredilmesine gerek yoktur. Zira “evlendirdim” ifadesi her iki irade beyanını da ihtiva etmektedir.¹⁹⁷

Vekâlet ile yapılan evlenme akitlerinde vekil tayin edenin (müvekkilin) isteğine uymayan bir durum olduğunda akit geçerlilik kazanmamaktadır. Örneğin bir erkek, başka birisine kendisini bir kadında evlendirmesini emretse fakat o kişi bir akitte erkeği iki kadınla evlendirse bu durumda bu evlilik geçerli olmaz. Zira kişi sadece bir kadınla evlenmeyi istemiştir. Bunun gibi eğer kişi, başka birisini kendisini hür bir kadınla evlendirme konusunda vekil tayin eder ancak vekil, erkeği bir cariye ile evlendirirse İmam Muhammed (189/805) ve Ebû Yusuf'a (182/798) göre bu evlilik geçerli olmaz.¹⁹⁸

İbnü'l-Hümâm, vekâlet konusunda *el-Hidâye*'de yer almayan birkaç meseleye daha temas eder. Müellife göre fuzûlînin gerçekleştirdiği bir nikâh akdinde, icâzet verilmeden önce bu akit fuzûlî tarafından feshedilirse Ebû Yusuf'a (182/798) göre daha sonra bu akit icâzet verilse dahi geçerli olmaz. İmam Muhammed (189/805) aksi görüşe sahip olmaktadır. Aynı şekilde fuzûlînin gerçekleştirdiği bir nikâh akdinde tarafların mehri kabul etmeleri icâzet olarak değerlendirilmektedir.¹⁹⁹

3.4. Nikâh Akdinin Çeşitleri

3.4.1. Sahih Nikâh

¹⁹⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 197.

¹⁹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 197.

¹⁹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 202-203.

¹⁹⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 201-202.

Unsurları, in`ikâd ve sıhhat şartları yerine getirilmiş olan evlenme akdi sahih bir nikâhtır. Böyle bir akit mehir, nesep, nafaka, hurmet-i müsâhera gibi nikâh akdinin bütün sonuçlarını doğurur.

İbnü'l-Hümâm'ın "sahih nikâh" ifadesini pek çok yerde zikretmesine²⁰⁰ rağmen bu nikâhın teknik bir tanımına yer vermediği görülmektedir.

3.4.2. Fâsit Nikâh

Akdin unsurları ve in`ikâd şartları tam olup sıhhat şartlarında eksiklik olan evlenme akdine fâsit nikâh denir.²⁰¹

Böyle bir akdin doğurduğu sonuçlar sahih nikâha göre farklılık göstermektedir. Fâsit bir evlenme akdinde zifaf gerçekleşmeden önce erkek kadını boşarsa kadına mehir verilmez. Nikâhtan sonra sahih halvet gerçekleşmiş dahi olsa bu durum değişmez. Zira fâsit akitlerde mehir ancak zifaf ile hak edilmiş olur.²⁰² Ancak böyle bir akit kişiyi muhsan kılmaz. İbnü'l-Hümâm bu konuda Ebû Sevr'in fâsit akdinde kişiyi muhsan kılacağı görüşünde olduğunu da kaydeder.²⁰³

İbnü'l-Hümâm'a göre fâsit nikâhta zifaf gerçekleşmiş ise bu durumda bu akit sebebiyle doğan çocuğun nesebi sabit olur ve fesh durumunda kadının iddet beklemesi gerekir.²⁰⁴

İbnü'l-Hümâm, sahih nikâhta olduğu gibi bu nikâh çeşidinde de teknik bir tanıma yer vermemektedir. Ancak hangi evliliklerin fâsit olarak değerlendirileceği konusunda örnekler sunmaktadır. Müellifin bildirdiğine göre erkeğin, boşadığı eşinin iddet süresinde kız kardeşi ile evlenmesi, dördüncü eşinin iddet süresinde beşinci kadınla nikâhlanması ve cariye üzerine hür kadın ile evlenmesi fâsit nikâhlardır.²⁰⁵

Zikredilen tanım çerçevesinde değerlendirmeler yapıldığında şahitsiz evlenme ile muvakkat nikâhın da fâsit nikâh başlığında yer alması gerektiği görülmektedir. Ancak İbnü'l-Hümâm bu şekilde gerçekleşen nikâhları fâsit olarak nitelendirmemektedir.

²⁰⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 117, 145, 155 vd.

²⁰¹ Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 296.

²⁰² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 243.

²⁰³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 244.

²⁰⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 245.

²⁰⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 243. Bu evlenme örneklerinin ayrıntılı tahlilleri için bkz. Günay, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayırımı*, s. 73-78.

Müellif nikâhta şahitlerin gerekliliği konusunu, nikâhı mün`akid kılan lafızlarla ilgili meselelerden sonra ele alır. Şahitlerin bulunmasını nikâhın şartlarından biri olarak zikreder ancak bu şartın niteliği ya da bu şartın yerine getirilmemesi halinde nikâhın durumuna dair herhangi bir ifadeye yer vermez. Bu durum evlenme akdinin şartları ve çeşitleri konusunda beklenen netliğin İbnü'l-Hümâm tarafından ortaya konulmadığının bir delili olarak değerlendirilebilir.

Muvakkat nikâh konusu ise İbnü'l-Hümâm tarafından kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlar (muharremât) konusunda müt`a nikâhı ile birlikte ele alınır. İbnü'l-Hümâm'a göre muvakkat nikâh, erkeğin şahitlerin huzurunda bir kadınla geçici bir süre evlenmesi ile meydana gelen evlenme akdidir.²⁰⁶

Evlilik akdinin bir süreye bağlanmaması akdin sıhhat şartlarından²⁰⁷ olmasına rağmen ve nikâh akdinde sıhhat şartlarının eksiliği akdin fesadını gerektirmesine karşın muvakkat nikâh *el-Hidâye*'de batıl olarak nitelendirilmektedir.²⁰⁸

Merğînânî'ye (593/1197) göre muvakkat nikâh da belirlenen sürenin uzun ya da kısa olmasına bakılmaksızın müt`a nikâhı gibi batıldır. İmam Züfer (158/775) ise akitte belirli bir sürenin şart kılınmasını fâsit bir şart olarak değerlendirir ve fâsit şartların nikâh akdini geçersiz kılmayacağı kabulüne dayanarak muvakkat nikâhı geçerli bir akit olarak değerlendirir.²⁰⁹

İbnü'l-Hümâm, *el-Hidâye*'de aynı hükme sahip akitler olarak nitelendirilen müt`a nikâhının ve muvakkat nikâhın akdin kuruluşu açısından farklı özelliklere sahip olduklarını belirtir. Müellifin izahına göre müt`a nikâhında “temettu” veya “istimtâ” gibi müt`ayı ihtiva eden lafızlar kullanılırken, muvakkat nikâhta bir süre belirlenmekle birlikte “nikâh” ve “tezvîc” lafızları da zikredilmektedir.²¹⁰ Bu sebeple zâhiren birbirlerine benzer olarak değerlendirilebilen müt`a ve muvakkat nikâhlar, kuruluşları

²⁰⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 151-152.

²⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 608.

²⁰⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 195. Evlenme akdinde in`ikâd şartlarının eksikliğinin akdin butlanını, sıhhat şartlarının eksikliğinin ise akdin fesadını gerektireceği genel bir kabul olmakla birlikte bu yaklaşımın mezhep imamlarınca benimsendiğini ve farklı evlenme şekillerinin hepsinde geçerli olduğunu söylemek çok güçtür. Ancak bu konu ile ilgili tartışmalara ve detaylara değinmek çalışmanın sınırlarını aşacağından söz konusu meselelerde genel kanaatler ekseninde değerlendirmeler yapılmaktadır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi ve örneklem tahlilleri için bkz.. Günay, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayırımı*, s. 65-97.

²⁰⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 195.

²¹⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 152-153.

itibariyle farklılık arz etmektedirler. Netice itibariyle müt`a nikâhı batıl bir akit olurken, muvakkat nikâh fâsit olarak nitelendirilmektedir.²¹¹

İbnü'l-Hümâm'ın konu ile ilgili yer verdiği izahlara bakıldığında muvakkat nikâhın batıl olmadığını açıkça ifade etmemekle birlikte bu nikâhın caiz olduğunu savunan İmam Züfer'in (158/775) görüşünün tercihe şayan olduğunu da altını çizerek.²¹²

İbn Âbidîn (1252/1836) ise fâsit nikâhı tanımladıktan sonra örnek olarak muvakkat nikâhı zikreder.²¹³ Ancak başka konuda müt`a ve muvakkat nikâhlarının batıl olduklarını kaydeder.²¹⁴

Bu izahlar, H. Mehmet Günay'ın eserinde altını çizerek belirttiği gibi, fâsit ve batıl kavramlarının klasik fıkıh eserlerinde teknik ayrımları dikkate alınmadan kullanıldığının örnekleri olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan çalışmamızda nikâh akdinin çeşitleri başlığı altında yapılan tasnifin, konu ile ilgili genel kabul ve kanaatlere dayandığına bir kez daha belirtmek yerinde olacaktır.²¹⁵

3.4.3. Batıl Nikâh

Akdin unsurları ve in'ikâd şartları tamam olmayan evlenme akdi bâtil nikâh olarak isimlendirilir. Örneğin kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınlarla yapılan nikâh batıldır. Fâsit nikâhın aksine batıl nikâhta zifaf gerçekleşmiş dahi olsa bu akit hiçbir sonuç doğurmaz.

İbnü'l-Hümâm, batıl nikâh hakkında da bir tarife yer vermemekle birlikte çeşitli meselelerde “şöyle olursa batıl olur”, “şu şartları taşımazsa batıl nikâh olur” gibi ifadeler kullanmaktadır.

Müellif batıl nikâh konusunda özellikle müt`a nikâhını ayrıntılı bir şekilde ele alır.

İbnü'l-Hümâm'a göre müt`a nikâhı, irade beyanında özellikle “müt`a” kelimesinin ya da aynı kökten türetilmiş bir ifadenin kullanılarak, belirli bir süre ile sınırlandırılan

²¹¹ Ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Günay, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayrımı*, s. 67-72.

²¹² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 152.

²¹³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 608.

²¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IX, 335.

²¹⁵ Konu ile ilgili tartışmalar ve ayrıntılı bilgiler için bkz. Günay, H. Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayrımı*, s. 15-52.

evlenme akdidir. Müellif bu nikâhın caiz olmadığı yönünde tam bir icma'nın var olduğunu altını çizer.²¹⁶

Müellife göre müt'a nikâhı Mekke'nin ve Hayber'in fethedildiği günlerde olmak üzere iki kere neshedilmiştir.²¹⁷ Ayrıca müellif bu konuda Merğînânî'nin (593/1197) aktardığı, İmam Mâlik'in (179/795) müt'a nikâhını caiz gördüğüne dair beyanını da isabetli bulmamakta ve bunun bir hata olduğu vurgulamaktadır.²¹⁸ Zira İmam Mâlik (179/795), Rasulullah'ın (s.a.v.) haram kılması sebebiyle böyle bir nikâhın batıl olduğunu ifade etmektedir.²¹⁹

3.4.4. Mevkûf Nikâh

Nikâh akdinin nefâz şartları konusunda da belirtildiği gibi nefâz şartlarına sahip olmayan akitler mevkûf olarak nitelendirilmektedir. Buna göre nikâhta tarafların ya da velilerinin rızalarının alınmasının gerekli olduğu durumlarda rıza alınmamış ise mevkûf nikâh söz konusu olur.

Buluğa ermiş olan kızların velileri olmadan gerçekleştirdikleri nikâh akdi, Ebû Hanîfe (150/767) ve Ebû Yusuf'a (182/798) geçerli olmasına rağmen, İmam Muhammed'e (189/805) göre böyle bir nikâh mevkûftur, geçerli olabilmesi için kızın velisinin icâzetine ihtiyacı vardır.²²⁰

Aynı şekilde Hanefî mezhebine göre ergenlik çağına varan kızlara velâyet-i icbâr uygulanamaz, bu sebeple de onları evlendirirken rızalarının alınması gerekmektedir.²²¹

Evlenme ehliyeti açısından bakılırsa eksik ehliyetli olan kölenin ve cariye'nin efendilerinin izni olmadan gerçekleştirdikleri nikâh akdi mevkûf olur. Bu akdin geçerli olması, sahih nikâh gibi sonuçlar doğurabilmesi için efendilerinin icâzeti gerekir.²²²

İbnü'l-Hümâm'a göre fuzûlînin²²³ tasarrufları da aynı şekilde mevkûftur ve hukukî bir sonuç doğurması için icâzete muhtaçtır. Örneğin bir kişi, kadını veya erkeği fuzuli

²¹⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 149-150.

²¹⁷ Buhârî, "Nikâh", 31; Müslim, "Nikâh", 22, 25-32; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 14; İbn Mâce, "Nikâh", 44.

²¹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 150-151.

²¹⁹ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvînetü'l-kübrâ*, II, 159-160.

²²⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 157.

²²¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 164-168.

²²² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 198.

²²³ Asil ya da vekil olmaksızın yani şer'î bir izne dayanmaksızın başkası hakkında tasarrufta bulunan kişidir (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 149).

olarak, yani haberleri olmadan evlendirir ve o kadın veya erkek durumu öğrendikten sonra, bunu kabul ederse nikâh geçerli olur, aksi durumda nikâh batıl olur. İmam Şâfiî'ye (204/820) göre ise fuzûlinin tasarrufları tamamen batıldır.²²⁴

Bununla birlikte müellif, taraflardan birinin ya da her ikisinin fuzûlî olması durumunda gerçekleşen akdin ise ittifakla geçerli olacağını kaydetmektedir.²²⁵

3.5. Nikâh Akdinin Malî Sonuçları

3.5.1. Mehir

Mehir, kadının evlenme akdi ile hak kazandığı maldır.²²⁶ İbnü'l-Hümâm nikâhta vekâlet konusundan sonra mehir için ayrı bir fasıla yer verir ve mehir ile ilgili meseleleri bu başlık altında ele alır.²²⁷ Müellife göre mehir, nikâh akdinin hükmüdür. Ancak akitte bir mehrin belirlenmemiş olması, nikâh akdini geçersiz kılmaz. Bu sebeple nikâh esnasında kadına mehir verilmeyeceği şart olarak zikredilse dahi, İmam Mâlik'in (179/795) görüşünün aksine, bu nikâh geçerli olur.²²⁸

İbnü'l-Hümâm'a göre mehir kadının şerefli bir varlık olduğunu belirtmek için şer'an vâcip kılınmıştır. Mehir ile ilgili ayet-i kerimeler de buna delâlet etmektedir.²²⁹ Örneğin Bakara Suresi'nde²³⁰ kendileri ile evlenilmesi yasak olmayan kadınların helal olması mehirlerinin verilmesine bağlanmıştır.²³¹

3.5.1.1. Mehrin Asgarî Miktarı

Hanefî mezhebine göre mehrin asgarî miktarı on dirhemdir. Eğer bu miktardan daha az olan bir miktar mehir olarak belirlenirse, bu durumda kadının mehri yine on dirhem olur.²³²

İbnü'l-Hümâm, mehrin asgarî miktarı konusunda İmam Mâlik'in (179/795), İmam Şâfiî'nin (204/820), Ahmed b. Hanbel'in (241/855) ve İbrahim en-Neha'î'nin

²²⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 198.

²²⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 200.

²²⁶ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 413. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, M. Âkif, "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389-391.

²²⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 204-258.

²²⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 204-205.

²²⁹ el-Bakara 2/236; en-Nisa 4/4.

²³⁰ "Bunların dışında kalanlar için ise, (mehrlerini verip) istemeniz size helal kılındı." (en-Nisa 4/24).

²³¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 205.

²³² Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 204.

görüşlerini aktarır. Bu görüşlerin her birisinin delilleri olan hadisleri zikreden müellif, her hadisi hem senet hem de metin olarak değerlendirmeye tâbi tutar. Netice olarak da mezhep görüşünün isabetli olduğunu belirtir.²³³

Aynı şekilde mehir için, asgari miktarın altında bir bedelin belirlenmesi konusunda İmam Züfer'in (158/775) görüşüne de yer veren müellif, onun görüşünü kıyas olarak nitelendirirken mezhep görüşünün istihsân olduğunu kaydeder. İmam Züfer (158/775) mehrin belirlenmemesine kıyasla bu durumda kadına mehr-i misil gerekeceğini belirtmektedir. Mezhep görüşüne göre ise on dirhem in şeriatın hakkı olması sebebiyle, söz konusu durumda şer'in hakkı olan on dirhem in tamamlanması gerekir.²³⁴

3.5.1.2. Mehir Çeşitleri

Mehir, belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılmaktadır. Mehr-i müsemâmâ, tarafların üzerinde anlaştıkları mehirdir. Mehr-i misil ise kadın için benzer şartlarda olan kadınların mehirlerine bakılarak sonradan takdir edilen mehirdir.²³⁵

Mehr-i müsemâmânın asgarî miktarı on dirhem olarak belirlenmiştir. Azami miktarı için ise herhangi bir sınır yoktur, bu miktar tarafların tercihine bırakılmıştır.

Mehr-i misilin belirlenmesinde ise kadının kız kardeşi, halası, amcasının kızları gibi baba tarafından akrabalarının mehirlerine itibar edilir. Bunların yanında mehr-i misil belirlenirken kadınların yaş, güzellik, zenginlik, yaşanılan şehir ve dönem, akıl, din, bekâret, terbiye, ahlak, çocuğun olmaması ve ilim bakımından birbirlerine denk olmaları da gerekmektedir.²³⁶

Evlenme akdinde mehr-i misilin gerekeceği durumlar şu şekilde sıralanabilir.

- Akit esnasında mehir belirlenmezse ya da mehrin verilmeyeceği kararlaştırılırsa zifafın ya da vefatın gerçekleşmesi durumunda kadına mehr-i misil verilir.²³⁷

- Şiğâr nikâhında²³⁸ akde konu olan iki kadına da mehr-i misil verilmesi gerekir.²³⁹

²³³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 205-208.

²³⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 207-208.

²³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 356-357.

Aydın, M. Akif, "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389-391.

²³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 246.

²³⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 210-211.

²³⁸ Bir erkeğin kızını diğer bir erkeğin, kızını ya da kız kardeşini kendisi ile evlendirmesi karşılığında ona nikâhlamasıdır.

- Mehir belirlenmeksizin yapılan bir nikâh akdinde, erkek zifaf gerçekleşmeden vefat ederse, bu durumda da kadına (mufavvıda) mehr-i misil gerekir.²⁴⁰
- Akit esnasında belirlenen mehir bir şarta bağlanmış ise şartın yerine getirilmemesi durumunda kadına mehr-i misil verilir.²⁴¹
- Özellikleri belirtilmeyen bir elbise mehir olarak belirlenirse, hayvanların aksine elbiseler çeşit çeşit olabileceği için böyle bir durumda da kadın mehr-i misili hak etmiş olur.²⁴²
- Eğer bir müslüman şarabı ya da domuzu mehir olarak belirlerse nikâh geçerli olur ancak kadına mehr-i misil verilir. Zira bunlar müslümanlar için mütekavvim olan mallardan değildir.²⁴³
- Fâsit bir nikâh akdinde zifaktan sonra boşama durumu olursa kadına mehr-i misil ve mehr-i müsemmâdan hangisi daha az miktarda ise o verilir.²⁴⁴

3.5.1.3. Mehir Olarak Belirlenebilen ve Belirlenemeyen Şeyler

Hanefilere göre ancak teslim edilmesi mümkün olan mal ya da menfaatler mehir olarak belirlenebilir. İmam Şâfiî'ye (204/820) göre ise ücret karşılığında yaptırılan her şey mehir olabilir.²⁴⁵

Bu çerçevede eğer akit esnasında mehir olarak hür erkeğin kadına bir yıl hizmet etmesi ya da ona Kur'ân-ı Kerim öğretmesi tayin edilirse, bu durumda kadına mehr-i misil verilmesi gerekir. Mehir olarak koyunların bakımının ya da toprağın ekilmesinin belirlenmesi durumunda ise, İbnü'l-Hümâm bu konuda farklı rivayetlerin mevcut olduğunu ancak şer'u men kablenâya dayanarak böyle bir belirlemenin geçerli olacağını belirtmektedir.²⁴⁶

Ayrıca İmam Şâfiî'ye (204/820) göre ancak bey` akdinde semen olabilen şeyler, nikâhta mehir olarak gündeme getirilebilir. Bu sebeple örneğin vasıfları belirtilmemiş olan bir

²³⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 222-223.

²⁴⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 211.

²⁴¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 231.

²⁴² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 237-238.

²⁴³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 238.

²⁴⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 243.

²⁴⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 223.

²⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 224.

hayvan İmam Şâfiî'ye (204/820) göre mehir olamaz, çünkü böyle bir bedel alış-verişte semen de olamaz. Böyle bir durumda kadına mehr-i misil verilir. Hanefilere göre ise böyle bir belirleme geçerlidir ve kadına, isteğe bağlı olarak, ya orta halli bir hayvanın kendisi ya da bedeli verilir.²⁴⁷

3.5.1.4. Şiğâr Nikâhı

Bir erkek kızını diğer bir erkeğin, kızını ya da kız kardeşini kendisi ile evlendirmesi karşılığında ona nikâhlarsa, bu durumda şiğâr nikâhı söz konusu olur. İmam Şâfiî'ye (204/820) göre böyle bir durumda her iki akit de batıl olurken, Hanefilere göre gerçekleştirilen iki akit de geçerlidir ve her iki kadına da mehir olarak mehr-i misil verilir.²⁴⁸

İbnü'l-Hümâm bu konuda İmam Şâfiî'nin (204/820) görüşünün dayanakları olan hadisleri ve izahları aktarır. Daha sonra öne sürülen her delile bir cevap verir ve bu şekilde görüşün isabetli olmadığını ortaya koyar. Zira müellife göre şiğâr nikâhı, mehir olmaya elverişli olmayan bir şeyin mehir olarak belirlendiği bir nikâhtır. Böyle bir durumda nikâh geçerli olup kadına mehr-i misil gerekeceğinden, şiğâr nikâhında da aynı durum söz konusu olur.²⁴⁹

3.5.1.5. Kadının Mehrin Tamamını ya da Yarısını Hak Ettiği Durumlar

Nikâh akdinin hükmü olan mehir konusunda, kadın bazı durumlarda mehrin tamamını bazı durumlarda da mehrin yarısı hak eder. Bazen de kadın mehir olarak hiçbir şeye hak kazanamaz.

Kadın için on dirhem ya da daha fazla bir miktar mehir olarak belirlenir ve zifaf gerçekleşir ya da erkek vefat ederse, kadın mehrin tamamını hak eder.²⁵⁰ Aynı şekilde nikâh esnasında mehir belirlenmez ancak daha sonra taraflar mehir için bir miktarda anlaşılırlarsa zifaf ya da vefat durumunda belirlenen miktarın tamamı kadına verilir.²⁵¹ Bu konuda sahih halvet de zifaf gibi değerlendirilir.²⁵²

²⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 235.

²⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 222.

²⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 222-223.

²⁵⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 208.

²⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 213.

²⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 210.

Erkek, mehri on dirhemden daha az olarak belirlenen kadını, zifaktan önce boşarsa, o kadına asgarî mehir miktarının yarısı olan beş dirhem verilir.²⁵³ Aynı şekilde erkek, karısını zifaktan ya da sahih halvetten önce boşarsa, bu kadına da belirlenen mehrin yarısı gerekir.²⁵⁴ Nikâhta bir miktar mehir belirlenir, kadın bu mehri alıp eşine hibe eder ve zifaktan önce boşama gerçekleşirse bu durumda da kadın mehir olarak belirlenen miktarın yarısını alır.²⁵⁵

Bazı durumlarda da kadın mehir olarak herhangi bir şey alamaz. Örneğin fâsit bir evlenme akdinde²⁵⁶ zifaf gerçekleşmeden önce erkek kadını boşarsa kadına mehir verilmez. Nikâhtan sonra sahih halvet gerçekleşmiş dahi olsa durum değişmez. Zira fâsit akitlerde mehir ancak zifaf ile hak edilmiş olur.²⁵⁷

İbnü'l-Hümâm mehrin hak edilmesi hususunda sahih halveti de gündeme getirir. Zira nikâhta, diğer bir ifade ile nikâhın hükmü olan mehir konusunda sahih halvet, zifaf gibi değerlendirilmektedir.²⁵⁸ İbnü'l-Hümâm'a göre sahih halvet, erkeğin, ev gibi insanların görmelerinden emin olunan bir yerde eşiyile baş başa kalmasıdır.²⁵⁹

Önceki paragraflarda da belirtildiği gibi akitten sonra zifafa engel bir durum yokken taraflar arasında sahih halvet gerçekleşir ve daha sonrasında da talak vaki olursa bu durum, zifaf gibi değerlendirilir ve kadın mehrin tamamını hak etmiş olur. Ancak sahih halvetin gerçekleşmesine mani teşkil edecek durumlar söz konusu ise kadın mehrin yarısını hak etmiş olur.²⁶⁰

Taraflardan herhangi birisinin münasebete girmesine engel olan bir hastalığının olması, Ramazan orucu tutuyor olması, hac ya da umre için ihramlı olması, kadının hayız döneminde olması ve eşlerin yanında üçüncü bir şahsın bulunması sahih halvete mani olan durumlardandır.²⁶¹

²⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 208.

²⁵⁴ el-Bakara 2/237.

²⁵⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 225.

²⁵⁶ Erkeğin eşi ile kız kardeşini aynı anda nikâh altında bulundurması, dördüncü eşinin iddet süresinde beşinci kadımla evlenmesi ve cariye üzerine hür kadın ile evlenmesi fâsit akitlere örnek verilebilir (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 243).

²⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 243.

²⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 210.

²⁵⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 217.

²⁶⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 215-217.

²⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 217.

İbnü'l-Hümâm, bu konuda furû` başlığına da yer verir ve burada sahih halvetin, zifaf ile aynı sonuçları doğurduğu durumları zikreder. Müellife göre mehrin gerekmesi, nesebin sübutu, nafaka ve mesken haklarının doğması, iddet süresinin söz konusu olması ve boşama durumunda bu süreye riayet edilmesi ve hurmet-i müsâherenin doğması konularında sahih halvet, zifaf hükmündedir. Ancak ihsân konusu, bunlardan müstesnadır. Zira sahih halvet, zifafın aksine, kişiyi muhsan kılmamaktadır.²⁶²

3.5.1.6. Akitten Sonra Mehir Miktarının Arttırılması ve Azaltılması

Ebû Hanîfe (150/767), İmam Muhammed (189/805) ve Ebû Yusuf'a (182/798) göre nikâh akdinden sonra mehir miktarı arttırılabilir. İmam Züfer (158/775) ve İmam Şâfî'ye (204/820) göre ise böyle bir ziyade geçerli değildir. Ancak zifaftan önce talak gerçekleşirse bu durumda arttırılan miktar kadının hakkı olmaz.²⁶³

Mehir miktarının indirilmesi konusunda eğer kadın nikâhtan sonra mehrinde indirim yaparsa bu geçerli olur.²⁶⁴

3.5.1.7. Mehir Olarak Tayin Edilen Şeyin Aksinin Ortaya Çıkması

İbnü'l-Hümâm, mehir olarak zikredilen ya da işaret edilen şeyin aksinin ortaya çıkması durumunda Ebû Hanîfe (150/767) ve İmam Muhammed'e (189/805) göre kadına mehr-i misil gerekeceğini, Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise zikredilen şeyin benzeri varsa bezerinin, yoksa değerinin kadına mehir olarak verileceğini kaydetmektedir. Örneğin bir küpe işaret edilerek “Şu sirke kadının mehri olsun” denir ancak nikâhtan sonra küpün içindekinin şarap olduğu anlaşılırsa böyle bir durumda Ebû Hanîfe (150/767) ve İmam Muhammed'e (189/805) göre mehr-i misil verilir. Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise kadına mehir olarak şarabın ağırlığı kadar sirke verilir.²⁶⁵

3.5.1.8. Mehirde Öne Sürülen Şartlar

Mehir belirlenirken, mehirle birlikte kadının ya da erkeğin bir şey yapması şart koşulabilir. Eğer mehirde kadının bir şey yapması şart koşulmuş ise bu durumda kadının onu yapıp yapmaması kendi tercihinin bırakılmıştır. Zira mehir kadının hakkıdır. Eğer mehirle birlikte erkeğin bir şey yapması şart koşulmuş ise, bu şartın yerine getirilmesi

²⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 218.

²⁶³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 214-215.

²⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 215.

²⁶⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 238-239.

durumunda kadına belirlenen mehir verilirken, şartın gerçekleşmemesi halinde kadın mehr-i misili hak etmiş olur.

Örneğin nikâhta mehir olarak bin dirhem belirlenir ve erkek bu mehirle birlikte, kadını bulunulan şehirden başka bir yere götürmemeyi ya da başka bir kadınla evlenmemeyi şart koşabilir. Bu şartı yerine getirmesi halinde kadına belirlenen mehir verilirken, şarta uyulmaması durumunda kadın mehr-i misili hak etmiş olur. Zira kadın, belirtilen mehre şartlı olarak rıza göstermiştir, şart yerine getirilmeyince kadının rızası da ortadan kalkmaktadır. Bu sebeple mehr-i misil gerekir.²⁶⁶

3.5.1.9. Velilerin Kadının Mehri Üzerindeki Tasarruf Hakları

İbnü'l-Hümâm mehir konusunda velinin tasarruf haklarından da bahseder ve bu konu ile ilgili birkaç durumu gündeme getirir.

Kadının velisinin mehre kefil olması mümkündür. Böyle bir durumda kadın mehri isterse eşinden isterse de velisinden isteyebilir.²⁶⁷

Diğer yandan kadına mehir olarak mehr-i misilden daha az bir miktar verilmesi halinde veliler bu duruma müdahale edebilirler. Böyle bir durumda kadının velisi, erkeği mehr-i misil vermeye zorlayabildiği gibi eşinden ayrılmaya da mecbur edebilir.²⁶⁸

Aynı şekilde Ebû Hanîfe'ye göre (150/767) veli olarak bulunan baba veya dede küçükleri evlendirirken kızı, mehr-i misilden daha az bir miktar ile erkeği de mehr-i misilden daha fazla bir miktar ile evlendirebilir. Ancak bu yetki yalnızca baba ve dedeye aittir.²⁶⁹

3.5.1.10. Kadının Mehrini Almadıkça Eşini Münasebetten Men Etmesi

Kadın mehrini almadıkça kendisini eşine teslim etmek zorunda değildir. Bunun gibi eşiyile birlikte başka bir yere de gitmek zorunda değildir. Erkek de kadının mehrini vermedikçe, onun seyahat etmesine ya da komşu ve akrabalarına gitmesine engel olamaz. Ancak bu durumlar mehrin, mu`accel²⁷⁰ olması halinde geçerli olur. Belirlenen

²⁶⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 231. Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 231-234.

²⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 247.

²⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 193-194.

²⁶⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 195.

²⁷⁰ Mehr-i mu`accel, nikâh akdinde peşin verilmesi şart koşulan mehirdir (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 356).

mehir müeccel²⁷¹ ise kadının mehri almadan kendisini eşinden men etmesi söz konusu değildir. İbnü'l-Hümâm bu konuyla ilgili mezhep içindeki farklı görüşleri de aktarır ve bunların değerlendirmelerine yer verir.²⁷²

3.5.1.11. Mehir Miktarında İhtilâf Edilmesi

Nikâh akdi gerçekleştikten sonra taraflar mehrin miktarı konusunda anlaşmazlığa düşerlerse Ebû Hanîfe (150/767) ve İmam Muhammed'e (189/805) göre mehr-i misil miktarına kadar kadının, mehr-i misilden fazla olan miktarda ise erkeğin sözü geçerli olur. Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise her durumda erkeğin sözü geçerlidir. İbnü'l-Hümâm, söz konusu olan durumlarda tarafların iddialarını yemin ile birlikte dile getirmeleri gerektiğini bildirmektedir.²⁷³

3.5.1.12. Müt`a Miktarı ve Müt`a Çeşitleri

Müt`a, erkek tarafından boşadığı eşine mehir dışında, kadının gönlünü hoş etmek için verilen bir bedeldir.²⁷⁴ Müt`a miktarı, kadınların giydiği gömlek, başörtüsü ve çarşaftan ibaret olan üç parçalık elbisedir. İmam Şâfi'ye (204/820) göre mehir hakkının zifaktan önce meydana gelen talakla düşmesi sebebiyle müt`a miktarı konusunda mehr-i misile itibar edilmez. İbnü'l-Hümâm'a göre ise müt`a miktarı mehr-i misilin yarısından fazla ya da asgarî mehir miktarının yarısından (beş dirhemden) az olamaz.²⁷⁵

Nikâh esnasında bir mehir belirlenmez ve erkek zifaktan önce eşini boşarsa, kadına müt`a verilmesi gerekir.²⁷⁶ Hanefî mezhebine göre bu durumda müt`anın verilmesi vacip, İmam Mâlik'e (179/795) göre ise müstehâptır. İmam Mâlik'e (179/795) göre ayette zikredilen “*Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur*”²⁷⁷ ifadesi emrin delâletinin vücûb değil nedb olduğunu göstermektedir. İbnü'l-Hümâm'a göre ise ayetteki emir lafzı vücûba delâlet etmektedir.²⁷⁸

²⁷¹ Mehr-i müeccel, akitten daha sonra verilmesi şart koşulan mehirdir (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 356).

²⁷² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 248-249.

²⁷³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 250-251.

²⁷⁴ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 436.

²⁷⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 213.

²⁷⁶ “Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt`a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.” (el-Bakara 2/238).

²⁷⁷ el-Bakara 2/238.

²⁷⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 212.

Bunun dışında talak, îlâ, li`ân gibi erkek sebebiyle meydana gelen ayrılık durumlarında da müt`anın verilmesi gerekir. Ancak kadının irtidât etmesi ya da buluğ muhayyerliği gibi kadından kaynaklanan bir sebeple ayrılık söz konusu olursa da bu durumda kadına müt`a verilmez.²⁷⁹ Nikâh esnasında mehir belirlenmeyip daha sonra tarafların kendi aralarında bir şey üzerinde uzlaşmaları durumunda zifaktan önce boşama gerçekleşirse de kadına müt`a verilir.²⁸⁰

İbnü'l-Hümâm'a göre müt`a mehrin yerine geçen bir bedeldir. Bu sebeple kadının mehrin tamamını ya da yarısını hak etmesi durumunda kendisine müt`anın verilmesi zorunlu değildir. Zira bir şeyin aslı ile bedeli bir arada bulunmaz. Bu çerçevede hüküm açısından dört çeşit müt`a söz konusu olur. Nikâh esnasında mehri belirlenip zifaktan önce boşanan kadına müt`a verilmesi vaciptir. Bunun dışındaki her durumda boşanan kadınlara verilen müt`a müstehâp hükmüne sahiptir.²⁸¹

İmam Şâfiî (204/820) ise bu konuda tam aksi görüşe sahiptir. Ona göre mehri belirlenip zifaktan önce boşanan kadına müt`anın verilmesi müstehâp, bunun dışında boşanan bütün kadınlara verilmesi vaciptir.²⁸²

Mehri belirlenmeyen ve zifaktan sonra boşanan bir kadına müt`anın verilmesi müstehâp, mehri belirlenip zifaktan sonra boşanan kadına verilen müt`a sünnet hükmündedir. Bunun dışında kalan durumlarda da verilen müt`a bu üç hükümden birine sahip değildir. Zira bu durumda kadın mehrin yarısını hak etmiş olur.²⁸³

3.5.1.13. Gayrimüslimlerin Mehirleri

İbnü'l-Hümâm mehir konusunda müslümanlar arasında gerçekleşen nikâh akdi ile ilgili durumları izah ettikten sonra kâfirlerin evliliklerindeki mehir konusu için de bir fasıl başlığı açar. Bu şekilde müslümanlar ve kâfirler için mehir konusunu ayrı ayrı ele alır.

Bir Hıristiyan, başka bir Hıristiyan ile meyte karşılığında ya da mehir olmadan evlenirse, bu nikâh kendi inançlarına göre geçerli olur. Zifafın, zifaktan önce boşamanın ya da vefatın söz konusu olması durumunda kadına mehir verilmez. İslam devletinde yaşamayan gayrimüslimler için de bu durum geçerlidir. İmam Züfer'e (158/775) göre

²⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 213.

²⁸⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 213.

²⁸¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 220.

²⁸² Şâfiî, *el-Ümm*, I, 34-38.

²⁸³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 220.

ise bu durumda dâr-ı İslam'da olmayan kadınlara mehr-i misil verilmesi gerekir. Zira ona göre Şârî'i Teâlâ bir kadın ile evlenmeyi mehrin verilmesi ile helal kılmıştır ve bu emirler de bütün insanlar için geçerlidir. İmam Muhammed (189/805) ve Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise İslamî hükümler ancak gayrimüslimler İslam devleti sınırları içerisinde buldukları zaman onlara uygulanır. Bu sebeple böyle bir nikâh akdinde kadına mehir verilmez.²⁸⁴

Zimmîler aynı şekilde bir evlenme akdi gerçekleştirdiklerinde zifaf veya ölüm durumunda kadına mehr-i misil verilir. Zifaftan önce boşamanın olması halinde de kadın müt'ayı hak eder.²⁸⁵

Zimmî bir erkeğin, zimmî bir kadınla mehir olarak şarap ya da domuz karşılığında evlenip sonra taraflardan birinin ya da her ikisinin müslüman olması durumunda kadına gereken mehir miktarı ihtilaflıdır. Ebû Hanîfe'ye (150/767) göre kadına mehir olarak belirlenen şeyler verilir. İmam Muhammed'e (189/805) göre kadına, mehir olarak belirlenen şeylerin değeri, Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise mehr-i misil verilmesi gerekir. Böyle bir evlilikte zifaftan önce boşama söz konusu olursa İmam Muhammed'e (189/805) göre mehir değerinin yarısı, Ebû Yusuf'a (182/798) göre ise müt'a gerekir.²⁸⁶

3.5.2. Nafaka

Nikâh akdinin malî sonuçlarından biri olan nafaka konusu İbnü'l-Hümâm tarafından talâk faslında ele alınmaktadır. Çalışmamız nikâh bölümü ile sınırlı olduğu için müellifin nafaka ile ilgili değerlendirmelerine bu bölümde yer verilmeyecektir.²⁸⁷

²⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 259.

²⁸⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 261.

²⁸⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 261-263.

²⁸⁷ Nifaka bölümü için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 193-230.

SONUÇ

“İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr* Adlı Eserinin Metot ve Muhteva Açısından İncelenmesi (Kitabü'n-Nikâh Örneği)” başlığını taşıyan bu çalışma, Hanefî mezhebinin muhakkiki olarak değerlendirilen İbnü'l-Hümâm'ın furû` fikhına dair kaleme aldığı *Fethu'l-Kadîr li'l-`Acizi'l-Fakîr* adlı eserinin, nikâh bölümü özelinde tahlil edilmesi amacı ile hazırlanmıştır.

Hicrî 790 (1388) yılında İskenderiye'de dünyaya gelen ve hicrî 861 (1457) yılında Kâhire'de vefat eden İbnü'l-Hümâm, hayatını Memlûklerin (648/1250-923/1517) hâkimiyeti altında olan şehirlerde geçirmiştir. Babasının ve dedesinin kadılık vazifesini ifade ettikleri şehre nisbetle “*Sivâsî*” olarak anılmasına rağmen müellif hayatının hiçbir safhasında Sivas'ta bulunmamıştır.

Memlûklerin siyasî anlamda istikrarlı bir seyir takip ettiklerini söylemek güçtür. Bununla birlikte İbnü'l-Hümâm'ın, Memlûk hâkimiyetinin en parlak döneminde yaşadığı görülmektedir. İlmî gelişim açısından ise Memlûkler dönemi, İslam Tarihi'nin en verimli dönemlerinden birini teşkil etmektedir. Müellifin, ilmî faaliyetlerin yoğun bir şekilde gündemde olduğu bir devletin himayesinde yaşaması, onun aldığı eğitimde ve yazmış olduğu eserlerinde de kendisini hissettirmektedir.

İbnü'l-Hümâm İbn Cemâa (819/1416), Kâriü'l-Hidâye (829/1425), İbnü'l-İrâkî (826/1423), İbn Hacer el-Askalânî (852/1448) ve Bedrüddîn el-Aynî (855/1451) gibi yaşadığı dönemin en kıymetli hocalarından İslâmî ilimlerin her alanı ile ilgili dersler almıştır. Aynı zamanda gerek medreselerde öğreticilik ve idarecilik yaptığı sürelerde gerekse çeşitli ilim meclislerinde bulunduğu dönemlerde pek çok kıymetli öğrenci de onun rahle-i tedarisinden geçmiştir. Bu şekilde müellif sahip olduğu ilmî birikimi ile insanlara faydalı olmayı da ihmal etmemiştir.

Müellifin hayatına yer veren kaynaklarda fıkıh, usûl-i fıkıh, kelam, hadis, tefsir ve tasavvuf ilimlerinde “imam” ve “allâme” olarak nitelendirilen İbnü'l-Hümâm, yetiştirdiği öğrencilerinin yanında kaleme aldığı eserlerle de ilim dünyasına çok büyük katkı sağlamıştır.

Fıkıh literatüründe mühim bir konuma sahip olan *Fethu'l-Kadîr*, usûl-i fıkha dair kaleme alınan *et-Tahrîr* ve kelam sahasında kıymetli bir çalışma olan *el-Müsâyere*

İbnü'l-Hümâm'ın şöhret bulmuş eserleri olarak zikredilebilir. Müellifin söz konusu eserlerinde kullandığı delillere vukûfiyeti ve taassuba düşmeksizin sergilemiş olduğu tavır, gerek fıkıh gerekse kelam ilmindeki otoritesini açıkça ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Hümâm'ın hayatına dair en kapsamlı bilgilere yer veren ve aynı zamanda müellifin gözde öğrencilerinden biri olan Sehâvî (902/1496), hocasının dinî delilleri çok iyi bildiğini, hükümlerin dayanakları olan bu delilleri mahir bir şekilde kullanabilen ve hukukî kaideler arasında delillerine göre tercihler yapabilen döneminin muhakkik bir âlimi olduğunu belirtmektedir.

Müellifin, Hanefî furû` fikhına dair kaleme aldığı *Fethu'l-Kadîr* adlı eseri, Merğînânî'nin (593/1197) mezhepte en muteber metinlerden biri olarak kabul edilen *el-Hidâye* adlı eserin şerhidir.

Eserini yazmaya hicrî 829 yılında başladığını ifade eden İbnü'l-Hümâm, *el-Hidâye*'yi yalnızca vekâlet bölümüne kadar şerh edebilmiştir. Eserin kalan kısmını ise *Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* ismi ile Kadızâde (988/1580) şerh etmiştir. Buna rağmen konu tertibi dikkate alındığında *el-Hidâye* şerhinin dörtte üçlük bir kısmının İbnü'l-Hümâm'ın kalemi ile ortaya konduğu görülmektedir.

İbnü'l-Hümâm, eseri şerh ederken konu tertibi konusunda metne sadık kalmıştır. İbadetlere en yakın muamelât konusu olarak değerlendirilen nikâh bölümü *el-Hidâye*'de oldu gibi, *Fethu'l-Kadîr*'de de ibadetler bahsinden hemen sonra ele alınmıştır. Ancak müellif, nikâh bölümüne *el-Hidâye*'de yer almayan bir girizgâh ile başlamaktadır. Bu şekilde konunun teknik yönlerine başlamadan önce okuyucular için bir ön bilgi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra İbnü'l-Hümâm'ın, ihtiyaç hissettiği noktalarda *el-Hidâye*'de yer almayan meseleleri aktarmaktan da kaçınmadığı dikkatleri çekmektedir. Bu gibi durumlarda müellif “furû” ve “tetimme” başlıklarını kullanmaktadır. Söz konusu durum *Fethu'l-Kadîr*'in, *el-Hidâye*'nin diğer şerhleri arasından sıyrılıp mümtaz bir konuma sahip olmasına zemin hazırlamaktadır.

Fethu'l-Kadîr'in nikâh bölümüne bakıldığında İbnü'l-Hümâm'ın furû` fikh aktarımı konusunda geleneğe mutabık bir tavır içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Nikâh bahsinde sırası ile nikâh akdinin tanımına, unsurlarına, nikâhın şartlarından olan akdin mahalli konusuna, nikâhta velâyet ve kefâet meselelerine yer verir. Daha sonra nikâh akdinin sonuçlarından biri olan mehre dair ayrıntılı bilgiler aktarır. Son olarak da

gayrimüslimlerin ve kölelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri nikâh akdi ile ilgili hususlara yer vererek nikâh bölümünü sonlandırır. Müellif söz konusu başlıklar altında meseleleri ele alırken konu tertibinin gerekçelerini de izah eder. Bu şekilde İbnü'l-Hümâm'ın eserini kaleme alırken takip ettiği mantık örgüsünü de ortaya koyduğu söylenebilir.

Müellifin, nikâh bölümünde ele aldığı konuların izahında pek çok şer'î delilden istifade ettiği görülmektedir. Bu anlamda eserin deliller açısından zengin bir kaynak olduğu rahatlıkla belirtilebilir.

Fethu'l-Kadîr'in bir furû` fıkıh eseri olmasına karşın şer'î delillerle ilgili tartışmalara da zaman zaman yer veren İbnü'l-Hümâm'ın, eserinde aktardığı hadis malzemesi ise dikkat çekicidir. Müellifin, eğitim ve öğretim sürecinde hadis rivayeti ile fazla meşgul olmamasının ve hadis alanında müstakil bir kitap kaleme almamasının yanında *Fethu'l-Kadîr*'deki yoğun hadis kullanımı şaşırtıcıdır. İbnü'l-Hümâm eserinde, hadislerle yaklaşım ve hadislerin delil olarak kullanılması konusunda Hanefî mezhebine yöneltilen eleştirilere karşı âdeti mezhebi müdafaa eder bir tutum sergilemektedir.

Fıkıh kitaplarının genel özelliğinin aksine İbnü'l-Hümâm meseleler ile ilgili pek çok hadisi hem senet hem de metin olarak aktarmaktadır. Bu hadislerin çoğunlukla müellif tarafında senet ve metin tenkitlerine tâbi tutulduğu da görülmektedir. Bu durum *Fethu'l-Kadîr*'in ahkâm hadisleri ağırlıklı bir fıkıh kitabı olarak değerlendirilmesine de kapı aralamaktadır. Konu ile ilgili birbirleri ile çelişen rivayetlerin söz konusu olması durumunda İbnü'l-Hümâm'ın imkânlar çerçevesinde bütün rivayetleri değerlendirme yönünde bir çaba içerisinde olması da vurgulanması gereken başka bir husustur.

Müellifin hadisçi yönü ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda *Fethu'l-Kadîr*'de sunulan hadis birikiminin, büyük oranda Zeylâî'nin (762/1360) *Nasbu'r-râye* adlı eserinin gölgesinde kaldığı vurgulanmaktadır. Buna rağmen eserde hadis malzemesinin sunumu ve değerlendirilmesi göz önünde bulundurulduğunda İbnü'l-Hümâm'ın hadis alanında da ciddî bir donanıma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

el-Hidâye'nin nikâh bölümünde yalnızca birkaç konuda Hanefî mezhebi dışında farklı görüşlere yer verildiği görülmektedir. İbnü'l-Hümâm ise söz konusu bölümde Hanefî mezhebi içindeki farklı görüşleri aktarmasının yanında Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerinin görüşlerine de sık sık yer vermektedir. Ayrıca birkaç meselede dahi olsa

münferit görüşleri de aktarmaktadır. Bu durum esere, klasik bir şerh olmasından öte mukayeseli ve tartışmalı bir fıkıh kitabı niteliği kazandırmaktadır.

Aynı zamanda İbnü'l-Hümâm'ın, eserin nikâh bölümünde birkaç meselede Merğînânî'nin (593/1197) görüşlerine itirazlar yöneltmesi ve kendi içtihatlarını ortaya koyması da müellifin taassuba düşmeksizin eserinde sergilemiş olduğu ilmî tavrın en önemli göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Bir müellifin eserini oluştururken beslendiği kaynaklar o eserin ve müellifinin değeri konusunda kanaat oluşturan unsurlardan biridir. Bu çerçeveden bakıldığında İbnü'l-Hümâm'ın kendi dönemine kadar yazılmış pek çok fıkıh ve hadis kitabından istifade ettiği görülmektedir. Bu şekilde kendi zamanına kadar oluşan ilim geleneğinden ciddi bir destek alan İbnü'l-Hümâm'ın nikâh bölümünde atıf yaptığı fıkıh eserlerinin çoğunluğunu hicrî altıncı asırda yaşamış âlimler tarafından kaleme alınan furû' fıkıh kitaplarının oluşturduğu görülmektedir.

Son olarak *Fethu'l-Kadîr*'in mezhep literatürü içerisindeki konumunu daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için yaptığımız mukayeselerin bizde oluşturduğu kanaatlere de kısaca değinmek gerekir. İbnü'l-Hümâm'ın kendi dönemine kadar oluşan fikhî birikimden ve özellikle de *el-Hidâye*'nin diğer şerhlerinden ne ölçüde istifade ettiğini görebilmek için nikâh bölümü ilk olarak Babertî'nin (786/1384) *el-Înâye*'si ile mukayese edilmiştir. Bu karşılaştırmalı okumalar bize gösterdi ki, İbnü'l-Hümâm, kendi dönemine kadar olan fikhî birikimden azami derecede istifade etmiştir. *el-Hidâye*'de ele alınan meseleleri izah ederken, eserin diğer şerhlerine de sık sık müracaat ettiği görülmektedir. Ancak bu sebeple *Fethu'l-Kadîr*'in, söz konusu olan diğer şerhlerin bir derlenmesi olarak değerlendirilemeyeceğinin de altı çizilmelidir. Müellif, nikâh bölümünde pek çok meselede özgün yaklaşımlarını ve nitelikli değerlendirmelerini sunmaktadır. Ayrıca müellifin eserinde takip ettiği metot da *Fethu'l-Kadîr*'in, *el-Hidâye*'nin diğer şerhlerinden bir adım öne çıkmasına zemin oluşturmaktadır.

Bununla birlikte *Fethu'l-Kadîr*'in mezhep literatüründeki konumunu daha sağlıklı bir şekilde belirleyebilmek ve İbnü'l-Hümâm'ın “muhakkiku'l-mezhep” vasfına sahip olmasının liyakatini ortaya koyabilmek için *Fethu'l-Kadîr*'in, kendisinden sonra kaleme alınan bir eser ile mukayesesi de elzem idi. Bunun için de İbnü'l-Hümâm'ın vefatından yaklaşık olarak dört asır sonra yaşamış olan İbn Âbidîn'in (1252/1836) *Reddü'l-muhtâr*

adlı eseri tercih edilmiştir. Bu karşılaştırma için müellifin dönemine daha yakın bir eserin neden tercih edilmediği düşünülebilir. Ancak İbn Âbidîn'in (1252/1836) söz konusu eseri, mezhebin son dönem kaynakları arasından muteber bir konumda değerlendirilmektedir. İbnü'l-Hümâm'dan sonra İbn Âbidîn'in (1252/1836) dönemine kadar *Reddü'l-muhtâr* gibi bir eser kaleme alınmadığı için *Fethu'l-Kadîr* ile mukayesede bu esere müracaat edilmiştir. Bu eser özelinde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar bizlere *Fethu'l-Kadîr*'in kendisinden sonraki literatür için eşsiz bir kaynak olduğunu ve pek çok meselede nihâî sözü söyleyen bir eser olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Zikredilen bu hususlar çerçevesinde *Fethu'l-Kadîr*'in mezhep literatüründe yeri doldurulamayacak nitelikte önemli bir konuma sahip olduğu belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- ABDÜRREZZAK, Ebû Bekir b. Hemmâm es-San`ânî, *el-Musannef*, el-Mektebü'l-İslâmî, I-XI, 2. Baskı, (thk. Habîbur-Rahmân el-A`zamî), Beyrut, 1403.
- AHMED B. HANBEL, *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kâhire, ts.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İtkânî", *DİA*, XXIII, 464-465.
- ALTUNTAŞ, Havva, *Alâeddin Es-Semerhandi ve "Tuhfetü'l-Fukaha" Adlı Eserinde Mezhep İçi Tercihler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE., Sakarya, 2008.
- APAYDIN, H. Yunus, "İçtihâd", *DİA*, XXI, 438.
- ARSLAN, Şükrü, "İbnü'l-Hümâm es-Sivâsî'nin Edebî Şahsiyeti", "*Kemaleddin İbn-i Hümâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği Sempozyumu*" (Sempozyum Bildirileri), Kemaleddin İbn-i Hümâm Vakfı, Sivas, 1993, s.17-24.
- ASLANTÜRK, Ayşe Hümeýra, "Nesefî, Necmeddin", *DİA*, XXXII, 571-573.
- AYBAKAN, Bilal, *İmam Şâfî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul, 2007.
- AYBAKAN, Bilal, "Râfî", *DİA*, XXXIV, 394-396.
- AYDIN, Hakkı, *Sivahlı Kemâleddin İbn-İ Hümâm Hayatı ve Eserleri*, Sivas, 2000.
- AYDIN, Hakkı, "Kemâleddîn İbnü'l-Hümâm'ın Müçtehidler Arasındaki Yeri", "*Kemaleddin İbn-i Hümâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği Sempozyumu*" (Sempozyum Bildirileri), Kemaleddin İbn-i Hümâm Vakfı, Sivas, 2007, s. 43-63.
- AYDIN, M. Akif, "Liân", *DİA*, XXVII, 171-172.
- AYDIN, M. Akif, "Mehir", *DİA*, XXVIII, 389-391.
- AYDIN, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul, 2005.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul, 2006.

AYTEKİN, Arif, “Bâbertî”, *DİA*, IV, 377-378.

BÂBERTÎ, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmud, *Şerhu'l-Înâye ale'l-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*'in kenarında), I-IX, Beyrut, ts.

BAĞDATLI, İsmail Paşa, *Îzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl `alâ Keşfi'z-zünûn `an esâmi`i'l-kütüb ve'l-fünûn* (tsh. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul, 1971.

BARDAKOĞLU, Ali, “Hanefî Mezhebi”, *DİA*, XVI, 1-21.

BEDİR, Murteza, “Nesefî, Ebü'l-Berakât”, *DİA*, XXXII, 567-568.

BEDİR, Murteza, “er-Risâle”, *DİA*, XXXV, 117-119.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkadir Ata), Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2003.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istilâhati Fikhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul, 1988.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen (GAL)*, Leiden, 1943-1949.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî* (nşr. Muhammed Fuad Abdulbâkî), Daru İbni'l-Heysen, Kahire, 2004.

DANIŞMAN, Muhammed Ali, İslam Hukukuna Göre Evlilikte Velayet ve Kapsamı, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 8, 239-258 (2006).

DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî* (nşr. Mecdi b. Mansûr), Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1996.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah, *Sünen* (thk. Fevvâz Ahmed İzmirli), I-II, Beyrut, 1407.

DEMİRKAN, Tuğba, *Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri (Aile Hukuku*

- Örneği*) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul, 2007.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Ebû Hanîfe* (Trc. Osman Keskiöglü), Uysal Neşriyat, İstanbul, 1996.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- ERKAYA, Mahmud Esad, *Hanefî Fakihlerinin Muhaddisler Tarafından Zayıf Hükmü Verilen Hadisleri Kullanma Nedenleri -el-Hidâye Örneği-* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE., Konya, 2009.
- FURAT, Ahmet Suphi, "İbnü'l-Hümâm'ın Avrupa Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Eserleri", *"Kemaleddin İbn-i Hümâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği Sempozyumu"* (Sempozyum Bildirileri), Kemaleddin İbn-i Hümâm Vakfı, Sivas, 2007, s.121-124.
- GÖLCÜK, Şerafettin, "el-Müsayere'den Bazı Tespitler", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 7-12 (1991).
- GÖZÜBENLİ, Beşir, "Hâkim eş-Şehîd", *DİA*, XV, 195-196.
- GÜNAY, Hacı Mehmet, "Hanefî Mezhebinin Mezhep İçi İşleyişi: Görüşler Hiyerarşisi ve Ebû Hanîfe'nin Görüşünün Tercih Edildiği Durumlar", *Ebû Hanîfe ve Düşünce Sistemi*, Kurav Yay., Bursa, 2005.
- GÜNAY, Hacı Mehmet, *Evlenme Akdinde Batıl-Fasit Ayırımı*, İstanbul, 2008.
- GÜNEŞ, Kamil, *İbnü'l-Hümâm'ın Kader Anlayışı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE., Konya 1993.
- HAMİDULLAH, Muhammed, "Serahsî, Şemsüleimme", *DİA*, XXXVI, 544-547.

HİZMETLİ, Sabri, “Kemaleddin İbn Hümam es-Sivâsî'nin *Kitâbu 'l-Müsâyere*'si ve İslam Düşünce Tarihindeki Yeri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 3, 47-55 (1993).

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer, *Hâşiyetü Reddi 'l-muhtâr ale 'd-Dürri 'l-muhtâr* (nşr. Adil Ahmed Abdulmecid-Ali Muhammed Muavviz), Beyrut, 1994.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi 'l-Ehâdis ve 'l-Âsâr*, Mektebetu'z-Zamân, el-Medînetü'l-Münevvere, 1989.

İBN EMİR EL-HÂC, *et-Takrîr ve 't-tahbîr*, I-III, Beyrut, 1996.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ* (nşr. Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî), I-XII, Beyrut, 1984.

İBN HİBBÂN, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaûd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987.

İBN KUTLUBOĞA, Kasım b. Abdullah, *Tâcü 't-terâcim fi tabakâti 'l-hanefiyye*, Bağdat, 1962.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce* (nşr. Halil Me'mûn Sîhâ), Daru'l-Marife, Beyrut, 1998.

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethu 'l-Kadîr*, I-IX, Beyrut, ts.

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *el-Müyâsere fi 'l-Akâidi 'l-Müncie*, İstanbul, 1969.

KALLEK, Cengiz, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 471-473.

KALLEK, Cengiz, “Kudûrî”, *DİA*, XXVI, 321-322.

KANDEMİR, M. Yaşar, “Emâlî”, *DİA*, XI, 69-71.

KÂTİP ÇELEBİ, *Kesfü 'z-zunûn*, İstanbul, 1941-1943.

KAYACIK, Ahmet, *Ebheri'nin İisaguci'sinin İlk Şerhleri XIV-XVI. YY.*

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE., Kayseri, 1996.

KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İstanbul, 1986-1987.

KÂTİP ÇELEB, *Keşfü 'z-zunûn*, İstanbul, 1941-1943.

KAYA, Eyyüp Said, *Hanefi Mezhebinde Nevâzil Literatürünün DoŐuŐu ve Eb 'l-Leys*

es-Semerkandi'nin Kitab'n-Nevâzil Adlı Eseri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul, 1996.

KAYA, Eyyüp Said, "el-Mebsût", *DİA*, XXVIII, 214-216.

KAYA, Eyyüp Said, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhî İstidlal* (Yayınlanmamış

Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul, 2001.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu`cem 'l-müellifin Tercimu musannifi 'l-ktbi 'l-*

arabiyye, Beyrut, Mektebetü'l-Msenna, 1957.

KILIÇER, M. Esat, "Buhârî, Tâhir b. Ahmed", *DİA*, VI, 376-377.

KILIÇER, M. Esat, "Buhârî, Zahirüddin", *DİA*, VI, 376

KIZILTOPRAK, Süleyman, "Memlk", *DİA*, XXIX, 87.

KOCA, Ferhat, "el-Fetav'l-Velvliciyye", *DİA*, XII, 447-448.

KOCA, Ferhat, "İbn 'l-Hmm", *DİA*, XXI, 87-90.

KOCA, Ferhat, "Ksnî", *DİA*, XXIV, 531.

KOCA, Ferhat, "el-MerŐinnî", *DİA*, XXIX, 182-183.

KOCA, Ferhat, "el-Muhtasar", *DİA*, XXXI, 64-66.

KOÇKUZU, Ali Osman, "Aynî, Bedreddin", *DİA*, IV, 271-272.

KSE, Saffet, "İbn Emîr el-Hc", *DİA*, XIX, 476-477.

KSE, Saffet, "İslam Hukukuna Gre Evlenmede Velyet", *İslam Hukuku*

Araştırmaları Dergisi, 2, 101-116 (2003).

LEKNEVÎ, Ebû'l-Hasan Muhammed Abdülhay Muhammed, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, Matbaâtü's-Saâde, Kahire, 1324.

MÂLİK B. ENES, *el-Muvattâ'* (thk. Muhammed Mustafa el-A`zamî), I-VIII, Müessesetü Zâyet b. Sultan, y.y., 2005.

MÂLİK B. ENES, *el-Müdevvinetü'l-kübrâ*, I-IV, Beyrut, 1980.

MERĞİNÂNÎ, Burhâneddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, I-IV, İstanbul, 1986.

MERON, Yakov, (2005) "Merginânî, Metodu ve Hukukçulugu" (Trc. M. Fatih Turan), *EAÜİFD*, Sayı 23, s. 223-230.

MEVSİLÎ, Ebu'l-Fadl Mecdüddin Mevdûd b. Mahmud, *el-İhtiyâr li-ta`lîli'l-Muhtâr*, İstanbul, 1989.

MEYDÂNÎ, Abdülganî b. Tâlib, *el-Lübab fî şerhi'l-kitab*, Mısır, 2002.

MÜSLİM, Ebû'l Hüseyin b. Haccac, *Sahîhu Müslim* (nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

MÜZENÎ, Ebû İbrâhim İsmail b. Yahyâ, *Muhtasarü'l-Müzeni fî furûi'ş-Şâfiyye*, Beyrut, 1998.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed, *Sünen* (thk. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî), I-VI, Beyrut, 1991.

ÖZCAN, Tahsin, "Nâtıfî", *DİA*, XXXII, 438-439

ÖZEL, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 2. Baskı, Ankara, 2006.

ÖZEL, Ahmet, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, XVI, 21-27.

ÖZEL, Ahmet, "İbn Âbidîn", *DİA*, IXX, 291-293.

- ÖZEL, Ahmet, “Kâdhân”, *DİA*, XXIV, 121-123.
- ÖZEL, Ahmet, “Sadruşşehîd”, *DİA*, XXXV, 425-427.
- ÖZEL, Ahmet, “Serûcî”, *DİA*, XXXVI, 572-573.
- ÖZTÜRK, Abdülvehhâb, “Hassâf”, *DİA*, XVI, 395.
- ÖZÜDOĞRU, Bekir, *İbnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadir'de Hadis Usulü Meselelerine Yaklaşımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul, 2008.
- RIDVANOĞLU, Mahmud, “Habbâzî”, *DİA*, XIV, 343.
- SAYLAN, Şenol, *İbn Âbidîn'de Hanefî Mezhebinin Kurumsallaşması Şerhu Ukudu Resmi'l-Müftî Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE., Sakarya, 2004.
- SEHÂVÎ, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'ü'l-lâmi` li-ehli'l-karni't-tâsi`*, I-XII, Kâhire, 1354.
- SİNANOĞLU, Mustafa, “Semerkandî, Muhammed b. Yusuf”, *DİA*, XXXVI, 479-481.
- SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), I-II, Beyrut 1979.
- SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Hüsnü'l-Muhâdara fi'l-Ahbâri Mısır ve'l-Kâhirâ*, (thk. Ali Muhammed Ömer), I-II, Kâhire, 2007.
- ŞA`BÂN, Zekiyüddîn, *Usûlü'l-fikh* (ter. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara, 2005.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, I-II, Beyrut, ts.
- ŞAHİN, Osman, *İslam Hukukunda Fetva Usûlü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE., Samsun, 2002.

- ŞENER, Mehmet, *Dürer'in Kaynakları*, İzmir, 1987.
- ŞENER, Mehmet, "İbnü'l-Hümâm'ın İlmî ve Fıkhî Yönü", "*Kemaleddin İbn-i Hümâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği Sempozyumu*" (Sempozyum Bildirileri), Kemaleddin İbn-i Hümâm Vakfı, Sivas, 2007, s. 21-24.
- ŞENER, Mehmet, İslâm Hukukunda Velâyet (I), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 203-222 (1985).
- ŞENER, Mehmet, İslâm Hukukunda Velâyet (II), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 161-180 (1986).
- ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Bedru't-Tâli` bi Mehâsini men ba`de'l-Karni's-Sâbi`*, I-II, Dâru'l-Ma`rife, Beyrut trs.
- TABERÂNÎ, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mucemu'l-avsât* (nşr. Muhammed Hasan İsmail), Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1999.
- TAŞKÖPRÜZÂDE, Ebu'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi, *Miftâhü's-Saâde ve Misbâhü's-Siyâde fî Mevzûâti'l-Ulûm*, (thk. Kamil Kamil Bekri, Abdülvehhâb Ebu'n-Nur), I-III, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadise, 1968.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî* (nsr. Ahmed Zehve-Ahmed İnâye), Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2005.
- UYSAL, Şule Yüksel, *İbnü'l-Hümâm'ın Hadis İlmindeki Yeri ve Fethu'l-Kadîr'de İzlediği Hadis Metodolojisi (Nikâh, Talak ve Yemin Hadisleri Örneği)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE., Konya 2010.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Burhâneddin el-Buhârî", *DİA*, VI, 435-437.
- ÜNAL, Halit, "el-Asl", *DİA*, III, 493-494.
- ÜNAL, Halit, "Âttâbî", *DİA*, IV, 93.
- ÜNAL, Halit, "Bedâi`u's-sanâi'", *DİA*, V, 294.

- YAMAN, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, 6. Baskı, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2008.
- YARAN, Rahmi, “Siğnâkî”, *DİA*, XXXVII, 164-166.
- YAVUZ, Yunus Vehbi, “el-Câmiu’l-kebîr”, *DİA*, VII, 108-109.
- YAVUZ, Yunus Vehbi, “el-Câmiu’l-sağîr”, *DİA*, VII, 111-112.
- YAZICI, İshak, “Semerkandî, Ebü’l-Leys”, *DİA*, XXXVI, 473-475.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, VI. cilt, İstanbul, 1990.
- YİĞİT, İsmail, “Memlûkler”, *Siyâsî Dinî Kültürel Sosyal İslam Tarihi*, I-X, VII. Cilt, İstanbul, 1991.
- ZİRİKLÎ, Hayreddin, *el-A`lâm Kâmûsu Terâcimi li-Eşheri`r-Ricâll ve`n-Nisâ mine`l-Arab ve`l-Müsta`ribîn ve`l-Müsteşrikîn*, I-X, 2. Baskı, Kâhire, 1965.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında İstanbul'da doğdu. 1992-1997 yılları arasında ilköğretimini tamamladı. 1997-2001 tarihleri arasında Kartal Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde ortaokul, 2001-2004 yılları arasında Sivas Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde de lise eğitimini aldı. 2004 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. 2008 yılında Sakarya Üniversite İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2009 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur'ân Kursu Öğreticisi olarak göreve başladı. Halen SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku alanında öğrenim görmektedir.